

helsinška povelja

srbija:

pet godina posle

- *političko ubistvo: cilj i sredstva*
- *zlokobna praznina u političkoj kulturi*
- *da li je zoran đinđić bio imoralist*
- *ubij vođu svoga*
- *svet po vojislavu*

uoči opštih izbora

- *izborna alhemija*
- *budućnost koja bi mogla doći*
- *romi, žica, izbori...*

za "povelju" pišu:

vesna pešić

**vladimir
gligorov**

ivan torov

ivan mrđen

**velimir ćurgus
kazimir**

...

**PET
GODINA
POSLE**

PIŠE: SONJA BISERKO

Srbija – pet godina posle

ODGOVORNOST ZA MILOŠEVIĆEVO decenijsko pustošenje Srbije i devastaciju svih njenih institucija sada radikalni i socijalisti vešto prebacuju na demokratske snage. Pri tome ih još optužuju za uvođenje neoliberalnog koncepta koji je u Evropi prevaziđen još u XIX veku. Oni traže dostojanstvo za bolesne, stare i ugrožene kao da te najosteljivije grupe nisu bile najugroženije dok je rat harao u Hrvatskoj i Bosni. Kao da su zaboravili hiperinflaciju i izbezumljenost građana Srbije koji su upravo taj period, dok se u Bosni sprovodio genocid, doživeli kao najveći Miloševićev zločin i to prema srpskom narodu. Kao da su zaboravili i demokrati da su Miloševića hapsili, pre svega, zbog finasijskih malverzacija i osiromašenja Srbije. Zašto svi ćute o tom vremenu koje je i dan danas uzrok stagnacije u Srbiji.

Tako Đorđe Vukadinović, Koštuničin analitičar, konstatuje da “nema te zemlje koja bi mogla bez posledica da preživi tolike improvizacije i geopolitička lutanja” i, naravno, da “nema naroda koga toliko lutanje ne bi pomeo i na kraju proizvelo opštu konfuziju u srcu i glavi”. On dalje konstatuje da ta konfuzija nije “pala s Marsa” nego je namerno proizvedena i da bi bila daleko manja da politička i medijska elita, zapravo, sistematski ne spinuje, bolje reći, sluđuje, siluje srpsko javno mnjenje, a često i elementarnu logiku i zdrav razum. Propaganda da je tzv. demokratska Srbija uništila Srbiju je nastavak one Miloševićeve u malo drugačijem ključu. Upravo su mediji i spin doktori te konfuzije isti aparat koji je krajem osamdesetih instalirao Slobodan Milošević. Ne samo aparat, već i akteri, poput nezaobilaznog Brane Crnčevića, Mome Kapora, Bogdana Tirnanića, Mire Marković (ponovo među Srbima u listu levice *Pečat*), Milorad Vučelić, i mnogi drugih.

Cinično je da upravo oni otvaraju moralna pitanja srbijanskog društva. Milošević je umro nevin kao borac koji je u ime malih naroda digao glas protiv globalizacije (koja se u srpskoj eliti tretira kao treći svetski rat – kad već NATO intervencija nije uspela da izazove Rusiju). Javno se kalkuliše time da će Vojislav Šešelj rasturiti Haški tribunal i da će se u Srbiju vratiti kao premijer nove vlade, dok se “presvučeni” Toma Nikolić svetu

nudi kao novi Sanader! Stranački list radikala još uvek se zove *Velika Srbija* zbog koje mnogi srpski političari odgovaraju u Hagu. Radikali ne samo da slobodno ulaze u srpski parlament sa Šešeljevim bedžom, već to rade i u Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope u Strazburu. O čemu se tu radi? Normalizaciji zločina uprkos gotovo petnastogodišnjem radu Haškog tribunala, koju je prihvatio i svet, bez obzira što još uvek podseća da Ratko Mladić mora u Hag. Beograd je uspeo da nadigra Hag i, zadatku nedoraslu tužiteljicu u mnogo čemu. Izlazna strategija Haškog tribunala išla je na ruku Beogradu koji to shvatio kao poziv da nastavi sa odugovlačenjem suštinske saradnje, posebno otvaranjem arhiva na uvid. Ta strategija se pokazala uspešnom i pred Međunarodnim sudom pravde, pa je Srbija dobila presudu koja je potvrdila, po njenom tumačenju, tezu da “Srbija nije bila u ratu”. Komercijalizacija saradnje (mi vama zločinca, vi nama pozitivan izveštaj pred Svetom bezbednosti) obezvređila je ideju o pravdi, pokajanju ili stidu.

Svako objašnjenje situacije u Srbiji mora poći od činjenice da je Slobodan Milošević pokrenuo ratove u Jugoslaviji i da je Beograd odgovoran za raspad te zemlje. To je razlog današnjih nedaća Srbije. Neodustajanje od državnog projekta ogolilo je političku scenu Srbije i pokazalo da je to pitanje od primarnog značaja za njenu političku klasu bez obzira na cenu. Ni u jednom trenutku tokom predizborne kampanje to nije bilo pomenuto, sem, naravno, što to čini LDP. Sve dok Demokratska stranka ne optuži socijaliste, radikale, ali i Koštunicu za propast Srbije i otvoreno se distancira od velikodržavnog projekta, ona će biti talac narodnjačkog bloka. Zato će i snositi odgovornost za njihov eventualni povratak.

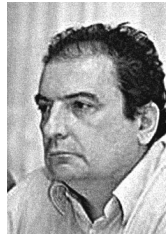
Eventualni povratak SRS na vlast zajedno sa SPS i DSS (što je veoma izgledno), je u suštini učvršćivanje Miloševićeve koalicije koja će se teško ponovo odreći vlasti. Taj blok je uspeo da se medijski nametne (kroz *Politiku*, *NIN*, *RTS*, novi nedeljnik *Pečat*, kao i brojne tabloide) otvaranjem socijalnih tema ali, pre svega, zadržavanjem na državnom projektu i defamiranju zapadnih vrednosti, kapitalizma, tržišta i evroatlantskih integracija. Demokratija se osporava kao dostignuće a promovišu ►

se i glorifikuju uspesi Rusije i Kine. SAD se u medijima tretiraju kao zemlja koja propada, čiji se vrednosni sistem raspao.

Osporava se i ismejava kampanja demokratskog bloka, ili, kako ih zovu, "žuti ideološki vernici" za ulazak u Evropu po svaku cenu, a sugerise samo ulazak pod uslovima koje Srbija definiše, jer, kako kaže jedan komentator, "razumno je braniti svoju nacionalnu slobodu i sa svim je suludo ne pružati otpor evroatlantskom imperijalizmu". Ti uslovi podrazumevaju i Kosovo u Srbiji. Zastupnici ovakvih teza kalkulišu sa dolaskom ruskih trupa na severni deo Kosova, što bi, po njima, bio prvi korak ka istinskom popravljaju prilika u Srbiji. Jer, *Glas Rusije*, veruje da Srbija i Rusija još uvek imaju šansu da zaustave voz na Kosovu i okrenu ga u drugom pravcu. Istovremeno se, u Srbiji toliko omraženom Jeljcinu, podiže spomenik uz prisustvo Putina koji je izgovorio rečenicu kako je on bio "najveći ruski političar XX veka". To pokazuje da Rusija u svojim lutanjima ipak kalkuliše sa svim svojim identitetima i da se još uvek nije svela samo na jednostrano samodefinisanje.

Kratak period uzleta demokratskog bloka za vreme premijera Zorana Đinđića, iz današnje perspektive, liči na incident koji je samo osvetlio put koji nema alternativu. Zato se sećanje na Zorana Đinđića falsifikuje i dodatno krivotvori, jer se snaga njegove orijentacije protokom vremenom povećava. U nedavno izašloj knjizi Karla del Ponte, u kojoj ona izdašno citira Zorana Đinđića, jasno se vidi da je suštinski razumevao krizu Srbije i da je saradnju sa Haškim tribunalom smatrao jednim putem moralnog oporavka Srbije. Bez ozbiljnog povratka na humanističke ideale, Srbija, će izgubiti i energiju i šanse za nekakvu pristojniju budućnost. Simuliranje humanističkih ideala preko nosioca Miloševićeve zločinačke politike (to nikada ne treba zaboraviti) dodatno diskredituje humanizam kao poželjni i jedino primeren ideal za svako društvo. ■

Političko ubistvo: cilj ili sredstvo

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

PET GODINA POSLE ubistva Zorana Đinđića nema odgovora na jednostavno pitanje: „Zašto je ubijen?“ Izvršiocima je suđeno, ali nije utvrđena motivacija ubistva. Kao da je to ubistvo bilo cilj, a ne sredstvo. Ovakav bi sud bio nezadovoljavajući i kada se ne bi radilo o političkom ubistvu. Utoliko je manje razumljivo da ne postoji veći pritisak u javnosti da se razjasni šta je bio politički cilj kome je ubistvo predsednika vlade trebalo da posluži? Ova nespremnost se uklapa u odnos prema političkim zločinima koji se ukorenio u srpskoj javnosti u poslednjih dvadesetak godina. Objektivno gledano, to može samo da dovede do, blago rečeno, veoma rđavih moralnih i političkih posledica. Petogodišnjica ubistva Đinđića je dobra prilika da se na to upozori.

ZAŠTO JE UBIJEN ĐINĐIĆ?

Ukoliko nema valjanog objašnjenja o motivima, zaključuje se po posledicama. Motiv za ubistvo bi mogli da imaju oni koji su od njega imali korist. Ovo, na izvestan način, liči na objašnjenje koje se oslanja na teoriju zavere. Ovo je tačno, ali političko ubistvo uvek i jeste ishod zavere. I zbog načina na koji se izvodi, a i zato što je sredstvo za ostvarivanje političkih ciljeva. To je tako sa svim ubistvima, jedino što je kod političkih ubistava krug zavere-nika veći i gotovo nikada se ne svodi samo na izvršioce kriminalnog čina.

Naravno, motive za ubistvo su mogli da imaju i oni koji nisu od njega konačno imali koristi. Političke se posledice ne mogu uvek sasvim kontrolisati, tako da oni koji steknu korist ne moraju da budu i oni koje je očekivana korist motivisala da naruče i izvrše ubistvo. Zavere mogu da propadnu, čak i kada ubistvo, kao u Đinđićevom slučaju, uspe. Iz ovoga se može zaključiti da se može znati motivacija, a da se ne znaju oni koji su konkretno bili motivisani. Motivaciju javnost zna, mada je izvesno dodatno otrežnjenje donela nedavno izjava ruskog novinara, koji je u televizijskoj emisiji rekao kako je on shvatio

Đinđićevo ubistvo: bio je izdajnik i stigla ga je zaslužena kazna.

Na prvi pogled, ovim se ponovo brkaju cilj i sredstvo. Ubistvo nije bilo kazna, već sredstvo političkog cilja. Kada se to stavi u politički kontekst, instrumentalnost ovog ubistva postaje jasna. Đinđićeva je politika vodila zemlju u pravcu kojim ona, po mišljenju zaverenika, nije trebalo da ide. Korišćenje reči „izdaja“ i „izdajnik“ ukazuje na ocenu da bi ta politika mogla da bude uspešna. Ukoliko se Đinđićevoj politici ne stane na kraj, javno se govorilo pre ubistva, moglo bi se stići do tačke kada više neće biti moguć povratak na staru politiku ili kretanje u pravcu neke druge, alternativne politike. To je, dakle, motiv da se toj politici stane na put.

To još uvek ne znači da je neophodno pribеći ubistvu. Postoje i druga politička sredstva. Ruski komentator sugerіše da to nije toliko važno: metak je bio zaslužen, pa što onda tražiti neka druga, komplikovanija politička sredstva? Sva je prilika, međutim, da su zaverenici smatrali da im ta druga sredstva nisu dostupna ili da nose visok rizik neuspeha. Izbori su očigledno sredstvo da se promeni politika, ali je počelo da izgleda kao da se na njima neće postići željen rezultat ukoliko se oni ne budu odvijali pod izuzetnim, vanrednim okolnostima.

Iz toga sledi kalkulacija: ili ostvarujemo cilj preuzimanjem vlasti odmah posle ubistva ili na izborima gde će glasači birati stabilnost. To je, čini se, motivacija i razlog za ubistvo Zorana Đinđića. Na osnovu toga je trebalo da istražni organi, tuzioci i sud utvrde ko je sve učestvovao u ovoj političkoj i kriminalnoj zaveri. Do toga nije došlo ni pet godina posle ubistva, a nema ni naznaka da se na tome radi.

ŠTA SE POSTIGLO UBISTVOM?

Godišnjice su prilika da se špekuliše o tome šta bi bilo da nije bilo ono što je bilo. Neki smislen odgovor na to nije moguć. Nasuprot tome, može se smisleno govoriti o posledicama ovog političkog ubistva.

Osnovni cilj je postignut: očuvan je koninuitet politike koja se vodi od polovine osamdesetih godina prošlog veka. Ključna pretnja Đinđićeve vladavine je bila, kao što je rečeno, da će doći do „izdaje“, to jest, do napuštanja te politike. Kako je vreme prolazilo, sve je bilo izglednije da će se napuštati jedna po jedna karakteristika politike u koju je uloženo toliko toga, ne samo politički nego i finansijski. U nekom bi trenutku bila pređena crvena linija i sva politička, intelektualna i finansijska elita bi morala da se suoči sa definitivnim porazom i sa velikim gubicima. Štaviše, vreme je izmicalo veoma brzo ili je bar tako izgledalo onima koji su se oglašavali u javnosti da traže ukklanjanje Zorana Đinđića na jedan ili na drugi način.

Ubistvom je taj razvoj zaustavljen. U tom smislu, ono je bilo uspešno. Osakaćena srpska vlada je uspela da otkrije i uhapsi neposredne izvršioce, ili bar neke od njih, ali nije uspela da se održi na vlasti. Nova politička konstelacija, u više različitih koalicija i kombinacija, napustila je „politiku izdaje“ i vratila se „patriotskoj politici“. Koliko su u tome bili važni lični i partijski interesi, a koliko strah i oportunitizam – ostaje da se istraži. Društvene se nauke u Srbiji još ne bave tim pitanjima, verovatno i zato što su vlasti veoma uspešno nametnule druga pitanja kao goruća – metaforički, a i bukvalno.

Nesumnjivo najvažniji proizvod te politike jeste ustav sa kraja 2006, kojim je i formalno zatvoren put politici diskontinuiteta. U njegovom su pisanju i usvajanju učestvovali svi, pojedinci i partije, koji su politički napredovali od 2003. do sada. Tim je ustavom postignut diskontinuitet sa politikom koju sada oličava Đinđić i uspostavljen koninuitet sa politikom Slobodana Miloševića.

ŠTA NIJE POSTIGNUTO UBISTVOM?

Ono što se zna iz istorije političkih ubistava jeste da se njima ne postiže stabilnost. Promena na vlasti je ostvariva, politički preokret takođe, ali, kao što vidimo u Srbiji, političke stabilnosti nema. Ovo je važniji kriterij ►

od onih patriotskih, kao što je očuvanje državne zajednice, odbrana Kosova i nacionalno dostojanstvo. Tačno je da je državna zajednica propala, tačno je da je Kosovo postalo nezavisno i tačno je da zemlja koja nije u stanju da se odgovorno odnosi prema zločinima koji su činjeni u njeno ime, uključujući i nerazjašnjeno ubistvo predsednika vlade – ne može da očekuje da će povratiti svoje dostojanstvo.

Ali to nisu ključni motivi ljudi na vlasti. Najvažniji cilj jeste osvajanje i održanje vlasti, a za to je potrebna stabilnost. Političke stabilizacije, međutim, u Srbiji nema. Prva vlada posle izbora 2003. je bila manjinska i održala se tri godine samo zato što je još veća nestabilnost pretila zemlji ukoliko bi se raspala. Vlada koja je stastavljena posle izbora u 2007, nije praktično imala niti jedan dan stabilnosti. I ona se održava stalno proizvedeći pretnje još veće nestabilnosti, a to sada podrazumeva i mogućnost ozbiljnih društvenih sukoba.

Ovo bi trebalo da je jasno onima koji daju ideološku podršku ovom restauratorskom režimu. Intelektualci među njima nisu neupućeni u istorijske primere, kako iz svetske tako i iz srpske istorije koji uče da se ubistvima lidera samo urušava legitimnost, a ne postiže se niti stabilnost niti efikasnost vlasti. Tu ništa ne pomaže neprestano ubeđivanje o tome da su svi oni partioti i sve glasniji napadi na izdajnike. U jednom će se trenutku razumeti da je sva ta propaganda o izdaji neka vrsta ispovesti o sopstvenim nedostacima.

U SUSRET DESETOGODIŠNJICI

Pet godina posle ubistva jasno je da se čitava ta politička elita koja je na njemu izrasla našla u ćorsokaku. Budući da je sve krenulo ne prirodno i da su se na vlasti održavali dovijanjem a ne delima i podrškom, nije neočekivano to što se traže ne prirodni načini da se na vlasti održe. Stranka koja je imala najviše koristi od ubistva Đinđića, Demokratska stranka Srbije, najverovatnije više neće imati presudnu političku ulogu, čim se održe parlamentarni izbori. Stranka koja bi mogla da pobeđi, Srpska radikalna, jedva da bi mogla da vlada, jer bi se suočila sa veoma rđavim ekonomskim posledicama, a ne vidi se gde bi našla saveznike – i na istoku i na zapadu. Demokratska, opet, stranka ne može da formuliše program kojim bi mogla da zatraži podršku za diskontinuitet u odnosu na politiku koja se vodi od ubistva Đinđića, jer je aktivno doprinela njenoj kreaciji i učvršćenju. Kako pozvati na raskid sa ciljevima zapisanim u novom ustavu i u brojnim rezolucijama, kada je njihov autor?

Svejedno, kakogod se političke partije i ljudi koprcali, kroz pet godina, kada se bude obeležavala desetogodišnjica ubistva, diskontinuitet će biti uspostavljen i Srbija će biti na putu koji je napustila 2003. Samo će biti izgubljeno deset godina, jedan život i suština javnog morala. ■

Zlokobna praznina u političkoj kulturi

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

UBISTVOM PREMIJERA ZORANA ĐINĐIĆA 12. marta 2003, zločin je ozvaničen kao paradigma onog strujanja srpske politike koje je u međuvremenu ponovo postalo dominantno. Kao negacija prava i potrebe na sopstveno mišljenje i životni put. Stavove koji se ostvaruju i u politici. To bi trebalo i da je osnovni sadržaj moderne politike. Ubistvo premijera Zorana Đinđića bilo je, u tom smislu, važan iskorak u zatiranju civilizacije, koja se u Srbiji počela promaljati, zasnovane na vladavini prava i pojedinačnih vrednosti od kojih se isključivo može sastojati zajednica u potpunosti i u svemu slobodna.

Politički porivi i lični interesi, kao paravan atentata na premijera, vremenom su postajali sve očigledniji. Umesto institucionalnog ispitivanja političke pozadine ubistva premijera Zorana Đinđića, nakon osude izvršilaca, vreme je to istragu sprovedo samo po sebi, gotovo do tančina. Ubistvo se planiralo, i sprovedo u državnim institucijama, medijima, u unutrašnjoj i međunarodnoj politici. Mnogi od učesnika, uključujući političare, novinare i crkvene velikodostojnike, danas su poznate i uticajne ličnosti. Državne službe, kojima su pripadali nalagodavci i izvršioci, nisu reformisane, zapravo su se vraćale na stanje koje je prethodilo demokratiji. Mediji svakodnevno otvaraju nove riznice najnižih poriva i najprljavijih strasti. Država je centralizovana, privreda tajkunizirana. Dominantna politika je renacifikovana u odnosu na nepoželjne, ili manje vredne ljudske grupe u celini, koje usaglašeno zastupaju, u novoj staleškoj političkoj perspektivi, državni, politički, crkveni i kulturni mejnstrim. Umesto „trećeg“, politička Srbija i njena ukupna kultura prestrojila se na svoj prvobitni put, koji je naizgled napustila u procesima iz kojih je nastala vlada premijera Zorana Đinđića. Prva administracija, u celoj njenoj istoriji, koja je nalikovala demokratskoj. Tačnije, takve su bile njene tendencije, pre svega istorijske.

Ta je istorija, međutim, zaustavljena u jednom danu.

Ubistvo premijera Zorana Đinđića odnosilo se i na njegove sasvim lične osobine. Nije sva politika u idejama. Đinđić je u politici dugo sazrevao. Njegovi usputni medandri poslužili su, međutim, osporavanjima, kojima su ga za života, i nakon toga, poništavali svi koji su nastojali da se, nasuprot njemu, Srbija politički ne promeni. Ili oni koji su mu bili politički bliži, ali nespremni da ulažu lični trud koji bi ih takođe preobrazio, preuzmu odgovornost ili, poput njega, ulože u opšti interes više od ličnih potreba i načelnog sarkazma. Transformacije Zorana Đinđića, koje su učinile da postane simbol nove politike i kulture, odnosile su se i na njegov izgled, energiju i sposobnost da u javne poslove unese čitavu svoju snagu i znanje. Njegovo ubistvo trebalo je da bude i gašenje jedne raskošne harizme, u koju je on, u događajima u kojima je, gotovo usput, izmicao ozbiljnim iskušenjima života i smrti, takođe unosio ogromnu volju s kojom se posvećivao svakom poslu, i onome naizgled najmanje važnom. Ako je tolika njegova privlačnost od njega istovremeno odbijala ličnosti koje su mogle da mu postanu pouzdani saradnici, i zaštita od one Srbije koju je nameravao da ostavi u nepovratnoj prošlosti, oko njega se, i zbog toga, vremenom otvarala praznina u kojoj je, gotovo usamljen, prepušten sudbini kojoj je zatim pripala i zemlja u celini.

Srpskom politikom danas upravljaju neposredni profiteri atentata na premijera Zorana Đinđića. Takvo je poreklo tekuće dominantne politike koja se, i u vlasti i u opoziciji, zasniva na preziru individualizma i ideja pojedinačnih sloboda i opšteg napretka, sažetih u porukama i vrednosti zapadne civilizacije. Iz atentata su neposredno potekle dve vlade Vojislava Koštunice koje su se upravljale upravo po svrsi iz koje su nastale. Nova administracija, naročito njena javna kultura, generisala je verbalni i etnografski primitivizam, i podržala talibanizaciju crkve i dominantnog duhovnog pseudoduhovnog profila. Na osamostaljenje Kosova odgovorila je fizičkim nasiljem protiv zapadnih simbola i ambasada, i sopstvenih građana i njihove imovine. Idejno su legalizovani srpski nacizam, kleroboljševizam i rasizam. Krenuli su nasrtaji na svaku društvenu manjinu. Odigrao se neobičan niz ubistava vojnika u kasarnama. Institucije su donosile, u većinskom saglasju, odluke koje su sužavale ljudska, građanska i manjinska prava, a sistem dodatno zatvorale. Kohabitacija, potom i koalicija, Tadića i Koštunice, obavijena skramom obmane o demokratskom bloku, bili su procesi u čijem je upravljanju učestvovala gotovo ukupna elita, kako bi se politički porivi atentata izveli do krajnjih i logičnih konsekvenci, tako da gotovo apsolutna vlast, jedva ometana sve labavijim otporom insitucija, pripadne jednom opskurnom kabinetu i njegovim tajnim vezama s političkim, vojnim i kriminalnim podzemljem u zemlji, regionu i u Rusiji. Postalo je očigledno i koja je od

stranih država dala, najmanje, političku potporu atentatu. Dok su istragu o političkoj pozadini ubistva premijera Zorana Đinđića ometale i zapadne diplomatije, u to vreme ličnim porivima i pogrešnim uvidima opsednute podrškom njegovim političkim protivnicima za koje se, uprkos stvarnosti, štaviše i početnim nalazima istrage, smatralo da su demokratski i evropski opredeljeni. Od tog vremena do danas, najbezzvrednije ličnosti u srpskoj politici uspele su da kriminalizuju njen ukupni reformski sadržaj: posktonfliktnu i tranzicionu pravdu, evropeizaciju i civilizaciju.

Ishodište atentata, u prvih pet godina, postali su slabost preostalih demokratskih ličnosti i institucija, postepeni povratak tradicionalne populističke politike, nejasna i neodlučna uloga Evropske unije, i izričito mesto Rusije u rušenju srpske demokratije, ljudskih prava i slobodnog tržišta. Relativizovane su osnovne vrednosti politike. Srbija je oštro podeljena na pitanjima koja iziskuju jednostavne odgovore, ukoliko su prosveteni i racionalni: evropskih i evroatlantskih integracija, oslobađanja i otvaranja sistema, dovršetka tranzicije, sekularizma i pripadnosti globalnim trendovima u kulturi koji podstiču i njeno očuvanje i inovacije. Srbija se dodatno podelila oko Kosova, gde je, iz perspektive nekadašnje jugoslovenske federacije, imala najmanje opipljivih interesa, i čiji se budući status nepovratno otrgao iz sadržaja srpske državnosti. Ideologija granica u Srbiji je u sebi razvila mentalno stanje koncentracionog logora. Sazrele su i odgovarajuće ličnosti kao njegovi simbolični čuvari.

Premijer Zoran Đinđić je ubijen kako bi se otvorila praznina u našoj ukupnoj političkoj kulturi, u kojoj je bilo potrebno relativizovati sva važna pitanja prošlosti i budućnosti. Iz današnje perspektive, čini se da su saradnja s Hagom i istraga organizovanog kriminala bili povodi koji su prikrivali dugoročne težnje srpske politike u opiranju modernoj civilizaciji. Individualnosti, odgovornosti, promenljivosti. Na drugoj strani istovetne stvarnosti, stotine hiljada u Srbiji, kakva jeste, ostale su premijeru Zoranu Đinđiću dirljivo lično i idejno odane. I na osnovu emotivne strane te privrženosti, iz celokupne istorije atentata razvila se nova politička snaga koja se ne oslanja samo na činjenice svoje nadmoćne socijalne i obrazovne, sve više i imovinske strukture. U politici su važne i one lične osobine zbog kojih je premijer Zoran Đinđić morao biti ubijen. Igram slučaja on je, i nakon svoga nestanka, ostao nezamenljiv. U zatamnjenju koje se u proteklih pet godina u Srbiji nadvijalo nad politiku i, naročito, na njene mentalitete, ličnost i nasleđe premijera Zorana Đinđića šalju poruke koje nikad nisu bile jasnije i očiglednije. U zemlji i kulturi ljudskih utvara i senki, on je i danas više živ od stvarnosti koja je nastupila za njegovim odlaskom iz sveta opipljive zbilje, čija vrednost nije uvek potpuna i trajna.

Da li je Zoran Đinđić bio imoralist?

PIŠE: VESNA PEŠIĆ

U NASLOVU SAM namerno upotrebila izraz “imoralist”. Imala sam u vidu knjigi Andre Žida koja je tako naslovljena i zaista govorio o temi imoralizma. Ukoliko sam dobro razumela Žida, njegov glavni junak nije bio amoralan ili nemoralan, odnosno neko ko krši moralne norme da bi nanosio zlo drugim ljudima. Reč je o ličnosti koja se rukovodi estetskim vrednostima, u čijem centru je egzibicionističko razbijanje pravila koja uobličavaju ponašanje ljudi. Još je tačnije reći, da imoralist istražuje polje apsolutne slobode. Žid to čini i u drugim svojim knjigama kao što su “Loše okovani Prometej” i “Podrumi Vatikana”. U jednoj od njih glavni junak udara šamar slučajno izabranom prolazniku i daje mu koverat u kome se nalazi novac. To je Židov način isprobavanja slobodne volje, ničim ograničene, iza koje ne stoji ništa, izuzev čiste negacija pravila koja uobličavaju naše ponašanje, od pristojnosti do moralnosti.

Podsećanje na Žida i njegov imoralizam kao prostor razbijenih moralnih normi i apsolutne slobode, poslužiće mi da postavim ključne pitanje: Da li je Zoran Đinđić svojom famoznom rečenicom - “kome je do morala, neke ide u crkvu” - zagovarao imoralizam u smislu apsolutne slobode? Da li je Đinđić tom rečenicom zagovarao i nešto gore od estetskog egzibicionizma, smatrajući da je sama politika, po prirodi stvari, nemoralna. Da li to znači da političari mogu biti nemoralni? Da li to znači da političar koji drži do morala, treba da istupi iz politike i ode u crkvu?

Ne bi imalo smisla baviti se jednom od mnogobrojnih iskaza Zorana Đinđića, da baš ta rečenica nije izazvala provalu osuda i negativnih komentara, koji su listom tvrdili da Zoran zagovarala nespojivost morala i politike. Ne samo da su laici tu izjavu protumačili da je nemoral u politici dozvoljen, u varijanti nekakvog vulgarnog makijavelizma, nego su i neki filozofi smatrali da se ta izjava jedino može razumeti kao politički nemoral. Naravno, jednako kao i obični ljudi, i filozofi su netrpeljivi prema nekoj političkoj partiji ili političaru, s tom razlikom što oni svoje animozitete prikrivaju filozofskom aparaturom koja se čitaocima čini neutralnom i “objektivnom”.

Utoliko su njihove interpretacije opasnije jer prikrivaju subjekat tumačenja. Zato je uvek dobro da se subjekat intepretacije predstavi u svojoj “subjektivnosti”, a tek potom izloži svoju analizu. To moram da učinim i ja i prethodno “priznam” da sam gajila simpatije za Zorana Đinđića kao političku ličnost. A čitalac će sam da zaključi da li je moja interpretacija famozne rečenice o “moralu koji mora da ide u crkvu” proizvod moje simpatije ili validne argumentacije.

Dakle, ja ću pokazati da “moral u crkvi” nema nikakve veze sa nemoralom u politici, niti sa “nemoralnom ličnošću” samoga Zorana Đinđića. Čak, ukoliko bismo pretpostavili da je on stvarno posedovao takva lična svojstva, iz te rečenice se o tome ništa ne bi moglo naslutiti. Šta je dakle Đinđić hteo da kaže? Da bih odgovorila na to pitanje

Ubij vođu svoga!

Dva veka političkog ubistva u istoriji Srbije

PIŠE: VLADIMIR PETROVIĆ

Srbija je danas, kao i više puta u svojoj istoriji, rastrzana političkim podelama. U nepomirljivoj i netrpeljivoj atmosferi u kojoj politički takmaci naprosto žele da onih drugih nema, nasilje lako postaje “legitiman” i “prihvatljiv” oblik političke borbe. Slabe institucije nisu u stanju da apsorbuju politički konflikt koji se preliva i preuzima vaninstitucionalne oblike. Ukratko, glave lete. Otud nikada nije bilo lako upravljati Srbijom. Visoka koncentracija moći u rukama lidera često je postajala mač sa dve oštrice, čineći ih, paradoksalno, neobično ranjivim. Ona je često dovodila protivnike do uverenja da je moguće promeniti kurs državne politike nasilnim uklanjanjem čoveka koji je personifikuje. Ove ideje su uvek bile na korak do realizacije u zemlji u kojoj država nikada nije uspela da ostvari monopol nad sredstvima prinude i u kojoj su nekada gerilci i zavereničke grupe, a sada kriminalni klanovi i paravojne formacije, lako dovodili u

prvo treba ustanoviti KONTEKST u kome je ona izgovorena i iz koga ona proizilazi. Kontekst tog izkaza je politička filozofija Zorana Đinđića, u čijem je središtu određivanje samog polja “onog političkog” i pitanje kako se to polje razlikuje od svih ostalih, uključujući i moral.

U centru Đinđićevog filozofiranja je pitanje, kako je moguća moderna država: u čemu se ona utemeljuje, šta je *konstituiše* i čini mogućom. Kada to razumemo, onda će nam biti jasno zašto on *razdvaja* moral i politiku u dva različita polja delovanja. Prevashodni Zoranov interes je razumevanje *raspada* predmodernog društva na društvo i državu, kao konstitutivnog preduslova oba fenomena - i modernog društva i moderne države. Pre tog rascepa “ono političko” nije bilo diferencirano kao posebno polje delovanja, kao polje *sui generis*, dakle, ono koje se

može definisati bez pozivanja na Boga (religija), ostvarivanje vrline (moral) ili neki prirodni poredak (priroda). U svom radu “Zajednica, priroda, građanski rat – Hobbes i Marx”¹ Đinđić je najtemeljnije analizirao “preokret” u samom pojmu onog političkog i zato ću se na taj rad osloniti da bih izvela svoju argumentaciju.

U navedenom radu Đinđić konstatuje da evidencija pojma onog političkog izmiče kada se tretira u svojim istorijskim značenjima. Njega interesuje “koji su ►

¹ Tekst je prvi put objavljen u Zborniku radova posvećenom profesoru Mihailu Markoviću *Filozofija i društvo*, Centar za Filozofiju i društvenu teoriju, IDN, Beograd 1987, str. 227–257. Tekst je bez izmena preštampan u *Filozofiji i društvu, Zoran Đinđić, In memoriam*, isti izdavač, XXII–XXIII, 2003, str. 35–65.

pitanje državnu stabilnost i ugrožavali bezbednost njenih zvaničnika.

U takvom kontekstu jedva da iznenađuje da, sa izuzetkom Tita, nijedan od vladara moderne Srbije nije okončao svoju vladavinu na ustavno predviđen način. Karađorđe je utekao iz Srbije pred turskom vojskom 1813, a njegov pokušaj da se vrati u zemlju i povrati vlast osujetio je četiri godine kasnije njegov kum, Miloš Obrenović, naručivši ubistvo u kojem je voždu odsečena glava i poslata u Carigrad kao залог lojalnosti novog srpskog vladara. I sam Miloš, koji je nesporno najbolje savladao tehniku opstajanja na vlasti u Srbiji, bio je prinuđen da zemlju napusti 1839, i proveo je u izgnanstvu gotovo dve decenije, vrativši se na presto 1858, da bi umro dve godine docnije. Njegov povratak je, razume se, bio praćen čistkom dotadašnjih vlastodržaca, u kojoj je iz zemlje sa porodicom proteran knez Aleksandar, Karađorđev sin, a neki su, poput Tome Vučića Perišića, skončali u zatvoru pod sumnjivim okolnostima.

Već Milošev sin, Mihajlo Obrenović, nije imao sreće i veštine svog oca, pa je nakon osmogodišnje vladavine stradao 1868. u atentatu u Topčideru, čije sve okolnosti nikada nisu do kraja razjašnjene. Zapuštenost malog obeležja na mestu njegove pogibije je slikovit primer nebrige našeg društva o sopstvenim tragično nastradalim suverenima. Njegov naslednik, prvi kralj Srbije Milan Obrenović, bio je

meta atentata u nekoliko navrata, a ovi su pokušaji izazivali talas represije prema njegovim političkim protivnicima, bili oni odgovorni ili ne. I on je sa vlasti sišao prevremeno, abdikacijom, prepustivši presto sinu Aleksandru 1889. Aleksandar je pak stradao od ruke svojih oficira. Organizovani u zavereničku grupu docnije nazvanu Crna ruka, nezadovoljni spoljnom i unutrašnjom politikom zemlje, a naposljetku i kraljevim bračnim izborom, oni su Aleksandra i njegovu suprugu Dragu Mašin iznenadili i pobili jedne majske noći 1903, divljački unakazivši njihova tela u zločinu kojim je Srbija prokažena u čitavoj Evropi onog vremena.

Iskorenjivanjem dinastije Obrenovića i povratkom Karađorđevića nisu prekinut ovaj trend nasilja. Ekspanzionistički kurs srpske politike sa početka XX veka značio je i cvetanje organizacija poput Crne ruke i Narodne odbrane, koje su, između ostalog, obučavale i slale dobrovoljce na teritorije dva susedna carstva koje su smatrale potencijalno srpskim. Snaga ovih paralelnih centara moći bila je tolika da novi kralj, Petar Karađorđević, godinama nije uspevao da ukloni njihove čelnike iz vojske, uprkos snažnom spoljnom pritisku. Ovo odmeravanje snaga se zapravo završilo ne potpuno razjašnjenim povlačenjem kralja Petra u korist drugorođenog sina Aleksandra polovinom 1914. Neposredno nakon te abdikacije, jedna od grupa koje je Narodna odbrana naoružala i obučila, ubila je u Sarajevu prestolonaslednika ►

poslednji slojevi pojma političkog, nataloženi u novom veku”. Pošto je reč o novovekovnom pojmu onog političkog, taj koncept se može nazvati “hobbovskom paradigmom”. Ona će pokazati da taj pojam poseduje vlastite kriterijume, označavajući relativno samostalno delovanje u odnosu na druga delovanja, kao što su moral, estetika, religija, ekonomija. U čemu je, dakle, “poslednje razlikovanje” onog političkog, na koje se svako takvo osnovno delovanje može svesti? Ono se očito ne svodi na moral, odnosno razlikovanje dobra i zla, na estetički kriterijum lepog i ružnog, ili na ekonomske kriterijume korisnog (rentabilnog) i nekorisnog. Orijentir za definisanje onog političkog, Zoran Đinđić nalazi u specifičnom *načinu* integracije, za razliku od svih mogućih sadržaja i oblasti. Da bi se to razumelo, potrebno je pitati se o pretpostavkama zajednice koja se može integrisati na taj način.

Koja je to zajednica koja se integriše onim političkim? Koje su pretpostavke *političke zajednice* i zašto nas te pretpostavke usmeravaju na njihov *nesadržinski* osnov (i to je bitna razlika u odnosu na moral), sugerišući da “stvarnost političke zajednice leži u refleksiji, da je njen način postojanja opštost”. Dovoljno je unapred reći da *političku integraciju* trebaju samo one zajednice koje su izgubile prirodnu homogenost tj. one koje su se nepovratno pluralizovale. Pri tom nije reč o bilo kakvom pluralizmu već o pluralizmu *uverenja*. Ona se mogu integrisati samo

nesadržinskim okvirom tj. onim političkim, iz čije pojmovne evidencije je izbačen moral, vera, estetika, priroda, itd. Da bi se to razumelo, idemo redom i vraćamo se na Hobbovu paradigmu.

Hobbes razlikuje prirodno stanje koje se karakteriše “pravom svakog čoveka na sve” tj. nepostojanjem prava. Nasuprot tome stoji građanski poredak (*status civilis*). Njegova teorija prepoznaje *nevezanog* individuuma koga rukovode nekontrolisane strasti i agresivni egoizam, iz čega sledi figura “rata sviju protiv svih”. Bitno u ovoj hipotezi je da su pojedinci normativno nevezani, a to znači da se prirodno stanje može opisati kao stanje otvorenih mogućnosti, koje “ne računa sa nekom teleologijom iz pozadine”. Hobbes smatra da se ovaj pluralizam potreba (strasti) u prirodnom stanju može pacifikovati tako što bi svi akteri izabrali očuvanje života, a odustali od suvereniteta svojih potreba. To odustajanje on fiksira u “društvenom ugovoru”, kao demarkacionoj liniji između prirodnog stanja i normativnog poretka.

A na čemu se zasniva normativni poredak u koji smo tamo naglo uskočili? Hobbes smatra da se poredak upostavlja odustajanjem pojedinaca od svog suvereniteta koji prenose na državu (Levijatan). Međutim, Đinđić upozorava da konflikti strasti (pretendovanje više pojedinaca na prirodno ograničene predmete) i odustajanje od njih nisu dovoljni preduslovi za uspostavljanje poretka.

Austro-Ugarske Franca Ferdinanda i njegovu ženu Sofiju. U Prvom svetskom ratu koji je usledio, Aleksandar Karađorđević, koji je kao regent i vrhovni zapovednik komandovao vojskom, uspeo je da suzbije Crnu ruku. Obezglavio ju je kroz montirani sudski proces u kojem je na osuđen na smrt njen vođa, šef vojne obaveštajne službe, Dragutin Dimitrijević Apis.

Aleksandar se služio metodama svojih protivnika, formirajući sopstevnu vojnu kliku, Belu ruku. Ona mu je obezbedila podršku vojske, zahvaljujući kojoj je uspevao da po volji razrešava i postavlja predsednike brojnih međuratnih vlada, a zatim i uvede diktaturu 1929. Vojska ga, međutim, nije mogla spasiti od hitaca atentatora u Marseju 1934. Aleksandrovo naslednika, maloletnog kralja Petra, zastupalo je u godinama pre Drugog svetskog rata regentsko veće, koje je predvodio njegov stric, knez Pavle Karađorđević. U pokušajima da učvrsti vlast on nije imao Aleksandrov oslonac u vojsci, što je najbolje i osetio tokom državnog udara 27. marta 1941, kojim je razvlašćen i predat Velikoj Britaniji. Samo nekoliko dana kasnije, njegov sinovac i članovi vlade napustili su zemlju pregaženu armijama Osovine, da se u nju više ne vrate. Tokom Drugog svetskog rata, u kojem se suverenitet potpuno urušio, zemlja je postala poprište građanskog rata neobične surovosti, koju su osetili, pre svih, nedužni, ali i borci i vođe. Kralj Petar je ostao van zemlje, a članovi njegove vlade su osuđeni na dugogodišnju robiju ili smrtne kazne, koja je, u slučaju generala Dragoljuba Mihailovića i izvršena.

Ove su tendencije postale manje očitne u periodu socijalizma, karakterisanim jednopartijskim sistemom čiju je stabilnost garantovala vojska, javna i tajna policija, a dodatno obezbeđivala bespogovorna lojalnost šefu države i partiji. Ispod ove površine vodile su se, međutim, oštre frakcijske borbe koje su dovodile do isključenja i surove izolacije poraženih. Drama ovih sukoba se najjasnije očitovala tokom raskida sa Sovjetskim Savezom 1948/9. Komunistički lideri koji su odabrali pogrešnu stranu našli su se pod udarom teških represivnih mera. Ovaj represivni mehanizam je vremenom postao manje surov, ali su partijski lomovi i dalje praćeni odstranjivanjem čelnika iz političkog i javnog života – od Milovana Đilasa i Aleksandra Rankovića, preko maspokovaca i liberala. Sa druge strane, ako je država i uspostavila kontrolu nad teritorijom i birokratijom, gušeći alternativne centre moći, uspostavio se neobičan odnos između tajne policije i kriminala, koji se održavao i koristio za operacije u inostranstvu, uključujući i egzekucije neprijatelja poretka u emigraciji.

Sa smrću Tita i destabilizacijom Jugoslavije, te su se tendencije raširile i kulminirale usponom Miloševića i ratnim raspadom države. Veza između kriminala i organa bezbednosti prerasta u spregu koja se institucionalizuje. Sa jedne strane, kriminalci postaju vođe paravojnih formacija, dok se sa druge, vojni i policijski rukovodioci upuštaju u sprovođenje

I same strasti nisu nešto objektivno, nego podležu interpretaciji. U situaciji pluralizacije (slobode) poredak ne proizlazi iz ograničavanja strasti i sebičnih interesa nego iz pacifikacije pluralizovanih uverenja jer si ti konfliktii nepomirljivi zato što pretenduju na opšte važenje. Verski ratovi, kaže Zoran, su potvrđivali da osnovna vrednost prema kojoj su se orijentisale individue nije bilo održanje života, nego pobeda vlastitog uverenja. Hobbes greši, smatra Zoran, kada pretpostavlja da će interes za životom prevladati uverenja, jer su se ratovi vodili zbog uverenja. Da je život prevladao, problema uopšte ne bi ni bilo. Kako su mogli biti prevladani verski ratovi tj. sukobi uverenja, od kojih svako pledira na opšte važenje?

Poenta koju izvodi Đinđić je sledeća. Sukob u građanskom ratu nije bila borba za opstanak, nego sukob nastao raspadom hrišćanskog normativnog univerzalizma. Takav sukob (pluralizovanih uverenja) je bilo moguće prevladati u političkoj zajednici "koja nije bilo koji poredak, nego sadrži dve osnovne prepotastavke: da su pretenzije na opštost zaoštrene do neizdrživog intenziteta, i da su 'zaraćene strane' spremne da odustanu od njih". No, ovde nije reč o "rezigniranom odustajanju od uverenja, nego je poredak moguć samo ako svi odustanu od apsolutizacije svojih uverenja, a odnos prema opštosti ostane intenzivan, ali u izmenjenom obliku: da svi mogu uzajamno da se kontrolišu tako da nijedna pretenzija na

opštost ne sme da bude priznata. To, u konsekvenciji, znači odvajanje *privatnog i javnog*. Strasti, interesi i uverenja se sele u privatnu sferu (društvo), a javno tj. ono političko se *konstituiše nesadržinski* kao najopštiji mogući okvir integracije društva. A to ne može biti ništa drugo nego zakon koji važi za sve.

Da zaključim. Ono političko, u čijem polju se izvodi performas različitih uverenja, konstituiše zakon (ustav), a ne moral. Politika se odvojila od morala, jer moral nije konstitutivni temelj politike. Političku zajednicu i modernu državu ne omogućava moral – već pravo. To, naravno, ne znači da političari ne podležu moralnoj sudu, niti da politika treba da bude amoralna. Reč je samo o tome da ono političko konstituiše zakon, a ne moral. Zoran Đinđić je na mnogo mesta rekao da je ljudima moral važan, i to nije sporno, kao što nije sporno da se integracija modernog društva, upravljanje njime i regulisanje društvenih odnosa ne zasnivaju na kriterijumima dobra i zla, nego na zakonu. Samo zakon omogućava slobodno ispoljavanje initeresa i različitih uverenja. Jedno su moralne vrednosti koje Zoran nikada nije osporavao a drugo je pitanje konstitutivnog temelja moderne politike i države. "Moral u crkvu" nije reklama za nemoral u politici, ili lični nemoral, već samo tvrdnja da su politički procesi i borbe kao posebna oblast konstituisani i regulisani zakonom, a ne moralom. ■

kriminalnih ratnih dejstava. Tako i atentat ponovo postaje sredstvo političke borbe. Slobodan Milošević ga koristi neuspešno nastojeći u dva navrata da ubije Vuka Draškovića, kojom prilikom su poginula četiri čoveka. Više uspeha je imao naređujući ubistvo Slavka Ćuruvije, a zatim i Ivana Stambolića, nekadašnjeg predsednika predsedništva Srbije i svog političkog mentora. Naposljetku, i sam Milošević pada sa vlasti, poražen na izborima, ali razvlašćen tek demonstracijama i napušten od vojske, policije i tajne službe. Milošević je isporičen Haškom tribunalu, u čijoj je pritvorskoj jedinici umro, dok u zemlji čitav niz krivičnih postupaka još uvek nastoji da rasplete zločinački karakter njegovog režima.

Sa takvim se nasleđem suočila vlada Zorana Đinđića, čiji je reformski pravac ugrožavao interese stvorene u Miloševićevom periodu i motivisao pojedince koji su te interese zastupali da atentatom na premijera pokušaju da preokrenu tok događaja. Da li su u tome uspeali? I da i ne. Zaustavljeni odlučnom akcijom, zaverenici nisu oborili obezglavljenju vladu, a u temeljnoj policijskoj akciji Srbija je privremeno uspeła da nadjača organizovani kriminal. Međutim, u mesecima nakon isteka vanrednog stanja topila se i podrška vladi Srbije, a izbori su doneli pobedu snagama koje su uspele da uspore reforme u Srbiji i gotovo da preokrenu njenu geopolitičku orijentaciju. Iako

neke Đinđićeve ubice sede u zatvoru, šansa za punim rasvetljenjem pozadine njegovog ubistva se sa svakim danom tanji, i ono preti da se pridruži sramnom nizu gorenavedenih istorijskih epizoda.

Zašto je to u Srbiji tako? Atentati jesu sredstvo političke borbe otkako je politike. Ali sramno, prokazano sredstvo. Solidarisanje sa mučkim ubistvima odavno je postalo nezamislivo u normalnom okruženju. Ali nije svako takvo. Ni svetinja ljudskog života, ni stabilnost državnog poretka ne znače mnogo u društvima gde se obnavlja kulturni obrazac nasilja, i gde se ubice slave kao heroji i patriote. Ovaj surovi kulturni model potopljen je u mitologizaciji sopstvene prošlosti. Herozirajući nekada Principa, pa Apisa, pa Aleksandrovu borbu sa Apisom, pa Titovu borbu protiv Aleksandrovog nasleđa, pa Miloševićevu borbu sa Stambolićem, pa Karadžića, pa opet Miloševića, a sada čak nastojeći da u ovu aistorijsku vertikalu uključi i Zvezdana i Legiju, ovaj model pokazuje zaprepašujuću ideološku nedoslednost, ali i istrajnost. Ovaj model je duboko zagledan ne u samo u prošlost, već jednostavno – u smrt. Pravdan geslom "Ljudi su prolazni, a Srbija večna", spreman je da to geslo i pretoči u praksu kada Srbija ne ide kuda su namerili njegovi predstavnici. Njihov tanatofilski agon jedan je od ključnih problema Srbije u XX veku. Đinđićeva pogibija je pokazala da ćemo se sa njim rvati i u XXI. ■

Svet po Vojislavu

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

DA JE ODLAZEĆI premijer Srbije, Vojislav Koštunica, ikada pokazao sklonost prema umetnosti, već bi se našao neki kritičar koji bi njegov izraz nazvao nadrealnim i divio se hrabrosti stvaraoaca da podeli sa publikom osećanje ili viziju koji nisu od ovoga sveta. Skroman, samozatajan, Koštunica je za četiri godine predvodio dve vlade Srbije. Nešto pre stupanja na dužnost premijera, pod njegovim se predsedavanjem misteriozno samoukinula Jugoslavija, a mi zapravo nikada nismo saznali ništa o samom čoveku: ni da li bi obojio svet u plavo, ni da li uživa slušajući Malera. Možda ćemo u memoarima čitati kako je Koštunica video žene, šta je za njega predstavljala erotika i da li je eksperimentisao sa svojim izgledom. Ja kažem da je nepristojno od nas kao građana, koji važimo za radoznale i ljubopitljive - da ne insistiramo na onom da volimo da zabadamo nos u tuđe i, naročito, komšijske poslove – što nismo poklonili pažnju našem premijeru. Jer, na momente se činilo da ima toliko toga iza njegove sive spoljašnjosti.

Koštuničino poimanje sveta donosi jednu dozu bizarnog humora, podrugljivosti prema dominantnom poretku. Njegova heroina, Srbija, koristi svaku priliku, namernu i slučajnu, da istakne svoju posebnost, bez obzira da li joj to ide u prilog ili ne. Slikajući druge likove, premijer koristi hiperbolu; on insistira na grotesknim figurama (NATO država, Solanin sporazum). Vreme po Koštuničinom shvatanju ne igra nikakvu ulogu. Važno je samo jedinstvo radnje i prostora.

Čovek i stvaralac Vojislav otkrio se publici tek u ovoj izbornoj kampanji. Objašnjavajući pred kamerama privatnog servisa šta je u njegovoj politici toliko različito u odnosu na politiku Demokratske stranke i, posebno, G17 plus, odnosno o razlozima za raspad vladajuće koalicije i raspuštanje parlamenta, Koštunica je satima govorio o potrebi za odlučnijom akcijom protiv država koje su priznale nezavisnost Kosova, da bi na kraju, suočen sa jednostavnim pitanjem šta bi on uradio, a nije urađeno, rekao da bi tužio "sve države ili bar jednu".

Pravnici su naivno požurili sa komentarima. Jedni tvrde da je proglašenjem nezavisnosti Kosova učinjen presedan koji ugrožava sistem međunarodnog prava. Drugi veruju u pažljivo vaganje naizgled suprotstavljenih principa, ne žureći sa donošenjem zaključaka o tome koji imaju prioritet u ovom konkretnom slučaju. Niko nije komentarisao da tužba u pravničkom

poimanju forme mora imati nekoliko elemenata tipa ko tuži (Srbija), koga tuži (jednu ili više država koje su priznale nezavisnost Kosova), kome tuži (Međunarodnom sudu pravde u Hagu), na osnovu čega i za koje delo. Svi znaju da je Međunarodni sud pravde poznat po broju slučajeva u kojima se oglasio nenadležnim. Takođe, ako jedna od strana (tužena država) ne prihvata nadležnost suda, sud se može oglasiti nadležnim samo na osnovu konvencija koje imaju univerzalno važenje (konvencija o genocidu i slično). No, ključna pitanja ovde su na osnovu čega tuži i za koje delo.

Međunarodno pravo nema jedinstven pravilnik ili bilo koji akt kojim se uređuje proglašenje nezavisnosti novih država i njihovo priznanje od strane prethodno priznatih država. Veliki broj različitih scenarija i specifičnih istorijskih okolnosti uticao je na to da je svaka država razvila posebnu proceduru za priznanja, koja zavisi od ustavnih uređenja. Smatra se da je suvereno pravo države da odluči o priznanju druge države, da zatraži i/ili da uskrati priznanje. Šta više, proglašenje i priznanje nezavisnosti nisu dela protiv međunarodnog prava. A temeljni princip prava je da ako nema dela po zakonu, ne može biti ni kazne (*nulla pene sulla lege*).

Pred Koštuničinom tužbom previše je izazova u formalnom smislu. Čak i kada bi Srbija angažovala najbolje pravne stručnjake sa višedecenijskim iskustvom istupanja pred Međunarodnim sudom pravde, teško da bi imala slučaj. Premijer se zato opredelio da poslušava savet Tomasa Flajnera iz Instituta za federalizam (Friburg, Švajcarska), koji nikad nije nastupao ni pred jednim međunarodnim sudom, ali ima strašnu želju da pokuša pod stare dane. Njihova ideja je, pretpostavljam, da skrenu pažnju javnog mnjenja na poziciju Srbije. Koštunica, kao pravnik, zna da je besmisleno tužiti nekoga za proglašenje i priznanje nezavisnosti. On se nada da će Međunarodni sud pravde, pred kojim je Srbija jedna od najneuspešnijih strana, možda pozvati njene predstavnike preciziraju tužbu, pre nego li je uzme u ozbiljno razmatranje. U tom scenariju, kvalifikacije se iznenada menjaju u ugrožavanje suvereniteta, povredu granica i agresiju. Sud će imati obavezu da započne postupak, a tužene države da se izjasne prihvataju li nadležnost. Razume se, ishod postupka verovatno neće biti značajno drugačiji. No, izvesno vreme će lebdeti aura tužbe Beograda. Odnosi Srbije sa državama koje su priznale nezavisnost Kosova biće u krizi, jer kako možete

Istok je istočno

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

da budete prijatelj sa nekim ko vas tuži za povredu granica i agresiju.

Koštica uopšte ne želi da ulazi u glavni pretres. Njemu ne bi odgovaralo kad bi Međunarodni sud pravde rešio da istraži da li je Srbija (bila) suverena na Kosovu i koje su njene granice povređene. Moglo bi se pokazati da su svi radili u okviru dozvoljenog u međunarodnom pravu i šta onda – pred Srbijom bi se postavilo pitanje zašto i sama ne prizna nezavisnost Kosova. Ne, ne, tu sam shvatio da Koštuničini motivi ne mogu biti pravničke prirode.

On želi da tuži sve države ili bar jednu kao stvar umetničkog izraza. Nezadovoljan svetom u kojem živi, čovek i stvaralac Vojislav se odlučuje da tuži države - one koje smatra najodgovornijim – verujući ne u ovozemaljsku, već u ultimativnu (božansku) pravdu. On je neka vrsta modernog Jovana Krstitelja koji govori narodu Judeje šta ih čeka.

Vojislav, čovek i stvaralac, u zanosu želi da povuče liniju između pravednih i nepravednih. Između sebe, Dragana Jočića, Radeta Bulatovića i Ace Tomićca, Dobrice Ćosića i Matije Bečkovića, Slobodana Samardžica i Zorana Lončara, Aleksandra Tijanića i Ljiljane Smajlović, i svih ostalih. U svetu koji Koštica gradi, pravednika ne mora biti mnogo, ali zato nema mesta za nepravedne.

Premijerova lirika je pravo osveženje za našu umetničku scenu, koja godinama, pa i decenijama kasni za dominantnim pravcima u svetskoj umetnosti. U njenom središtu je uloga čoveka, frustriranog neuspesima za koje krivi moderni svet, svet koji ne pruža jednake šanse, ogrezao u korupciji. Za Koštuničinim čovekom je mnogo izgubljenih bitaka; ispred njega - nada u jednu pobjedu. Ako se prilika pruži...

Odlazeći premijer je daleko interesantniji kao umetnik nego kao političar. Nazalost, on se ne bavi umetnošću, a politika mu uopšte ne ide od ruke. Koštica je imao korist od izručenja Miloševića, predaje Šešelja i ubistva Đinđića, i sreću da je Tadiću trebalo previše vremena da shvati prave potencijale kohabitacije. U svakom drugom odnosu moći, njegova vlada potrajala bi ne duže od šest meseci. Pitanje je za istoriju zašto su građani Srbije dva puta na izborima ukazali poverenje čoveku koji za politiku očigledno nije talentovan, a i ne trudi se previše.

Svet po Vojislavu, ma kako inovativan, pokazao se jednako nepravednim i nemilosrdnim. ■

*A deca i dalje šaraju
nevine i narcisoidne parole:
na istoku kur'an kur'an
na zapadu duran duran*

–T.P., oko 1982

JEDNA NAPORNA PARANAUČNA disciplina - koja okuplja tri kategorije posvećenika: 1. šarlatane, 2. jurorive, 3. kombinovane – u poslednjih je dvadesetak godina u ovom delu sveta doživela neviđeni uspon, apoteozu takoreći. Ime joj je *geopolitika*, a toliko je popularna da se neko Mudar dosetio da izdaje čak i časopis sa tim imenom, pun suptilnih i produhovljenih sadržaja kakvi su nekad punili nezaboravne komentare Radio Beograda iz devedesetih (nepravedno, olako i prejeftino zaboravljene, uzgred budi rečeno). U poređenju s mnogim ovde osobito popularnim geopolitičkim promišljanjima, astrologija izgleda kao veoma ozbiljna nauka, ali to uživaocima ne smeta: što je nešto otkačenije, to je omiljenije među *ljubiteljima žanra*.

Dugo sam odolevao ovoj pošasti, ali sada sam i ja pustio: nameravam da vam u narednih nekoliko redaka okvirno predstavim svoju geopolitičku teoriju (skromno pristajem da se ubuduće zove *Teofilova doktrina*), na čiju sam originalnost i pronicljivost veoma ponosan; ne, nije to gordost, taština koju i Sin Božiji s punim pravom osuđuje, jerbo nema u svemu tome neke moje zasluge: neki mistični Unutrašnji Glas mi je diktirao te redove, ja sam tu samo nevažni medijum... Elem, radi se o odnosu Istoka i Zapada, globalnom i lokalnom. Udubivši se u problematiku do granice kada počinju *vizije*, otkrio sam u magnovenju nešto sasvim zapanjujuće. Uzmite, recimo, bilo koju zemlju na svetu. Kažem vam – *bilo koju*: SAD, Luksemburg, Moldaviju, Laos, Burkinu Faso, sasvim svejedno. Šta se nalazi zapadno od te zemlje? Zapad. Neverovatno, bez i jednog jedinog izuzetka, sve sam pokušavao, isprobao sam sve potencijalne alternative, ali bez uspeha: zapadno od svake zemlje na svetu pruža se – zapad. ►

Sad pogledajte istočno od te zemlje. I šta vidite? Istok. Takođe bez ikakvog izuzetka: svaka zemlja na svetu, čak i ona naizgled najistočnija (recimo, Japan) ima neki svoj istok, i nema ni jednog zabeleženog – kamoli dokazanog – slučaja da bi se istočno od neke zemlje pružao zapad, ili makar sever ili jug.

Nije li ovo fascinantno? Dobro, možda mislite da sam pobenavio, ali sagledajte stvar malo dublje pre nego što okrenete broj 94. Nije li jednom davno Rastko Nemanjić rekao, i nije li ovih dana naš vrli ministar spoljnih poslova Jeremiću Vuče poučitelno ponovio i podvukao, kako je naša, ergo srpska, “sudbina da budemo Istok na Zapadu i Zapad na Istoku”? Lako ćemo za srednjevekovnog plemeniša, on je – štono bi se reklo – delovao u drugačijem kontekstu, ali šta bi imalo značiti ovo ministrovu citatno mudrovanje, kojim je nevremešni Jeremić hteo da nam poruči i objasni nešto Strašno Značajno?

Mladi je mislilac održao predavanje na Fakultetu političkih nauka, a *akcente* sa tog predavanja, i to u formi autorskog tekstića, prenela nam je – hvala joj i hiljadu i tisuću puta! – *Politika* od 23. aprila 2008. Nije to šala, predavanje na FPN, ej! Ne bi valjda neko na takvom mestu i u takvoj prigodi lupao gluposti, sa ili bez citiranja, izvađenog ili neizvađenog iz vremenskog ili kakvog drugog konteksta!? Dakle, ministar je bez sumnje nešto *‘teo da kaže*, a na nama je da dokonamo šta. Najpre je govorio nešto o Evropskoj uniji, i kako bi Srbija trebala da joj teži, i kako je to OK i kako u tome nema ničega lošeg. U redu, shvaćeno i odobreno. Onda je, međutim, najedared (na) skočio na Rusiju, umujući kako “mi” odnekud imamo nekakve bog zna kako specijalne odnose – specijalnije, dakle, od drugih zemalja u ovom delu sveta, a možda i šire – sa tom egzotičnom evroazijskom zemljom, i kako je to baš lepo i tako treba i da ostane. I tu je negde udenuo i ono avangardno “geopolitičko” umovanje osnivača SPC, što bi valjda trebalo da potkrepi jednu osebniju doktrinu – tako milu našim demokratama iz Krunske, ali ne samo njima – kako je Srbija evropska zemlja, ama nije samo to, nego i nešto više od toga... Šta? Pa, teško je to reći u dve reči... nešto *istočno*, valjda... To je kanda taj zapad istoka, istok zapada i ostale “geopolitičke” kombinacije. Zdravo komplikovan slučaj, kao i sve sa Srbijom.

Ne bih se osvrtao na bezvezno mudrovanje mladog ministra da ono nije tako karakteristično za jedan veoma širok sloj našeg političkog i intelektualnog sveta, koji izanđale floskule povazdan vrti i premeće kao same Bisere Mudrosti; a ni to ne bi bilo tako važno da nije i praktična politika Srbije smeštena negde u taj kosmički vakuum koji naseljavaju isprazne “poetske” floskule ovog tipa.

Zašto se ovde radi o notornoj floskuli? Kao prvo, *svaka* je zemlja smeštena između istoka koji je istočno i zapada koji je više nekako zapadno, kao što je “Teofilova doktrina” ubedljivo dokazala... Sasvim ozbiljno, šta je uopšte “istok” iz Jeremićeve mudre misli? Ne pitam šta je zapad, jer je to iz konteksta jasno: to je ono što nazivamo judeohrišćanskom civilizacijom, kojoj bez sumnje pripada celi evropski kontinent, *including Serbia*. U kontekstu političko-ekonomsko-kulturne savremenosti, to je prevashodno Evropska unija, NATO i *sve po redu*, znate već i sami, niste pali s kruške. Šta je, međutim, istok? Možda Rusija? Pa ne znam, čini mi se da je Brežnjev umro, a ni Andropovu nije ništa bolje. Ili je to *hard-core* islamski svet, možda Saudijska Arabija, Iran, štatijaznam ko? To je već OK, ali teško da Srbija spada tamo, pa čak ni negde “između” Toga i Onoga. Ili vi možda vidite šerijatsku policiju kako patrolira Paraćinom? Dobro, ako ne možemo da ustanovimo šta je to “Istok”, hajde da vidimo šta je istočno od Srbije, jer nam elementarna logika govori da je *istok istočno*. Istočno od Srbije, dakle, zatičemo Rumuniju i Bugarsku. Fin svet, duševan, pravoslavan, čak i slovenski u bugarskom slučaju. Sto mu gromova, Bugari čak i pišu ćirilicom! To je, dakle, valjda to? Avaj, i Rumunija i Bugarska članice su Evropske unije i NATO (dakle, *hard-core* “zapada”) jedan-kroz-jedan, dočim od nekakvih “specijalnih odnosa” sa Rusijom – kao onim mogućim Jeremićevim “istokom” – nema ništa; ranije je toga kod njih doduše bilo, ali to nije bila ljubavna veza nego više nešto kao permanentno silovanje... Koje je okončano tek kad je pao onaj tamo Zid u Berlinu. Ovo ne znači da gaje *loše* odnose sa Rusijom – zašto bi? To samo znači da *istok od Srbije* sebe vidi na Zapadu. Ni manje ni više od toga. Ali, kako je onda Srbija “istok zapadu i zapad istoku” ako i ono zapadno i ono istočno od nje (i severno i južno, uostalom) sebe vidi na Zapadu? Kome je onda Srbija zapad? Saudijskoj Arabiji? U redu, njoj verovatno jeste. Osim po količini dolara.

Mnogo je nerešivih pitanja izrojila ova ekscentrična “Jeremićeva doktrina”. Ali, tako to kod nas taljiga već vekovima: ako ne umeš da se skrašiš i organizuješ sopstveni život tu gde jesi, najbolje je da iz malog prsta izvučeš neku spektakularnu te(r)oriju o tvom Jedinstvenom Mestu U Kosmosu, pa da jašeš na njoj kao na univerzalnom objašnjenju i opravdanju svih tvojih besmislenih prokliznuća. U međuvremenu, proverite sa bilo koje tačke na globusu, istok je i dalje istočno, a zapad zapadno, i u tome nema baš ničega posebnog. Ta je istina neupitna, ali nije mnogo mudrija od jedne druge, one koja veli da “kako god se okreneš, dupe ti je pozadi”.

Izborna alhemija

PIŠE: IVAN TOROV

DA LI JE u Srbiji posle 11. maja i prevremenih parlamentarnih izbora moguć radikalnan zaokret? Ako je moguć, kuda će: Evropi i evroatlantskim integracijama ili punom parom u novu – (samo)izolaciju?

Poznata vam je ova dilema, zar ne? Opterećuje nas kadgod su nekakvi izbori ili referendumi, uvek, naravno, "istorijski", i, po pravilu, velika očekivanja birača završavaju ili novim gorkim razočarenjima ili lakonskom konstatacijom da je moglo biti i mnogo gore. Marketinška taktika srpskih političkih partija da javnosti nametne utisak kako je upravo sada "taj sudbonosni trenutak", malte ne, hamletovsko biti il' biti, uspevala je da birače potera na birališta, ali joj nijednom nije pošlo za rukom da ih, posle izbora, ubedi da je do preokreta zaista došlo. Čak ni posle 24. septembra i 5. oktobra 2000. godine, čiji se entuzijazam zbog Miloševićevog odlaska, vrlo brzo, figurativno rečeno, već 6. oktobra, istopio pod naletom zamjenjene, ali suštinski nepromenjene matrice i tehnologije vladanja iz prethodnih godina.

Istini za volju, podgrejavana je nada da bi Srbija konačno krenula pravim putem, ka svetu, ali se i ona izjalovila pred činjenicom da je konzervativna i rigidna politička oligarhija i njena, prvenstveno, ksenofobično-nacionalistička opsesija, bila neuporedivo jača od moderne vizije prvog demokratski izabranog premijera Zorana Đinđića. Njegovim ubistvom 12. marta 2003. godine, u razdoblju za koje se može reći da je ličilo na permanentan, doduše, usporen, državni i ideološki prevrat, prilike za kakve takve preokrete bile su sve ređe i sve manje uverljive, da bi se poslednjih godina pretočile u bespoštednu političku trgovinu i ucene i krajnje neodgovorno poigravanje sa osećanjima i sudbinama ljudi.

I kao da se u međuvremenu ništa dramatično nije desilo, moćna državno-partijska propagandna mašinerije političkih gospodara Srbije ponovo nas podseća da nam je dvovekovno srpsko kolebanje (više protiv nego za) oko priključenja Evropi nepromenljiva sudbina. Konzervativci, narodnjaci, "domaćini", okoreli nacionalisti naveliko talasaju da su nam "ponos i dostojanstvo" preči od "dogmatske prevare" zvane Evropska unija, a njihovi oponenti, zapravo, umerenija varijanta jedne slične ideološke i nacionalne škole, opet, sugerišu "originalniju" ideju da možemo i u svet i u EU, a da pritom

ne žrtvujemo ni ponos ni dostojanstvo, a ponajmanje teritoriju. U toj i takvoj alhemičarskoj političkoj laboratoriji, poruke stranaka koje zagovaraju suštinsku promenu vrednosnog sistema, provetravanje ratno-zločinačke prošlosti, svojevrstu katarzu i građenje novog političkog, moralnog i egzistencijalnog profila Srbije, deluju kao vapaj fanatično upornih, ali usamljenih i nemoćnih, bez realne prilike i snage da pomere kamen koji već pune dve decenije pritiska Srbiju.

No, vratimo se dilemi s početka teksta i pokušajmo da je uprostimo potpitanjem – šta je posle 11. maja stvarno moguće. Cinici bi rekli – sve je isto, samo malo drugačije. Što bi "u prevodu" trebalo da znači da će Srbijom i dalje dominirati političke partije i njihovi lideri koji su je i gurnuli u sadašnju agoniju, ali bi preraspodela vlasti mogla nametnuti lažnu predstavu da se nešto i posle ovih parlamentarnih, pokrajinskih i lokalnih izbora promenilo. Srbija je strogo podeljena između dva konfrontirana bloka, istinskog antizapadnog i anticivilizacijskog, koji čine SRS, koalicija DSS-NS i SPS, i tzv. demokratskog, proevropskog korpusa, u kome glavnu reč vodi DS, a participiraju G17 Plus, SDP, LSV, SPO, dakle, stranke kojima je šansa da uđu u parlament samo ako se prišljamče nekoj "velikoj partiji". U sendviču između njih je ambiciozni, drski i poletni LDP, koji je upravo zbog ovih svojih osobina i upornosti na uspostavljanju novog sistema vrednosti i priznavanju kosovske realnosti, neprihvatljiv ni za jedne ni za druge. Tu su i manjinske partije (Mađari, Bošnjaci, eventualno Albanci i Romi), na koje računaju i radikali i narodnjaci, ali i demokrate.

Polazeći od dosad obelodanjenih istraživanja javnog mnjenja, skupštinske klupe, skoro gotovo, popuniće SRS, DSS-NS, koalicija "za evropsku Srbiju", LDP, SPS i najjače partije nacionalnih manjina. Glavna bitka će se voditi, ipak, u trouglu SRS-DSS-DS. Iako se radikalima i tadićevcima daju, manje-više, podjednake šanse da osvoje najviše mandata, između 35 i 37 procenata, pravi problemi će nastati oko privlačenja partnera za buduću vladajuću koaliciju. Koliko god demokrate zračile optimizmom da će se ishod predsedničkih izbora reprizirati, svesno zane-marivanje činjenice da su 11. maja parlamentarni izbori neće im mnogo pomoći da eventualnu pobjedu osvajanjem najvećeg broja glasova krunišu i osvajanjem vlasti. ►

Zasad je prednost, i to ne baš zanemarujuća, na strani desničarskog bloka (SRS, DSS-NS, SPS), koji bi, posmatrano i tehnički (zbir osvojenih glasova), ali i programski i ideološki, veoma lako mogli preuzeti kormilo države.

U tom smislu, oni su u nešto komotnijoj situaciji u odnosu na koaliciju "za evropsku Srbiju", koja bi se morala valjano pomučiti, upravo zbog različitog poimanja i tumačenja "evropejstva", da okupi dovoljno pouzdanih partnera da formira vladu. Pre svega je reč o sporu koji konstantno traje između Tadićevog (DS) i Jovanovićevog (LDP) modela puta u Evropu, odnosno utopijskog verovanja da se, preko članstva u Evropskoj uniji, može sprečiti definitivni odlazak Kosova, i stava najmlađe partije na srpskoj političkoj sceni, da je nastavak "bitke za Kosovo", onako kako to danas čine Koštunica i Tadić, zapravo veliko zamagljivanje istine, gubljenje dragocenog vremena i snaga, zamajavanje naroda i snažan impuls da se srpski nacionalistički i ekspanzionistički sindrom još zadugo održi u životu. Čak i nezavisno od toga što se ulazak Srbije u EU, bez prethodnog priznavanja realnosti, odnosno činjenice da je Kosovo izgubljeno, smatra gotovo nemogućim. To što se trenutno Srbiji nudi potpisivanje SPP i obećava ubrzani proces priključivanja EU, pre se objašnjava strahom Brisela od mogućeg trijumfa antievropskih partija, nego stvarnom spremnošću evropske diplomatije da Srbiju po svaku cenu integriše u svoj sistem, čak nezavisno od toga što je saradnja sa Haškim tribunalom u međuvremenu praktično zaustavljena, a povratak na retoriku i praksu nacionalizma iz devedesetih vidljiv i golim okom.

Iako mediji naveliko spekulisu sa varijantom da je koalicija Koštunice i Šešelja (uz moguću asistenciju SPS) najverovatnija, a te pretpostavke svakodnevno podgrejava i sama Demokratska stranka, ali i Tomislav Nikolić nuđenjem premijerskog mesta Koštunici i ministarstava po želji DSS, prilično je zagonetno da li će to lider DSS i konačno prihvatiti. Nema sumnje da bi mu koalicija sa "srodnim partijama" produžila premijerski staž na vladajućoj sceni, ali je isto tako nesporno da bi ga "brak" sa radikalima

definitno izbacio iz tzv. demokratskog bloka i doveo u priliku da ga neuporedivo moćniji i veštiji srpski radikali progutaju i od njega načine najobičniju marionetu.

Uprkos tome što današnje Koštunicino lice ispoljava neverovatnu agresivnost, arogantnost, isključivost, stanovito gađenje prema EU, NATO i SAD, netrpeljivost, pa čak i otvorenu mržnju prema dojučerašnjim koalicionim partnerima, sve se to posle izbora začas može preokrenuti. Činjenica da tadićevce više uznemirava mogućnost radikalno-narodnjačke koalicije nego što se trude da nađu zajednički jezik sa programski mnogo bliskijim LDP i manjinskim partijama, posebno Mađarima, mogla bi značiti i nešto drugo, što se trenutno, u aktuelnoj i besomučnoj predizbornoj tuči smatra nemogućim, a posle izbora i te kako izvodljivim: da se Tadić i Koštunica ponovo okupe i, uz obostrane ustupke, formiraju parlamentarnu većinu. Uostalom lider DS Tadić već nas je navikao na takve i slične kompromise, a njegova više puta ponovljena poruka da bi DSS bio sasvim prihvatljiv partner "ako se vrati na evropsku trasu", daje širok manevarski prostor za takav krajnji ishod. Pogotovo što među njima suštinskih, odnosno strateških razlika – uprkos trenutnim svađama oko auto puta Horgoš-Požega, gasnog aranžmana sa Rusijom, (ne) potpisivanja SPP, korupcije i tranzicione alavosti – praktično i nema. Ni Koštunica ni Tadić ne vide Srbiju u Evropskoj uniji bez Kosova, njihovo polemsanje oko ratifikacije sporazuma, sa Rusijom, manje-više, pitanje političkog predizbornog poentiranja, a vlast u Beogradu, Vojvodini i nekim drugim gradovima u Srbiji prilika koja se ne sme propustiti. Bar dok ima čime da se vlada i raspolaze.

U prilog proceni da se u Srbiji ni posle 11. maja neće ništa nabolje promeniti, da će se njena agonija produžiti nastavi li se sa politikom koja Srbiji oduzima mogućnost i priliku da se iskobelja iz dugotrajne i duboke krize, mogla bi ići i potencijalna postizborna – pat pozicija. Da niko ni sa kim ne može da se dogovori i stekne većinu, da pregovori traju, kao i prošli put, mesecima i da se na kraju sve završi novim izborima.

Budućnost koja bi mogla doći

PIŠE: NASTASJA RRADOVIĆ

TEŠKO DA O tome neko vodi makar i amatersku "statistiku", ali Srbija se žestoko kandiduje među zemlje koje se već dugo, dugo, nalaze pred "sudbonosnim odlukama" i "raskršćima". Čak i uz uslov da se zanemare godine jednopartijskog sistema, mada je i tada, povremeno, bilo manjih ili većih "raskršća". Najnovije je pred nama: 11. maja dogodiće se vanredni parlamentarni, a redovni pokrajinski i lokalni izbori. Sve je kao normalno, Koštunica je "pošteno" narodu vratio njegov mandat i svi drugi su uradili svoje, zakonom propisane, zadatke. Onda su otišli kući i sutradan počeli svoje nove kampanje ne bi li, objašnjavajući narodu šta se, ustvari, dogodilo, dobili više od drugih.

SAMOZABORAV

Svima je odmah bilo jasno da će to najlakše ići radikalima jer su se dugo spremali. Godinama su, uglavnom jednodličnom retorikom, brisali vlastitu prošlost i gubeći izbore za izborima, dobijali sve više glasova. Tako su njihovi sve brojniji glasači a, verovatno, i mnogi od njihovih aktivista, pronašli "sreću u zaboravu". Da zaborave na same sebe, najviše su im pomogli njihovi najljući protivnici i nekadašnje žrtve, stranke "demokratskih" snaga, ili kao u SRS vole da ih zovu i danas "DOS-manlije". Ovi nenadani protivnici sokratovsko-frojdotske majeutike ozdravljenja duše i unapređenja saznanja "vađenjem iz zaborava", stigli su čak i da podrže "uslovljeni" ulazak Srbije u EU. Kao što je nekada Demokratska stranka uspevala, manje-više uspešno da spoji lepo i korisno, poslednji put "i Kosovo i EU", sada to pokušavaju radikali. U ovoj kampanji oni, uz sve teškoće u savladavanju gradiva i prošlost koja ih iz Haga doziva, kao da sve više napreduju, i bukvalno kopirajući slogan demokrata. Pošto su, izgleda, počeli da se ponovo sviđaju sami sebi, poboljšao im se i predizborni "apetit". Čini se, da ovog puta, zaista žele vlast. Što veću, ali ne i preveliku... Tek toliko da ih Šešeljevo tvrdo jezgro članstva i birača, "za crne dane", ne napusti.

Radikali, pametno, "šire front". Zvanično "neokaljanji" i "čisti" čak i od najblaže lustracije, oni upućuju poruke prijateljstva ne samo manjinama u Srbiji, već i na sve četiri strane sveta. Za svaki slučaj. I zbog "evropske perspektive Srbije". Povremeno, kada se njihovi lideri baš nađu u nekom zabačenom kraju ili u nekoj enklavi Srba na Kosovu, zaoštre, pa malo napadnu Havijera Solanu,

prisete se ružnih iskustva s njim, podrže skrivanje Ratka Mladića, ali sve "s merom". Koliko im je ipak teško da savladaju ovu tešku gimnastiku zbog dve trećine građana koji hoće u EU, pokazuju povremeni veliki padovi "u diskursu". Sreća njihova je da ih sami uglavnom ne primete, a i njihovi marketinški producenti su, izgleda, nežni sa njima. Ne valja da ih uplaše nekom oštrom primedbom na tečnost "diskursa".

Sve nas vole radikali, eto, novosti i opštenarodne sreće. Vole i Rome i Mađare, preostale Hrvate, ali i Egipćane, domaće i egipatske... Njihov vođa, čiji lik na bedžu povremeno zakače, podseća ih, sa tv ekrana, ko su i šta su. A i održava im "tvrdo jezgro". Tako da se nije čuditi što je dobro samokontrolisanom Šešelju u Hagu čijoj se renesansnoj ličnosti dive "i tamo i ovamo", ispao još jedan slogan o Zoranu Đinđiću. O tome kako "nam je umakao pre pet godina". Nije bilo davno, Šešlj je iz Srbije umakao neposredno pre atentata na Đinđića i ostavio poruku o krvi koja će teći tog proleća...

INSTITUCIONALIZOVANI ZABORAV

A šta rade naše briselske uzdanice? Oni pitaju, umesto da znaju, da li je bilo memoranduma, dvojnog pakta ili tajne večere između Koštunice i Nikolić-Šešelja ili, direktno, sa Šešeljem? Lepo pitanje, za sada bez pravog odgovora. Kao onaj navodni memorandum o prodaji C-marketa, o kojem do danas ne dobismo odgovor od Vlade Srbije, a ni sada od ministara-tehničara u predzbornoj iscrpljenosti. Zaista, sada je pravi trenutak da se kaže da li je Vojislav Koštunica zaista bio pokrovitelj memoranduma o prodaji C-marketa, od Radulovića Miškoviću? Da li se još neko seća da je vladin Savet za borbu protiv korupcije, pre samo nekoliko meseci, baš to pitao Vladu...

Niz "zgodnih" momenata ide na štetu koalicije "Za evropsku Srbiju-Boris Tadić", kao što je nedorečeno i neuspješno preganjanje Tadića sa listom "Politika". Kad je već u predzbornoj kampanji krenuo da se poziva na "državno" pravo u "Politici" nije trebalo da pominje još i to da je "Politika" "insitucija" preko koje je naučio da čita i piše, maltene svetinja u koju se razočarao. Ili je "svetinja" ili nije...

Jedno se oseća ali i vidi: spotovi radikala, oni "studij-ski", u kojima Nikolić i Pop Lazička kao nonšalantno šetanju i izgovaraju tekst, deluju zaista, antireklamno. Dok obećavaju Kosovo i kako će brinuti o svima, izgledaju ▶

kao da se boje sopstvenih reči. Teška je muka taj marketing iako se do njega relativno brzo stiglo. Do juče, lider Tomislav se kao predsednički kandidat prilikom duela na RTS, obraćao većinskoj populaciji građana-građanki sa "Žene i babe..." Ali, kako ga kontrolišu ovi koji su zanat naučili na Zapadu, kao da je stekao neke manire...

Demokratski blok se, povremeno, seti da sa radikalima "nema budućnosti", a jedino osveženje u njihovim redovima su Vuk Drašković i Nenad Čanak. No, nema ih baš u spotovima ove koalicije. Valjda bi njihova živopisnost naškodila koalicionim autoritetima? Može biti. Naročito, što se Čanak često nepažljivo šali, pa se moglo pomisliti da "bocka" autoritete, a Vuk opet po svome, mnogima je neprijatan svedok. Možda u nečemu i samom sebi, ali njegova sentenca o gorepomenutom zaboravu, teška je optužba mnogima, manja ili veća, zvala se krivica ili odgovornost. Veoma opterećuje kada se posle jurnjave po Srbiji (i Kosovu, "kao sastavnom delu teritorije Srbije kojeg se nikada nećemo odreći") pokušava uveriti kako je sve u redu. Reče Vuk, nakon postizbornog odlaganja suđenja za zločine na Ibarskoj magistrali: "Zaborav je glavno oružje snaga koje se nameću kao patriotske".

Nema sumnje da će glavnu dinamiku ovim izborima dati male partije i koalicije DSS-NS, LDP, SPS-PUPS-JS i stranke manjina. Na neki način, ako je verovati prognozama i zdravom razumu istovremeno, dva glavna takmaca radikali i koalicija oko demokrata poednako se bore za sebe koliko i za privlačenje postizbornih partnera za formiranje skupštinske većine. Pomalo je tužno što predsednik demokrata i države Srbije ima više razumevanja za "popravljanje" SPS nego za politiku proevropskog LDP. I tu odgovor nije teško naći i sigurno da nije u pitanju odnos prema Kosovu oko čega se, "između redova", ove stranke i koalicije sve više približavaju. "Narcizam malih razlika" najviše kvari međuljudske odnose, čak i u politici. To, naravno, ne znači da je nepolitički "mali-veliki narcizam" u blažoj formi. "Bliskost zbunjuje", da se izrazimo psihološki...

IGRE U PESKU, VRTIĆI I MOSTOVI

Sve u svemu, SPS je najbolja udavača na ovom narodnom predizbornom veselju. Sem Čedomira Jovanovića, drugima ne smeta da računaju na Ivicu Dačića, Dragana Markovića Palmu i njihove penzionere. Gospodin Palma iz Jagodine koji je nedavno upitao sagovornike u Utisku nedelje - "Zar se nismo borili za istraživačko novinarstvo?", pored akva parka i zoo vrta priprema i muzej voštanih figura koji, nažalost, izgleda neće uspeti da završi pre 11. maja. Da li će se u muzeju, pored najavljene pevačice Svetlane Ražnatović Cece, pojaviti i ikona koalicije SPS-PUPS-JS, Požarevljanka i majka malog Marka Miloševića, nije još objavljeno, ali teško da se može izbeći. Jer, ima tu kako vidljivih tako i nevidljivih razloga...

Neke nam je, u izjavi poslatoj "Kuriru", objasnila osoba bliska krugovima oko koalicije SPS-PUPS-JS, Mirjana Marković. Ona se, kaže, vraća uskoro u Srbiju.

Sada znamo kako ona procenjuje rezultate ovih izbora i koja su joj sve obećanja mogla biti data. Ne skriva ih ni ona, a još manje radikali i socijalisti. Jer, oni najbolje znaju ko su i gazda i gazdarica...

Dok se kampanja zahuktava a kandidati SRS pokazuju koliko su im miliji oni njihovi nastupi bez učenja teksta napamet, Havijer Solana postaje zajednička "tačka oslonca" Koštunice i Nikolića. Tonom brecajanja, ova dvojica odbijaju i samu pomisao na nekakvo briselsko približavanje Solani kojeg je Nikolić već prigodno "albanizirao" u "Soljana", a Koštunica više puta ponovio svoje "ne" Solani i koaliciji "Čanak-Dinkić-Tadić-Drašković" koja, navodno, nešto sa Solanom memorandumise baš posle njihovog petljanja sa Šešeljem. Solanin nesmotreni javni apel kolegama u EU da Srbiji omoguće potpisivanje SSP pre izbora, mnogo lošije je prošao u Srbiji nego u EU, uprkos rezervama Holandije, Belgije i Nemačke. Dok Đelić opet oštri ono svoje pero, Nikolić mu poručuje da mu je bolje da se iz Brisela uputi negde drugde jer će ga oni, radikali, "sačekati". Tu se pokazuje da nisu mnogo pomogli oni česti Nikolićevi odlasci u Strazbur u delegaciji Skupštine Srbije jer svuda nas vrebaju i dalje iste "sačekuše".

Da nekako utekne Tadiću, Koštunica vraća svoju staru dobitnu kombinaciju - Kosovo sa Putinom i NIS-om. Tadić odmah za njim, bez pozivanja na mišljenje Mladana Dinkića, kao što se već naviklo. Sergej Šojglu, ruski ministar za vanredne situacije (pretpostavljamo i stanja i mere ništa manje vanredne) kao što su za nas ovi izbori, dobija na Koštuničine smišljeno brzoplete predloge još i Tadićeva proročka obećanja. Stari sporazum sa Rusima, ratifikovaće se od strane nove skupštinske većine. Tadić je pomislio na svoju većinu, ali nije pogrešio ni ako mu se obećanja i želje ne ispune: i radikalska kombinacija za većinu, rado će utešiti brižne Ruse.

Lokalni izbori su, ipak, živopisniji. Naročito, ovi za izbor gradonačelnika-ice Beograda. Sem Biljane Srbljanović koja, ponekad suviše "politički", govori o sistemskim promenama, drugi, a posebno favoriti - Dragan Đilas i Aleksandar Vučić - potpuno su u pesku - jedan priča o betonu za mostove a drugi o srećnoj deci koja se u vrtićima igraju u pesku. Kandidat socijalista, Obradović, ko o čemu, socijalisti o korupciji i socijalnoj pravdi. U tome ga u stopu prati DSS - Aleksandar Popović koji je prikazao neke svoje talente, pre svih one u nauci i sportu. Štreberski, i on je išao po nekim neasfaltiranim ulicama, možda u potrazi za igrama u pesku. Zato su teme u predizbornoj Srbiji: asfalt, Mladić, mostovi, vrtići, Beogradski maraton, metro, Deripaska, gas i svi Rusi, gradska kanalizacija, sve "profi" mafije, Šešeljev uskršnji ručak, Solana, svetla prošlost i blještava budućnost i - "kamioni sa peskom".

Romi, žica, izbori...

PIŠE: SLOBODANKA AST

SVAKI DAN IH srećemo na raskrsnicama, u podzemnim prolazima, pored puteva... Neki bi da operu "šoferšajbnu", drugi nešto prodaju, većina prosi. I oni malecki od samo pet-šest godina znaju da ispruže ručicu i tužno traže: "Daj neki dinar...daj za hleb..." Poneko ravnodušno, ne gledajući ih, udeli neku siću, za većinu, ova deca su nevidljiva. I dok se u svim medijima vodi nemilosrdna predizborna kampanja za Kosovo u Srbiji, ili i za Kosovo i za ulazak u Evropu, dok neki pričaju dečje bajke o vrtićima za svu decu koje će njihova stranka obezbediti uz pretnju da kad oni dođu na vlast niko neće smeti Rome da otpušta s posla (!), epidemijom bede i siromaštva u ovom društvu niko suštinski i ne pomišlja da se bavi. Jedan radio-džingl sada pokušava da skrene pažnju na ovu decu koja su odrasla na ulici, koja nikada nisu bila kod lekara i poručuje: *Potrebno je malo dobre volje da bi bilo bolje.* Potrebno je mnogo, vrlo mnogo.

HERBARIJUM BEDE

U *Povelji* smo već pisali o siromaštvu dece u Srbiji, o tome da prema zvaničnim statistikama oko 200.000 dece živi u velikom siromaštvu, a još oko 400.000 živi u porodicama koje nemaju dovoljno sredstava za njihov normalan razvoj. Ako se ima u vidu da u Srbiji ima oko dva miliona dece, onda se dolazi do sumornog zaključka da gotovo trećina dece nema uslova za normalan razvoj i srećno detinjstvo.

Zahvaljujući UNICEF-u sačinjena je obimna studija o siromaštvu dece u Srbiji, svojevrsni "herbarijum dečje bede" u našoj zemlji. Dve trećine dečje populacije ne ide u predškolske ustanove ili zabavišta, a čak 95 odsto dece ispod sedam godina je isključeno iz bilo kakvih obrazovnih aktivnosti. Veliki procenat dece, gotovo 12 odsto, uopšte ne ide u školu. Većina tvrdi da ne ide u školu zbog finansijskih problema.

Siromaštvo ima mnogo lica. U mnogim istraživanjima deca sa socijalne margine i njihovi roditelji govore o nedostatku para za elementarni normalan, svakodnevni život. Oni su diskriminisani i kad je reč o obrazovanju i kad je reč o socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti.

Među siromašnom decom najsiromašnija su deca izbeglica, hendikepirani mališani, a ponajviše - romaska

deca. Ona deca koja rastu na ulici i koju ovo društvo kao da ne vidi. Ne zna se ni tačan broj romske dece, kao ustalom, ni tačan broj Roma: zvanične cifre laviraju od 200.000 do 800.000!? Sve zavisi od potrebe i od željenog konteksta...

DAN ROMA

Mediji, a i zvaničnici, sete ih se prigodno, kao nedavno povodom Svetskog dana Roma. Slikaju te lepe, musave i neočešljane, vedre mališane u prevelikim džemperima i tuđim cipelama. Ima tu ovom prigodom i živopisnih romskih pesama i igara, a ponegde urednici nađu mesta i za crnotalasnu reportažu o životu u "karton-sitiju", ispod mosta, pored brda đubreta i "sekundaranih sirovina" gde živi većina Roma bez vode i bez kanalizacije. Ispod lukova "Gazele", nedaleko od staklenih kula "Hajata" i "Delta" generalštaba.

Dan Roma je bio i prilika da čujemo da je tehnička vlada Vojislava Koštunice spremna da za unapređenje položaja Roma izdvoji 500 miliona dinara, ali izgradi i nekoliko desetina stanova!? Sada vlada izdvaja 120 miliona što je svakako nedovoljno.

Kada je prošao Svetski dan Roma opet je sumorne slike iz života Roma prekrila nezainteresovanost. Naše vlasti, ali i mediji, nimalo slučajno, prećutkuju ogromnu pomoć koju našoj zemlji pruža Evropska unija na mnogim poljima, pa i na unapređenje položaja Roma. Svojevremeno je OECD (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj) uložila mnogo sredstava i entuzijazma da specijalni romski asistenti pomažu u školama. Sporadično su se mogle čuti reči hvale za ovaj projekat. Bio je to pokušaj da se deci ulice olakša ulazak u obrazovni sistem, da ne budu, kao godinama do sada, predodređena za specijalne škole i specijalna odeljenja.

Dodajmo da se OECD veoma angažovao da pomogne svoj deci Srbije, da se proverí i nivo znanja naših đaka: nažalost, iz godine u godinu uspeh je sve slabiji i još smo ispod evropskog proseka, ali fijasko na PISA testu nikoga nije mnogo uzbudio u ovoj zemlji. U ovom društvu danas nema istinske brige za mlade, za njihovu budućnost, za nagomilane probleme u obrazovanju i vaspitanju i konačno, za odlazak mladih i školovanih iz zemlje. Ministar ►

obrazovanja Zoran Lončar ostaće verovatno zapamćen kao ministar koji se najmanje bavio svojim resorom, ali je svaku priliku koristio da kao klonirani aparatčik mucavo ponavlja premijerove varijacije na temu Kosovo je Srbija.

UZROK SMRTI

Studija o zdravlju dece Roma u Srbiji koju je objavio UNICEF otkrila je alarmantne podatke o zdravlju ove populacije, ali i neverovatnu nezainteresovanost nadležnih. Nažalost, ni mediji, zaokupljeni političkim obračunima, kombinatorikama, tračevima i skandalima svake vrste ovakve teme ne zanimaju. A podaci su zaista zabrinjavajući.

Svako peto romsko dete u Srbiji je slabog zdravlja. Smrtnost dece Roma ispod pet godina je tri puta veća nego ostale dece. Ako se sadašnji trend nastavi do 2015. godine 30 odsto romskih mališana će umreti pre nego što napune pet godina.

Od čega boluju? UNICEF studija pedantno pokazuje da trećina romske dece pati od dijareje, astme i infekcija disajnih puteva, kožnih bolesti, ali i raznih hroničnih bolesti. Polovina romske dece nije vakcinisana protiv dečjih bolesti. UNICEF studija otkriva zanimljiv podatak da se u Srbiji 93 odsto romske dece rađa u bolnici, uz profesionalnu pomoć, da čak 85 odsto mališana primi prvu DTP vakcinu i vakcinu protiv dečje paralize, ali samo 9 odsto ovih beba primi sve potrebne vakcine do napunjenih 18 meseci. Još jedna od naših propuštenih civilizacijih šansi: deca koju je zdravstveni sistem registrovao na startu bivaju zaboravljena i prepuštena ulici.

U jednom od istraživanja mali Rom, nesuđeni đak-prvak, otkriva da ga je na školskom pregledu sestra oterala kući, da se prvo okupa, jer joj je "zasmrdeo celu ambulantu". Više se nije pojavio ni u ambulanti, ali ni u školi. Romi se u celini žale na vrlo grub odnos medicinskog osoblja prema njima. Često moraju da čekaju da ih lekar primi na kraju, kad svi drugi završe sa pregledima.

POGLEDAJTE POVELJU

Analitičari UNICEF zaključuju da je siromaštvo glavni razlog lošeg zdravlja romske dece: istraživanja su pokazala da 90 Roma smatra da su vrlo siromašni, gotovo polovina Roma priznaje da su hronično gladni. Gladno dete teško može sa pažnjom da prati nastavu u školi, a kamoli da bude dobar đak.

Gotovo svako pete romsko dete je zaostalo u razvoju: hronični nedostatak adekvatne ishrane i loši životni uslovi u celini svakako su doprineli i njihovom fizičkom i psihičkom razvoju.

Evropska unija se od 2005. godine veoma angažovala da *Dekada Roma* na ovima našim prostorima ne bude tek još jedna plemenita namera koja se polako pretvara u lepu parolu: sa znatno većim finansijskim sredstvima EU pomaže projekte koji treba da doprinesu poboljšanju

zdravlja romske dece: programe vakcinacije, mobilne klinike, razne obrazovne programe. Evropska unija finansira i projekte koji se bore protiv diskriminacije Roma i koji promovišu njihova ljudska i manjinska prava.

Kako se neki naši političari poslednjih meseci osobito često pozivaju na Povelju Ujedinjenih nacija, naravno u vezi sa Kosovom, ne bi bilo loše i da bace pogled i na Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima deteta koja od zemalja članica Ujedinjenih nacija traži da sva deca imaju pravo na ravnopravan start, na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, na socijalnu pravdu, na život bez diskriminacije.

U jesen 2002. vlada dr Zorana Đinđića pokrenula je jedinstveni projekat - Strategiju za smanjenje siromaštva u Srbiji kojim je rukovodila dr Gordana Matković, tadašnji resorni ministar za socijalna pitanja, po opštem mišljenju bila je verovatno jedna od najboljih ministara u vladi. Zahvaljujući ovom projektu došlo se ne samo do važnih ekonomskih pokazatelja, već do multidimenzionalne slike. U jesen 2003, Vlada je usvojila ovaj projekat kao deo šire razvojne strategije. Trebalo je da to bude važan deo naših evropskih integracija i globalnih razvojnih trendova.

U međuvremenu, došlo je do gotovo tektonskih političkih promena u Srbiji i ovaj problem više nije u fokusu vlasti. A dobrim delom na žalost, ni evropske integracije. Jaz između onih koji imaju i onih koji nemaju nastavio je da se produbljuje, a u demagoške poruke o brizi za mlade, za stare, za one sa socijalne margine ne veruju verovatno ni oni koji ih tako glasno izgovaraju na predizbornim skupovima.

RASIZAM U PARLAMENTU

U međuvremenu, o ogromnim problemima Roma ne govore ni njihovi predstavnici u parlamentu, a o predstavnicima drugih partija da i ne govorimo. U medijima je najveći publicitet dobila vest da Unija Roma predlaže da na njenoj izbornoj listi prvi bude proslavljeni bivši fudbaler Dragan Džajić koji je trenutno u istražnom zatvoru.

Ova vest je i za predstavnike romskih partija, ali i za medije imala daleko veću težinu od činjenice da je Ustavni sud Srbije doneo odluku da manjinske izborne liste moraju biti podržane najmanje od strane 10.000 građana, umesto 3000 potpisa, kako je do sada glasilo Uputstvo Republičke izborne komisije. Očigledno, da se ni na ovoj tački ne primenjuje Ustav koji obavezuje da se "dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava ne može smanjivati".

U skupštinskim analizama Skupštine Srbije ostaće zapamćen rasistički ispad poslanika DSS Marka Jakšića koji je u polemici sa Vladanom Batićem, poslanikom Demohrišćanske stranke rekao da ovaj ima "ciganski mentalitet". Kada je došlo do opomene Jakišića i kada se on "izvinio" pripadnicima romskog naroda, on je objasnio da je "mislio na Ciganina kao osobenu, karakternu osobinu gospodina Batića".

Na ovaj rasistički ispad parlament nije reagovao oduzimanjem mandata Jakšiću, što bi bilo jedino pravično reagovanje. On je ostao provereni kadar DSS na odgovornim funkcijama i predstavnik naše zemlje u pregovorima o Kosovu.

Nije primećeno oštrije reagovanje ni političara, ni medija na ispad predsednika opštine Topola Dragana Jovanovića koji je na zvaničnoj prezentaciji ove šumadijske opštine poručio svojim sugrađanima da nema razloga za zabrinutost: buduće romsko naselje Torovi biti ograđeno žicom da tamošnji Romi ne bi prolazili Ulicom Rade Blagojevića jer se građani tome protive!?

Ponašanje Dragana Jovanovića, inače člana Nove Srbije, zapravo je paradigma novog talasa nasilja i govora mržnje koji je poslednjih meseci preplavio javnu scenu i dolazi sa samog vrha. Na makrodruštvenom planu raste plima netrpeljivosti prema drugom, pa bi se moglo reći i da se raspiruje atmosfera linča. Kao da narodnjacima, ali i našoj sveukupnoj eliti, uopšte ne smeta otvoreni rasizam u parlamentu i najgrublji populizam i lažni patriotizam. Neodstatak političke kulture na javnoj sceni postaje čak poželjna osobina. Čini se da je u pravu sociolog Ratko Božović koji kaže da naše društvo napreduje u nazadovanju.

Haški tribunal: Suđenje Šešelju

Duga ruka pravde

Tekući proces lideru SRS, nije više ni blizu početne žiže interesovanja ali radikalni prigradnici posežu za nezavršenim sudskim slučajem svog vođe kao "korisnim kecom iz rukava"

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

SUĐENJE ŠEŠELJU JEDINI je preostali proces u Haškom tribunalu koji istražuje ulogu Srbije u ratovima iz prošle decenije, ocena je mnogih inostranih medija. Nastavak tog suđenja se, naime, nakon smrti Slobodana Miloševića i dalje vidi kao "jedna od poslednjih preostalih prilika da međunarodna ruka pravde označi srpske lidere odgovornim za zločine pokrenute raspadom bivše Jugoslavije početkom devedesetih" (Associated press).

Što se priželjkivane katarze u Srbiji tiče, ovakav stav u okviru njenih unutar društveno-političkih prilika mogao bi, međutim, biti "dvosekli mač" iz bar dva razloga. Prvo, jer lider Srpske radikalne stranke - već zbog činjenice da je i dalje nosilac izborne liste (po rejtingu respektabilne) SRS - nije tek "običan optuženik" za ratne zločine, niti ovdašnja politička prošlost. Drugo, ukoliko mu krivica ne bude dokazana ili dobije beznačajnu kaznu, u Srbiji bi izvesno mogao biti dočekati "patriotskom" dobrodošlicom kao čovek koji je pobedio, "prokazanu" međunarodnu pravdu pred Haškim tribunalom. To bi, po predviđanjima ozbiljnih političkih analitičara, značilo snažan "vetar u leđa" desničarsko-radikalnoj varijanti u stranačkom pozicioniranju u Srbiji ali njenoj opštoj slici pred svetom.

Istina, tekući proces lideru SRS, poslednjih meseci nije više ni blizu početne žiže interesovanja usled aktuelnih događanja izvan sheveningenskih rešetaka, a saglasno pravilu

da sve ide dalje čak i u političkom životu odnosno interesima radikala. Očit dokaz tome je da i najbliži doglavnici i pristalice Vojislava Šešelja, poput Tomislava Nikolića, sve češće "slučajno zaboravljaju" donedavno neizbežan bedž sa slikom svog vođe "na reveru drugog odela". Takvo presvlačenje radikala nije novost ali se, ipak, za Šešeljevima zaštitnim znakom prigradnici posežu kao "korisnim kecom iz rukava". Ne može se, međutim, u tom kontekstu reći da je tobožnji četnički vojvoda sasvim zaboravljen jer je povremeno izveštavanje sa njegovog suđenja u službi propagandnih dezinformacija SRS-a o "pobedničkom nastupu" Šešelja pred navodnom svetskom zaverom "međunarodne nepravde" oličene u Haškom tribunalu.

Politički egzibicionizam: U protekla dva-tri meseca, dakle, optuženik Vojislav Šešelj umesto vlastite odbrane nastavio je sa napadima na integritet svedoka tužilaštva i njihovim dezavuisanjem kao svojim najboljim "advokatskim argumentima". Kad se tome dodaju njegove "ekskluzivne" izjave pred krivičnim većem Tribunala, da "u svakom trenutku zna gde se nalaze Radovan Karadžić i Ratko Mladić", jasno je zašto mu pravni zastupnici nisu važni. Šešelj se brani, ili "brani" vlastitom propagandom i ideologijom kojoj nije potrebna titula doktora pravnih nauka. "Nadam se da ću umreti nevin kao Milošević", izjavio je Šešelj tokom suđenja u martu mada je prethodno opomenut od sudije Fabricije Latanci da se ne može pozivati na proces protiv Miloševića zato što nije doneta presuda. Ali, na nesreću Srbije, ideja da u istoriju treba biti upisan po svaku cenu nije strana ni nekim drugim ovdašnjim aktuelnim stranačkim vođama. Samo je za nagađanje koliko se u Šešeljevom slučaju radi o političkom egzibicionizmu, nepresušnom adrenalinu nepoznatog porekla ili neu-

moljivoj inadžijskoj doslednosti utemeljenoj na srbijanskoj nesrećnoj prošlosti.

Podsetimo, lider Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelj, optužen je za ratne zločinenad nesrbima u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH 1991-93. godine. Tužilaštvo Tribunala tereti ga da je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu čija je svrha bila je da se, činjenjem zločina, većina Hrvata, Muslimana i drugih stanovnika nesrpske nacionalnosti silom trajno ukloni sa otprilike jedne trećine teritorije Republike Hrvatske i velikih delova Bosne i Hercegovine, kao i iz nekih delova Vojvodine u Republici Srbiji, kako bi ta područja postala deo nove države pod dominacijom Srba. U optužnici se, takođe, navodi da je zagovarao politiku ujedinenja "svih srpskih zemalja" u homogenu srpsku državu na tzv. liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, o kojoj je govorio kao o "Velikoj Srbiji." Šešelju se stvalja na dušu i da je, delujući sam i u dogovoru s drugima, učestvovao u regrutovanju, osnivanju, finansiranju, snabdevanju, pružanju podrške i u rukovođenju srpskim dobrovoljcima povezanim sa SRS. Kao i da je držao huškačke govore u medijima i raspirivao mržnju, podstičući na zločine.

Napad kao "najbolja odbrana": Po Šešelju, kao i njegovim radikalskim sudrugovima napad je najbolja odbrana i u politici i pred sudom. U tome nisu prepreka ni činjenice, ni svedočenja, ni žrtve niti fakti. Krajem marta zaštićeni svedok (VS-1013) izjavio je da su "šešeljevci" maltretirali i ubijali Muslimane u Zvorniku i pljačkali njihovu imovinu. Ovaj zbornički Musliman koga su srpske snage zarobile nakon što su napale i zauzele grad, posvedočio je pred Haškim tribunalom, da su paravojne formacije iz Kraljeva na čijem je čelu bio "vojvoda Čele", zlostavljali zarobljenike, od kojih je jedan umro od batina, a drugog su zaklali. On je opisao i pljačku napuštenih kuća u Zvorniku kojom je rukovodio "šešeljevac" koji se predstavljao kao "major Toro", napominjući da je bio primoran da utovaruje plen i iz sopstvene kuće. Jedne noći na ekonomiji, ispričao je svedok, došao je "vojvoda Čele" sa ljudima, preteći da će poklati zarobljenike. Zatim su izveli jednog starijeg Muslimana, optužujući ga da je ustaša i da "ima istetovirano slovo U na telu". Starac je na kraju jedva dopuzio nazad i rekao: 'Deco, halalite, ja odoh' i tu je umro", posvedočio je VS-1013. Svedok je opisao i kako je kasnije zarobljenog Ismeta Ćiraka na ciglani u Karakaju zaklao "šešeljevac" zvani Pufta. "On je došao sa 'šešeljevcima' Savom i Sašom i izveo Ismeta, rekavši da će da ga zakolje. Saša se onda vratio i rekao da bi čoveka mogao da ubije, ali ne i da muči kao Pufta... Za njim je došao i Sava i rekao da Pufta kolje Ismeta tupim nožem, a on mu je nudio oštar", izjavio je svedok.

Optuženi Šešelj rekao je da ne poriče da su u Zvorniku "počinjeni veliki zločini" i da je svedok bio žrtva, ali je osporavao njegovu "identifikaciju" počinilaca. On je negirao da su zločine nad Muslimanima u Zvorniku 1992. počinili "šešeljevci". U unakrsnom ispitivanju optuženi je tvrdio da je svedoku kao počinioce zločina "sugerisala muslimanska

tajna služba AID", ali je svedok je ostao pri svom iskazu i ponovio da su "šešeljevci" koji su zlostavljali zarobljenike tako sami sebe nazivali, kao i da su ih tako zvali pripadnici drugih paravojnih formacija.

U nastavku sudjenja Šešelj je nastojao da opovrgne i navode drugog zaštićenog svedoka optužbe (VS-1015) koji je opisao kako su u proleće i leto 1992. "šešeljevci" zlostavljali i ubijali zarobljene Muslimane u Zvorniku i pljačkali po gradu. Ne osporavajući da je svedok u rukama srpskih paravojski preživio teške patnje, Šešelj je tokom unakrsnog ispitivanja ponovo dokazivao da je on kao "šešeljevce" pogrešno identifikovao "bele orlove" i druge paravojske, pošto su mu to "sugerisali tajna policija BiH i haško tužilaštvo".

Početkom aprila suđenje lideru radikala nastavljeno je iskazom bivšeg dobrovoljca Srpske radikalne stranke na ratištu u Hrvatskoj koji je izjavio da je 1991. vođa njegovog dobrovoljačkog odreda podnosio izveštaje Šešelju. Veći deo iskaza, zaštićeni svedok VS-033 dao je na zatvorenom ročištu. U delu dostupnom javnosti, svedok je izjavio da je 1991. bio u dobrovoljačkoj grupi SRS u zapadnoj Slavoniji i da je komandant te jedinice Radovan Novačić "telefonom bio u kontaktu sa Ratnim štabom SRS ili je lično davao raporte Šešelju u njegovoj kancelariji u Beogradu".

I ovaj iskaz pratilo je Šešeljevo poricanje verodostojnosti svedoka optužbe te navodi da je u Srbiji devedesetih bio osuđen zbog bombaških napada na džamiju i imovinu nesrba u Beogradu. Potvrđujući ta (ne)delo ovaj svedok, je rekao da je zbog toga Beogradu 1996. godine osuđen na tri godine zatvora i da je bombu na beogradsku džamiju bacio kako bi ispunio poslednju želju ratnog druga.

Uprkos negiranju optuženog, svedok je ostao pri iskazu da je video da je Šešelj 1991. u poseti dobrovoljcima SRS u zapadnoj Slavoniji, dobio tašnu punu novca, kao i da je vođa radikala želeo da likvidira komandanta dobrovoljaca Radovana Novačića koji je insistirao na disciplini i kritikovao Ratni štab SRS. Takođe, VS-033 je svedočio i kako je čuo da je Šešelj preko SDB Srbije u julu 1995. poslao dobrovoljce SRS u Srebrenicu i Skelane i da su oni bili u sastavu "crvenih beretki". Navode da mu je za svedočenje protiv Šešelja direktorka Fonda za humanitarno pravo ponudila veliki novac ovaj svedok nazvao je "čistom laži".

Sve u svemu, u procesu protiv šefa radikala običan posmatrač mogao bi se upitati ko je na optuženičkoj klupi: svedoci ili okrivljeni za ratne zločine. Ili bi mnogi od prvopomenutih trebalo da se nađu u "istom košu". Konačno, dok visoki funkcioneri SRS (Gordana Pop Lazić, recimo) tvrde da je "Haško tužilaštvo dovelo do apsurdna optužnicu protiv Šešelja", opravdana je bojazan da bi kraj ovog procesa zaista mogao biti apsurdan. No, svakako, ne treba prejudicirati, nego sačekati proveru istinitosti stare krilatice o "pravdi sporog ali dostižno". Čutanje žrtava dovoljno je glasno.

Suđenje Šešelju se nastavlja.

Ratni veterani prvog i drugog reda

PIŠE: STIPE SIKAVICA

NEGDE U JEKU intervencije NATO u ondašnjoj SR Jugoslaviji s proleća 1999. godine, po fasadama zgrada u srpskoj prestonici (verovatno i drugde) pojavio se grafit (jedan među tada brojnim slične sadržine): "Sami protiv svih". Na kraju te parole sledovao bi i znak usklika, ali ga je "umetnik", najverovatnije iz neznaja, izostavio. A šta je time "umetnik" hteo da kaže? Očigledno, ne samo da je nameravao da i na taj, veoma transparentan način "utuvi u glavu" "svom narodu" da su "Srbi – žrtve agresije 19 najrazvijenijih zemalja sveta", već da su se oni, Srbi – iako su ostali "sami samcijati u ovom okrutnom svetu"! – i te kako uspešno i oružjem suprotstavili "NATO, najmoćnijoj vojnoj mašineriji koju je svet ikada imao"! Uostalom, tu "našu istinu" mesecima (i godinama!) kasnije Srbijom su naročito širila dvojica misionara, odnosno dvojica najistaknutijih "junaka" "Drugog kosovskog boja", generali Nebojša Pavković i Vladimir Lazarević, obojica haški optuženici.

Naravno da je to bila gola laž, kao što je bila puka obmana i sva ona ostala ne bogzna kako inventivna produkcija koja je tada izlazila iz propagandnih radionica (civilne i vojne) režima Slobodana Miloševića. Ali, ne može se reći da to seme nije palo na plodno tle. A u vrlo povoljnoj političkoj klimi oko Vojislava Koštunice, taj je korov pustio duboke korene, izdickljavši u gotovo neuništivu biljku čije plodove i danas bere aktuelna vlast. Taman posla da je zvanična srpska politika pokušavala da objasni građanima zašto je NATO raketama i bombama morao da zaustavlja masakr na Kosovu. Uostalom, šta je tu imalo da se objašnjava, još uvek je "na snazi" onovremena patriotiska obmana: "Zemlje NATO su nas besramno napale, a mi smo morali da se branimo"!

Naročito u godinama neposredno posle "Drugog kosovskog boja", tu su frazu papagajski ponavljali, ako ne svi a ono velika većina i vojnih rezervista, iliti ratnih veterana. "Sledili su svoje komandante", kako se tada, ne bez patetike, isticalo. U to vreme nikome od veterana ni na kraj pameti nije bila pomisao (bar se tako javnom mnenju činilo!) o tome da bi mu Država trebalo da plati njegov "ratni učinak", "ratne dnevnice", ili kakao se to već zove. Jer, bio je to "častan, duboko moralan Dug Otadžbini"! Tako se o tome javno pisalo i govorilo. Pa, kako to da se za šest-sedam godina iz korena promenila patriotska svest rezervista, te su oni stali da zahtevaju da

im Država plati "krv, znoj i suze" što su ih 1999. prolivali za "svetu srpsku zemlju"?

Najpre je početkom leta 2007. grupa od nekih dvestotina rezervista sa juga Srbije, a sa središtem u Kuršumliji, na volšeban način "pronašla" da im "država duguje ratne dnevnice" i da bih oni sudskim putem mogli da naplate. Pa su, zajedno sa svojim pravnim zastupnicima, smesta presavili tabak i podneli tužbe opštinskim sudovima. I za divno čudo, vrlo brzo i vrlo lako su dobili spor i Država im je isplatila "neke velike pare", prema novinskim informacijama – 200.000 dinara "po glavi" veterana! Naravno, onda su "u dejstvo" stupili i ostali rezervisti iz Kuršumlije (i drugih mesta Topličkog okruga – Aleksandrovca, Brusa, Blaca, Bojnika, Prokuplja, Lebana, Žitorađa, Doljevca, Merošina), naročito oni siromašniji: po državne pare krenuli su istim putem. Budući da su se ti zahtevi pretvorili u lavinu, opštinski su sudovi "obustavili suđenja po tim tužbama". Međutim, rezervisti su posegnili za efikasnijim merama – masovnim protestima, štrajkovima glađu, blokadama saobraćajnica, protestima pred Vladom Srbije i blokadama saobraćajnica u prestonici. Uz sve to, za proteste u glavnom gradu, rezervisti su uskakali u ratne uniforme, a kao neposrednu podršku sobom su vodili supruge, majke i drugu rodbinu srpskih ratnika poginulih na Kosovu. I sve to, s većim ili manjim intervalima, traje i do časa ispisivanja ovih redaka (polovina aprila), a kraj se ne nazire.

Prvo se na udaru rezervista našlo Ministarstvo obrane. Stoga je 9. augusta prošle godine generalni sekretar tog Ministarstva Igor Jovičić pokušavao da "uzvrati udarac" izjavivši (magazin *Obrana*, 16. avgust 2007), da su "ratne dnevnice isplaćene za svih 26.000 vojnih rezervista koji su 1999. bili na Kosovu" i da se "organizovanjem protesta rezervista iz Kuršumlije neko igra sa ljudima". Još je Jovičić tada rekao da je "neko mislio da će dobrim poznavanjem procesno-pravne procedure uspeti da ošteti državu i da za sebe ostvari pravo koje mu ne pripada"; da je "reč o prevari oko 200 ljudi koji su zloupotrebili položaj i ovlašćenja suda i uspeali da prinudnom naplatom dobiju veliku sumu novca, čime je oštećena država", pa da je "protiv njih 29 već pokrenuta tužba za povraćaj novca i podnete krivične prijave za delo prevare iz člana 208 Krivičnog zakonika Srbije".

Nažalost, još se ne zna ko se to "igrao sa ljudima", ko je "zloupotrebio položaj", ko je "oštetiio državu", ko je "dva puta uzimao ratne dnevnice". A i kontratužbe Ministarstva odbrane su promašile metu. Država je u trećoj dekadi septembra prošle godine pokazala još neke slabosti, pa je "odlučila da obrazuje radnu grupu koja će razmotriti osnovanost zahteva ratnih veterana za isplatu dnevnica iz 1999. godine". Na "brisani prostor" izašli su i ministri pravosuđa i odbrane, Dušan Petrović i Dragan Šutanovac, obećavši rezervistima i javnosti uopšte da će, svako u svom resoru, tražiti "odgovorne" za propuste, promašaje, povrede zakona, i tako redom. Krajem oktobra, na stranu veterana stao je i Odbor za predstave i predloge Skupštine Srbije, a 11. januara 2008. ministri pravde i finansija Vlade Srbije, već pomenuti Dušan Petrović i Mirko Cvetković, potpisali su sporazum sa štrajkačkim odborom veterana iz gore pomenutih opština, kojim je utanačen način i dinamika isplate "ratnih dnevnica" iz 1999.

Ali, to je već bio signal da se može proširiti lančana reakcija, pa su vrlo brzo na scenu stupili rezervisti iz leskovačkog kraja. Predsednik opštine Leskovac je izneo podatak da je "oko 400.000 rezervista bilo pod oružjem za vreme NATO-bombardovanja", i da "svima njima sleduju dnevnice, a ne samo nekima". Izaslanik premijera tehničke vlade, Slobodan Lalović preneo je leskovačkim veteranima premijerovu podršku, naglasivši da "ne smeju da postoje rezervisti prvog i drugog reda. Svi su se oni hrabro borili protiv NATO-agresora". Nije neobično što je podrška Vojislava Koštunice stigla nakon što su "nekoliko stotina rezervista iz Kuršumlije", obučenih u vojne uniforme, nasilno prešli administrativni prelaz kod sela Merdare, izazivši nekakvu vlastitu "borbenu gotovost" da oružjem obaraju nezavisnost "lažne države Kosovo". Niti bi se trebalo čuditi ako veterani već sutra budu tražili dnevnice i za taj "patriotski" čin? Jer, u Lažljivoj Državi, videli smo, i patriotizam ratnika ima Janusovo lice.

Neko će reći da je vreme predizborno i da su i rezervisti zlorabljani u te svrhe. Možda, ali to je od drugorazrednog značaja. U Srbiji se ratne dnevnice isplaćuju samo onim rezervistima koji su ratovali na Kosovu. Međutim, niko ne pominje veterane koji su vojevali po Bosni i Hrvatskoj (Sloveniju preskačemo, jer je tamo rat trajao samo nedelju dana), niti se oni sami oglašavaju. Zašto? Zato što je u Srbiji i sada dominantna još jedna slatka obmana: da se u Hrvatskoj i BiH na oružje digao tamošnji srpski narod protiv nasilja "ustaša" i "balija", odnosno "Turaka", i da ovdašnja soldačija sa tim ratovima nema nikakve veze. Dakle, ovde ipak postoje veterani prvog i drugog reda. ■

Prednost međunarodnih dokumenata

PIŠE: BASHKIM HISARI

OSAMDESETIH GODINA, KADA su kosovski Albanci činili više od 80 odsto stanovništva pokrajine, sve izraženi-ja je bila težnja da dobiju status republike u okviru tadašnje Jugoslavije. Na studentskim demonstracijama 1981, koje su prerasle u pobunu ugušenu združenim policijskim snagama nekadašnje Jugoslavije, osnovna parola koju su demonstranti izvikivali bila je: "Republika – ustav, silom ili milom" ("Republikë-Kushtetut, ja me hatër ja me dhunë"). Mnogi demonstranti su zbog toga bili gonjeni, zatvoreni, zlostavljani, udaljeni sa posla... 23. marta 1989, tadašnji režim Slobodana Miloševića nasilnim nametanjem volje albanskom stanovništvu ukinuo je ustav iz 1974, vratio stari naziv – Kosovo i Metohija i pokrajini oduzeo sve elemente državnosti. Zahtevi kosovskih Albanaca nisu mogli silom da se zaustave. 2. jula 1990, oni su proglasili nezavisnost, ali nijedna strana država, sem Albanije, to nije priznala. 7. septembra 1999. godine, tadašnji delegati kosovske Skupštine, u najvećoj tajnosti, u malom kosovskom gradiću Kačaniku, izglasali su ustav Republike Kosova. Nedelju dana kasnije, pošto su vest o tome objavili mediji, zbog straha od represija tadašnje srpske vlasti, svi delegati su se razbežali uglavnom u Hrvatsku, Sloveniju, Tursku i neke zapadnoevropske zemlje. Tim aktima i Kosovo se pridružilo raspadu SFRJ. Usledile su užasne nepravde i počinjeni su strašni zločini prema albanskom narodu. Zbog toga, godine 1999, NATO snage su bombardovale Srbiju, a u junu UN su oduzele Kosovo Srbiji i od tada njime upravlja UNMIK.

Prošlo je gotovo 18 godina mukotrpane političke, diplomatske, pa i oružane borbe da Kosovo postane država i dobije svoj novi ustav. Uz snažnu podršku međunarodnih institucija, Skupština Kosova je 17. februara 2008. proglasila nezavisnost, a na svečanoj i vanrednoj sednici 9. aprila 2008. usvojila i najviši pravni akt nove države – Ustav Kosova, koji će stupiti na snagu 15. juna ove

godine. Stupanjem na snagu novog Ustava, biće promenjen i mandat UNMIK. Odgovornosti UNMIK biće prenete na Kosovare.

Za Ustav je aklamacijom glasalo 103 od 107 poslanika koji su prisustvovali sednici. Skupština Kosova ima ukupno 120 poslanika. Predlog ustava je nedelju dana ranije, kako je predviđeno Sveobuhvatnim predlogom za rešenje statusa Kosova specijalnog izaslanika Generalnog sekretara OUN za Kosovo Martija Ahtisaarija, odobrio međunarodni civilni predstavnik na Kosovu Pieter Feith.

Vanrednoj sednici prisustvovali su članovi Predsedništva Skupštine, šefovi parlamentarnih grupa, poslanici Skupštine Kosova, predsednici kosovskih opština, zvaničnici UNMIK, ambasada i stranih kancelarija na Kosovu, naučni i javni radnici. Predstavnici srpske zajednice koji u kosovskom parlamentu imaju 10 garantovanih mesta, bojkotovali su sednicu. U ime poslaničkog kluba Srba, prisustvovao je samo Branislav Grbić, predsednik Nove demokratije i od nedavno zamenik ministra za lokalnu upravu u kosovskoj Vladi. Šef ovog kluba, član Samostalne liberalne stranke, Bojan Stojanović, rekao je da Srbi nisu učestvovali u izradi ustava i da je Grbić prisustvovao zasedanju "kako bi video šta se tamo dešava. On nije glasao, niti učestvovao u donošenju Ustava".

Predlažući novi Ustav, predsednik Kosova Fatmir Sejdiu je rekao da Ustav otvara nove horizonte za suočavanje sa mnogobrojnim izazovima koji će potvrditi postojanost institucija Kosova. "Današnji dan predstavlja još jedan element zaokruživanja državnosti Kosova", rekao je Sejdiu. Ustav Kosova srpsko stanovništvo tretira kao manjinski narod. Predsednik Kosova istakao je nakon njegovog donošenja da je u Ustavu "posebno mesto dato položaju pojedinca i građana Republike Kosovo po najvišim međunarodnim standardima". On je dodao da je u Ustavu uspešno izvršeno uključivanje osnovnih

obaveza koje su institucije Kosova preuzele prihvatanjem plana međunarodnog posrednika Martija Ahtisarija. "Garancije koje smo dali za položaj manjinskih zajednica takođe izražavaju jasan stav institucija Kosova za njihovo ostvarivanje i deo su dokaza i opredeljenja većinskog stanovništva, ali i institucija za izgradnju Kosova kao nezavisne i suverene države, kao otadžbine svih njenih građana, bez obzira na etničku pripadnost, naglasio je Sejdiu.

Premijer Kosova Hashim Thaqi (Hašim Tači) je rekao: "Na putu za slobodu, pravdu i demokratiju, nismo bili usamljeni. Uvek smo uz sebe imali i imaćemo međunarodne predstavnike koji snažno podržavaju našu želju i opredeljenje da unapredimo zajedničke vrednosti čovečanstva". On je izjavio da Ustav nije imitacija drugih načina vladavine i ocenio da će on zblížiti zemlju i narod i da će štititi prava svih građana, bez razlika.

Ustav Republike Kosova sadrži 40 poglavlja i ima 160 članova. Kosovo je, prema Ustavu, nezavisna i suverena država, a po svom uređenju parlamentarna republika s većim ovlašćenjima predsednika koji će biti i vrhovni komandant bezbednosnih snaga Kosova. U tekstu Ustava, navodi se da "predsednik Republike Kosovo predstavlja jedinstvo naroda" i da Kosovo nema nikakve teritorijalne zahteve prema bilo kojoj državi ili delu države, niti će tražiti ujedinjenje sa bilo kojom državom ili delom države. Kosovo se po novom Ustavu definiše kao sekularna država, koja je neutralna u odnosu na verska uverenja, a albanski i srpski su službeni jezici i da će se na Kosovu koristiti jedinstvena valuta.

Predstavnici kosovskih Srba ocenili su da novi Ustav koji je usvojen u kosovskom parlamentu za njih nije obavezujući. Oni su zatražili od vlasti u Beogradu da takvu odluku kosovskih Albanaca hitno ponište.

Poslanički kandidat sa liste DS-G17 plus Oliver Ivanović izjavio je da novi Ustav Kosova neće imati nikakve političke, ali ni pravne implikacije na Srbe u pokrajini. "Nisam siguran da će takvo stanje ostati u narednim godinama, ali za sada sam apsolutno siguran da Srbi neće priznati Ustav, a samim tim i nezavisnost Kosova", istakao je Ivanović. On je ocenio da ni kosovski Albanci nisu imali veliku slobodu pri donošenju Ustava jer su "prepisali" ono što je stajalo kao provizorij u Ahtisarijevom planu.

Potpredsednik Srpskog nacionalnog veća centralnog Kosova Rada Trajković izjavila je da određenu ►

Predsednik Kosova Fatmir Sejdiu: "Ustavom je obuhvaćen predlog Martija Ahtisarija da je obaveza institucija da garantuju da je Kosovo država svih građana, bez obzira na njihovu veru ili naciju. Usvajanjem Ustava, mi otvaramo puteve evroatlantskih integracija i članstva u NATO-u. S ovim dokumentom brže ćemo preći put ka integracijama. Zahvaljujemo SAD i svim prijateljima koji su nas podržali da nakon deklaracije o nezavisnosti donesemo Ustav Republike Kosovo".

odgovornost za donošenje Ustava Kosova snose svi članovi srpskog pregovaračkog tima zato što srpsku javnost nisu upoznali sa tehničkim detaljima plana Martija Ahtisarija.

“Ja nisam toliko neodgovorna da kažem da Ustav Kosova neće imati nikakav uticaj na srpsku zajednicu na Kosmetu, prosto zato što živim unutar enklava koje su okružene albanskom većinom koja je takav Ustav prihvatila”, rekla je ona.

Trajkovičeva je izrazila bojazan da usvajanje Ustava Kosova i nametanje rešenja mogu dovesti do destabilizacije položaja Srba na Kosovu.

Kritičke ocene o novom Ustavu nisu izostale i među kosovskim Albancima. Protiv novog Ustava oglasio se i Pokret “Vetëvendosje”, čiji je lider Albin Kurti. Aktivisti ovog pokreta podelili su letke sa apelom kojim se naglašava da je novi Ustav nedemokratski, zahteva se da poslanici ne glasaju za novi Ustav, ne dozvole etničku podelu domovine i izražava se neslaganje sa novom nealbanskom zastavom Kosova. Pokret “Vetëvendosje” smatra da: “Zatvaranje očiju i skrivanje iza zavese konsensusa

nikoga ne oslobađa krivice. Drugi su vam naredili da usvojite i glasate za dokument koji niste napisali sami i koji ne predstavlja volju naroda i interese građana”. Jedan od nekadašnjih vođa albanskih studenata na demonstracijama 1981, sada poslanik Demokratske partije Kosova (PDK) u Skupštini Kosova, usvajanje novog Ustava okarakterisao je kao “kolac za Kosovo koji je pomešan sa retkom dinjom i pokvarenom tikvom”.

Procedura i način glasanja najvišeg pravnog akta Kosova protekli su po posebnoj proceduri, bez ikakve rasprave, ustajanjem poslanika, a zatim i aplauzom. U znak neslaganja, jer su smatrali da su time povređeni demokratski principi i integritet parlamenta, 3 poslanika, Melihate Tërmmkollu, Demokratski savez Kosova (LDK), Driton Tali, Alijansa za novo Kosovo (AKR) i Besa Gaxheri, Demokratski savez Dardanija (LDD) nisu ustali sa svojih mesta, nisu aplaudirali i glasali su protiv, dok je Ali Lajqi (LDK) bio uzdržan.

Građani Kosova ne upuštaju se puno u političke rasprave u vezi sa novim Ustavom, ali očekuju da će doneći promene. Bivši tekstilni radnik prizrenske industrije

Kutak za (ne) kulturu

Srbija na izložbi

PIŠE: ALEKSANDAR BOŠKOVIĆ

U četvrtak uveče, 7. februara 2008, povećana grupa simpatizera i članova organizacije “Obraz” sprečila je otvaranje izložbe mladih albanskih umetnika iz Prištine “Odstupanje”, u galeriji “Kontekst” Kulturnog centra Stari Grad, u Kapetan Mišinoj ulici u Beogradu. Inače, izložba je pre toga, između 22. januara i 5. februara, bila postavljena u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine u Novom Sadu, ali bez ovakvih histeričnih ispada. Bilo je tu svega: uništavanja umetničkih radova (kidanje dela rada “Face to Face” autora Drena Maliqija), vređanja, psovanja, mlataranja komadom asfalta od strane jednog očigledno neuravnoteženog člana ULUS, ali i pevanja i skandiranja grupe mladih fašista, koji su kao svoje najvažnije obeležje nosili sliku poznatog ubice iz JSO, Milorada Ulemeka. Za nas koji smo se tada našli u galeriji, scenografija je delovala pomalo nadrealno, ali uz jasnu naznaku stvari koje tek dolaze: majke sa malom decom koje dolaze da bi pljuvale po pocepanom radu, skandiranje Kosovu (“ne kaže se Kosovo nego Kosovo i Metohija”, urlao je jedan bolesnik pored mene) i svekolikom srpstvu, koje je izgleda toliko ugroženo izložbom 11 mladih umetnika.

Sâma činjenica da je izložba mogla da se održi u Novom Sadu, uz prisustvo pet umetnika iz Prištine na otvaranju, zanimljive rasprave, kao i da je i tamo bilo kritika (čak su

je radikali i uključili u svoju predizbornu kampanju, ali smatram da biti napadan s njihove strane danas u Srbiji jedino znači da je neko častan i *normalan*) i disonantnih tonova, mnogo govori. Naime, u Novom Sadu su iza izložbe odmah stale institucije (uostalom, otvorio ju je predsednik Pokrajinske skupštine, Bojan Kostreš), pa su i sve kritike odmah dobijale odgovore od strane tih institucija. (Neću ovde ulaziti u sadržinu tih odgovora, jer je tu bilo svega, ali najvažnije je da su njihovi predstavnici jasno stali iza izložbe.) U Beogradu je sve ovo izostalo, čime je svesno otvoren prostor za delovanje “Obraza” i njihovih simpatizera. Oni su taj prostor jednostavno preuzeli i iskoristili.

Koštunizacija Srbije

Radi se o procesu zauzimanja prostora započetom još od neuspelog državnog udara 12. marta 2003, a koji pun zamah dobija posle postizborne koalicije početkom 2004. Proces čija je suština razgrađivanje svih kulturnih i civilizacijskih postavki jednog društva, uz pomoć impotentnih državnih institucija, odabranih državnih analitičara (u i oko trougla “elementarnih patriota” Vukadinović–Antonić–Mekina), jačanja represivnog aparata, ali i svesne i totalne destrukcije svega što je u vezi sa znanjem i obrazovanjem. Zato je sasvim očekivana kritika savetnika vicepremijera Vladimira Todorića (u “Kažiprstu” B92, 14. februara 2008), onih koji se pozivaju na štete koje visoko obrazovanje u Srbiji trpi zbog neučestvovanja u evropskom programu “Tempus”, sa obrazloženjem kako “neka deca na Kosovu imaju problema i sa pohađanjem osnovne škole”. Dakle, u Srbiji ne treba

tekstila "Printeks", 63-godišnji Ylli Xeka koji ima 40 godina radnog staža u toj industriji ali ne i 65 godina kako bi stekao pravo na kosovski penziju u iznosu od 40 eura mesečno, kaže: "Ja se u politiku ne razumem i uopšte me to ne zanima. Inesuje me da živim normalno, da imam penziju, da mi se deca školuju, imam mir, budem bezbedan, da slobodno putujem svugde... Sadašnje stanje je u tom pogledu neodrživo. Očekujem da novi Ustav donese promene u tom pravcu, da garantuje prava svakom građaninu, pruži pespektivu svima, jednostavno novi Ustav bi trebalo da bude ogledalo novog Kosova u kome živimo. Ako bude tako, onda ćemo svi biti srećni".

Kosovo je sada nezavisna i suverena država priznata od oko 40 najvažnijih demokratskih i ekonomski najrazvijenijih zemalja. Međunarodna zajednica ne želi da Kosovo bude promašena država ili država gde su zaleđeni etničkih konflikti. Srbi bi to morali da shvate, posebno oni na severu Kosova koji ne trebaju dozvoliti da kriminalne bande izazivaju nasilničke nemire. Albanci bi trebalo da rade više kako bi stvari krenuli napred. Veoma je bitno što u preambuli novog Ustava piše da je Kosovo

domovina svih građana, što znači da su svi ravnopravni. Jasno se ističe da će svi biti ravnopravni, da će Kosovo biti multietničko društvo, da neće biti država samo Albanaca i da niko neće biti diskriminisan. Svakako da je najdelikatnije pitanje zaštita prava građana srpske zajednice. Srbija i dalje smatra da je Kosovo njena teritorija, dok kosovske institucije i međunarodna zajednica ističu da postoji nova realnost. To sasvim sigurno direktno utiče na položaj kosovskih Srba ali i ostalih manjina koje žive na Kosovu.

Srbi ne bi trebalo da se osećaju kao zajednica koji ima manje prava jer novi Ustav se bazira na međunarodnim aktima i standardima za ljudska prava. Prema novom Ustavu međunarodni akti imaju prednost u odnosu na kosovske institucije. Za kosovske Srbe bi bilo najbolje da saraduju sa kosovskim institucijama, da prihvate novu kosovsku realnost, da budu lojalni građani, integrišu se u kosovsko društvo i iskoriste pogodnosti koje im se nude. U jednoj dobro organizovanoj, tolerantnoj kosovskoj državi gde nema diskriminacije, Srbi bi mogli vrlo dobro da žive.

samo zatvoriti univerzitete, već i osnovne škole (a zašto ne i vrtiče? pa ni njih nema dovoljno za srpsku decu na Kosovu) – u skladu sa načelima doživotnog premijera da ovde sve treba da stane (ili nestane?) "dok nam se oduzima 15 odsto teritorije".

Od toga, pa do ideje da neka predstava sa silom zatvorene izložbe predstavlja u stvari živog čoveka, sa svim njegovim atributima, nije daleko. Zanimljivo je da se ovde radi o specifičnom, *animističkom*, doživljaju sveta, gde se neživim predmetima (slika) pridaju svojstva živih, verovatno i uz dodatak magije. Tako je i isticanje predstave osuđenog zločinca od strane pomahnitalih "obrazovaca", ne samo odraz određenog *političkog stava*, već i verovanje da će im "on" nekako dati dodatnu snagu.

Ovakav način razmišljanja polazi od zanimljive pretpostavke da su želje, ideje i misli pripadnika srpske političke elite, ustvari, realnost – pa se tako smatra da je, ustvari, Srbija ta koja treba da primi u svoje članstvo Evropsku uniju, "međunarodno pravo" doživljava kao isključivi zabran premijera i njegovih mračnih ministara, a Kosovo tretira kao "deo Srbije" (iako ono to faktički nije još od "pobedničkog" rata protiv NATO i celog sveta, 1999), a svaka misao doživotnog premijera ima status aksioma državničke mudrosti. Naravno, ovakav doživljaj stvarnosti ima svoje ime, što mogu potvrditi i psiholozi i psihijatri – radi se o *psihozi*. Problem je samo što se nalazimo u situaciji da *psihotičari* žele da nam nametnu njihov (bolesni) doživljaj sveta i da čitav svet zatvore u čauru njihovih opsesivnih fantazija.

Vanredno stanje

Kao što je Slobodan Milošević, preuzimajući vlast u Srbiji u septembru 1987, insistirao na "jedinstvu", tako i sadašnje insistiranje na unisonom stavu države, vlade, ministarstava, vodi u isti ambis. Ukoliko većini građana ove države nije jasno da je ovaj put već pređen, i ako su toliko brzo to zaboravili, verovatno im ne treba smetati, jer i oni imaju pravo na fantazije. Problem je, međutim, sa onima kojima ovakvo stanje ne odgovara. Šta sa njima?

Jedan od očiglednih načina da se ovo prevaziđe jeste uvođenje vanrednog stanja, odnosno nastavak onoga koje je Milošević već uveo 1987. (Naći će se sigurno već i neko da ponovo doživi sudbinu Stambolića – aktuelna politička elita ništa ne prepušta slučaju.) Mobilizacija ljutih i siromašnih masa u Srbiji je nešto što neće biti teško – to se vidi i iz straha policije da bilo šta preduzme protiv podivljale gomile, ali i iz onoga što je neposredno usledilo (bacanje bombe na "Merkator"), a ne mogu ni zamisliti šta tek predstoji. Paljenje ambasada država koje, kako kažu premijerovi najbliži sledbenici, "i nisu neke države"? Još jedan rat protiv celog sveta?

Zato je nasilje viđeno u centru Beograda 7. februara 2008. samo naznaka stvari koje dolaze, uz podsećanje da se, kada se istorija ponavlja, ona prvo ponavlja kao tragedija, a zatim kao farsa. Koji će scenario ljudi u Srbiji izabrati, ostaje da se vidi.

www.pescanik.net, 15. februar 2008.

Vrabac u srpskoj ruci

Ukoliko, a propos Kosova, ne prestane da fantazira i donosi sulude odluke, Srbija bi, uz celo Kosovo, mogla da izgubi i opštine Preševo i Bujanovac

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

U SENCI MALO važne dileme da li će Albanci sa juga Srbije izaći na parlamentarne i lokalne izbore ili neće, kao realna opasnost pojavljuje se jedna druga dilema, da li će Srbi dobiti relativno bezvredan sever Kosova u zamenu za zlata vredan "koridor 10" i opštine Preševo i Bujanovac. Ali, najpre, nekoliko reči o izborima.

U ovom trenutku, jedno je sigurno: sve albanske partije će izaći na lokalne izbore, a na parlamentarne, samo partije Rize Halimija i Skendera Destanija. Ostali se poslovično ne slažu sa politikom koju vode najuticajnija i najstarija PDD i najtolerantnija DUD, pa nastavljaju sa uobičajenim stavom da od Srbije uzmu ono što im odgovara, a odbace ono što misle da pravi probleme u 94 naselja bujanovačke i preševske opštine. Kažem, u ovom trenutku, jer do 11. maja ima dosta vremena pa su promene stava moguće. Znam da je Ramuš Haradinaj zamolio Jonuza Musliua da prenese u Preševo njegovu poruku da svi treba da izađu na parlamentarne izbore. Do sada se nije desilo da je idejan albanski političar odbio Ramuševu molbu i ostao živ, bar politički, ali ko zna, videćemo.

Što se tiče mogućih koalicija, albanske partije još ne govore o tome, sasvim je izvesno da će Halimi i Destani biti u jednoj koloni. Ostali neće sa njima, a da li će se udružiti međusobno, ostaje da se vidi.

Srbi su opet nesložni. Bilo je govora da će zajednički nastupiti na izborima u Bujanovcu, ali je to, kao i do sada ostao samo jadan pokušaj pametnijeg dela populacije, pa se srpsko biračko telo podelilo u tri kolone. Na jednoj listi će biti DS, SPO i G17 plus. Na drugoj SRS, SPS, NS i PSS, a na trećoj Koštunica. Sam. Poznavaoci prilika predviđaju da će u bujanovačkoj opštini dve trećine od 41 odborničkog mesta osvojiti Albanci, a ostalo Srbi. U Preševu, pak, od 38 mesta, Srbi mogu da računaju na najviše pet.

ZAMENA TERITORIJA?

Neverovatno izgleda stupidnost srpskih političara kada se prave ludi da ne znaju ono što svi znaju. A svi znaju da Kosovo nije Srbija i da će Srbija ipak jednom priznati Kosovo. Verovatno se zato, za sada stidljivo ali sve češće kao rešenje kosovske krize prihvatljivo za Srbiju pominje "plan B", ili podela Kosova.

Podela Kosova je uvek pominjana kao poslednja odstupnica, ako đavo odnese šalu, pa Kosovo proglasi

nezavisnost, a Srbija ne uspe da to spreči. O planu B već neko vreme srpski političari u potaji razgovaraju sa predstavnicima međunarodne zajednice, kao što u potaji pripremaju uslove za to. Srbija je ove godine udvostručila budžet za svoje enklave na Kosovu, sa 700 miliona eura prošle godine, na gotovo milijardu i po eura ove, 2008. Nacionalnim investicionim planom vlade Srbije predviđena je i izgradnja ulične infrastrukture koja povezuje sever Kosova sa Srbijom, izgradnja stambenih zgrada, kao i pogodni uslovi za srpske biznismene koji žele da investiraju na sever Kosova. Tu su i tajni planovi za kupovinu nesrpske zemlje na severu i nastavak etničkog čišćenja srpskih enklava na Kosovu.

Postoje i drugi znaci koji ukazuju na naginjanje Srba ka Planu B. Iako se sada grčevito uhvatila za nju kao za jedini spas, Srbija je stalno kršila Rezoluciju 1244, po kojoj je UNMIK jedini autoritet na Kosovu. Zahvaljujući toleranciji UNMIK i kosovke vlade, srpske institucije, policija i pravosuđe su sve vreme delovali u srpskim enklavama i stvarali paralelnu srpsku paradržavu. Na kraju, Srbija je institucionalno svoju brigu za Kosovo podigla na nivo ministarstva pa je i Kancelarija ministarstva za Kosovo i Metohiju otvorena bez dozvole međunarodne zajednice i vlade Kosova, ali i protiv Rezolucije 1244.

Međutim, kako vreme prolazi i to pitanje srpske paradržave se primiče raspletu. Nedavno je u Prištini objavljen tekst koji kao da sadrži "preambulu" srpskog tajnog akcionog plana za Kosovo. Tekst iz pera Hajdina Abazija, poznatog albanskog "revolucionara" i čoveka veoma bliskog kosovskoj tajnoj službi govori o "strategiji sedam udara koje na Kosovu priprema Beograd sve sa ciljem da pod navodnom borbom za celo Kosovo, odvoji i anektira samo sever". Tih Abazijevih sedam tačaka su sledeće:

PRVO, Beograd nastoji da održavanjem tenzija na Kosovu nanese višestruki udar regionu. Istovremeno vrši pritisak na zemlje koje Kosovu još uvek nisu priznale nezavisnost, da to nikada ne učine.

DRUGO, Srbija nastoji da anektira sever Kosova. Razume se, Srbiji ni na pamet ne pada da Kosovu prepusti Preševsku dolinu!

TREĆE, ukoliko to ne bude mogla da realizuje, Srbija će tada pokušati da nametne dugoročniju strategiju - pre svega, poseban status za sever Kosova, a zatim da od

Kosova konačno i otcepi tu teritoriju. Razume se, Srbija neće priznati isti status Preševskoj dolini.

ČETVRTO, nametanjem unutrašnje podele, Srbija nastoji da Kosovo pretvori u nefunkcionalnu državu, da samim tim i vlada Kosova postane nefunkcionalna na čitavoj svojoj teritoriji, a time, ujedno, da i napredovanje države Kosovo pretvori u neuspeh.

PETO, da izvrši podelu Kosova po etničkim osnovama, što bi bilo potencijalno iniciranje međuetničkog sukoba ne samo na Kosovu, već i u čitavom regionu.

ŠESTO, uporedo sa ovim direktnim udarima protiv Albanaca sa Kosova, udar se nanosi i NATO i evroatlantskim državama koje se zalažu za dugoročni mir, bezbednost i stabilnost u regionu.

SEDMO, uz spremnost koju je pokazala Rusija za slanje "humanitarne pomoci" na sever Kosova, vraća se i direktan upliv Rusije u region, a time se ponovo obnavljaju tenzije Rusija-NATO za uticaj u regionu."

Ali, batina ima dva kraja. Ideja podele Kosova jeste srpska, ali je ideja zamene teritorija albanska. Svoj Plan B ima i druga strana, pa ukoliko Beograd bude istrajao na podeli Kosova, mogala bi da mu bude tražena zamena teritorija. Ideju zamene opština Preševo i Bujanovac za opštine severnog Kosova je prvi u javnost izneo Jonuz Musliu nekadašnji šef političkog krila UÇPMB, a sada lider ne baš uticajne, ali veoma glasne i agresivne Partije za demokratski progres. Meni ju je izneo 2004. godine u Bujanovcu. Rekao je da oni, Albanci Preševa i Bujanovca podržavaju zahteve Srba sa severa Kosova kojima su oni tražili da se taj deo Kosova pripoji Srbiji, ali da se opštine Preševo i Bujanovac pripoje Kosovu:

"Šta će vama Srbima dve najsiromašnije opštine. Sa njima ćete samo imati probleme, uvek ćete morati ovde da držite velike policijske i vojne snage i uvek ćete zbog toga da imate probleme sa međunarodnom zajednicom. Mi nikada nećemo da se smirimo sve dok se istočno Kosovo ne pripoji matici. Dok god ovi krajevi budu u Srbiji, bićete na ivici rata."

Ako na Kosovu bude bilo kakvog nasilja, jug Srbije bi mogao da bukne i mogli bismo da imamo reprizu poznatih događaja sa kraja devedesetih. UÇPMB jeste rasformirana, ali najnovije informacije govore da su nekadašnji komandanti četiri brigade te vojske pozvani u jednu

zgradu u Prištini i da su se vratili na teren sa jasnim instrukcijama. Razgovor su imali i Haradinaj i mlađi Musliu. Saopšteno je da su pričali samo o izborima u Srbiji, ali nije saopšteno o čemu su pričali sa starijim Musliuom.

Jug Srbije bi mogao da postane intreressantn i u jednom drugom slučaju. Polovinom ove godine bi lako moglo da se dogodi da rezolucija 1244, bude proglašena "mrtvom" upravo zbog srpskog kršenja i ignorisanja "iste". Tada bi, u koincidenciji sa stupanjem na snagu Ustava Kosova, međunarodno priznata Vlada Kosova mogla da zamoli UNMIK da napusti teritoriju nezavisne države Kosovo. Pošto "unmikovu vojsku", KFOR, čine pripadnici zemalja koje su priznale Kosovo i koje mu garantuju nezavisnost, zahtev Kosova bi mogao biti prihvaćen, tim pre što će drugi deo zahteva da bude molba Evropskoj uniji da na Kosovo pošalje svoju misiju.

Srbi su sigurni da imaju spreman odgovor. Oni misle da su 17. marta opet namagarčili UNMIK i ceo svet. Pokazali su im ovo ili ono. Osvetlali obraz! Uplašili NATO! Da li je baš tako? Šta ako su Srbi tog dana upali u zamku poznate taktike "prebrojavanja oružja": napravite mali napad i čekate da protivnik otkrije svoju odbranu. Onda napravite svoj plan. Šta ako je protivnik, baš na godišnjicu pogroma samo izazvao Srbe, napravio test, pa sad zna koliko dugo Srbima treba da se mobilišu, koliko ljudi mogu da izvedu na ulice, šta su sve spremni da urade, koliko su odlučni, ko ih vodi, kakav je lanac komande, itd.

Ako NATO, kao što se najavljuje zaista sprema oružano disciplinovanje Srba na severu Kosova, nemiri na jugu Srbije bi mogli da prethode tome. Zvanični Beograd se ne bi trebao šaliti sa tim stvarima. Albanci su dobili nezavisnost i bar milion ih je spremno da se za nju bori oružjem, uključujući i nekoliko hiljada njihovih sunarodnika iz Preševa i Bujanovca. Koliko Srba je spremno da oružjem brani svoje ideje? Mislim da neću preterati ako kažem da poput perioda između Maričke i Kosovske bitke, sulude ideje srpskih nacionalista na Kosovu i oko njega nema ko da brani.

Beograd je ovih dana pun bilborda sa onom mudrom izrekom o vrapcu u ruci i golubu na grani. Zaista, mora se biti mnogo glup, pa izgubiti i goluba i vrapca!

Iz dubine duše

PIŠE: VELIMIR ĆURGUS KAZIMIR

ROĐEN SAM KRAJEM septembra 1948. godine. U XIX veku, bar kad je reč o evropskoj istoriji, „četrdesetosmaši“ su bili doživljavani kao revolucionari koji su hteli da ograniče vlast monarhije i uvedu nova narodna (nacionalna) prava. Jugoslovensko iskustvo sa “48”. u XX veku bilo je istovremeno i revolucionarno i kontrarevolucionarno (revizionističko). Zavisno od toga ko je tumačio raskid. I jedini i drugi su bili „izvorni“ komunisti.

Kada je 28. juna 1948. objavljena rezolucija IB protiv Komunističke partije Jugoslavije moja je majka bila u sedmom mesecu trudnoće. I otac i majka su se „pravilno“ izjasnili: za Tita, a protiv Staljina. Majka, koja je tada imala dvadeset i dve godine, posle mnogo godina pričala mi je da je glasala za Tita najviše zbog toga jer joj je Staljin bio fizički odvratan. Otac se, naravno, divio ruskoj moći i snazi, ali se nijednog časa nije dvoumio – naš komunizam je bio mnogo bolji od ruskog. (Otac je bio oficir i graničar.) Posle 1956. i događaja u Mađarskoj uverenje da je ruski komunizam pogrešan bivalo je sve snažnije i snažnije. A kada su Rusi 1968. upali u Čehoslovačku

svima je bilo skroz jasno kakav smo belaj izbegli i kako je nama, ustvari, super.

U međuvremenu smo gledali mnogo čeških filmova, pročitali Solženjicina, Šalamova, Mandeljštama, Bulgakova, o Kunderi i Škvoreckom da i ne govorim. Bili smo indoktrinirani antisovjetizmom ali ne i antikomunizmom. Suslov je bio mračni komunistički jezuita, a Će Gevara romantični Zoro. U našim uslovima to je značilo da je budućnost komunizma u evrokomunizmu koji će neumitno da se pretvori u socijaldemokratiju švedskog tipa. Naravno, borba protiv američkog imperijalizma nije imala alternativu i u tom smislu je Rusija bila važna uzdanica. Pod uslovom da ostane što dalje od naših granica.

Kad danas gledam na celo to zamešateljstvo ne mogu da se otmem utisku da je opšti politički kaos bio deo nečega mnogo šireg, i dubljeg, pre svega zbog jedne neverovatne generacijske energije koja se prelivala preko svih okoštalih ideoloških, kulturoloških i nacionalnih modela, raščišćavajući prostor koji više nikada neće biti deo

reagovanje

Opanjkavanje komunizma

Već godinama se kod nas u medijima, u raspravama, u člancima i u svim oblicima pisane reči uvrežio običaj da se komunizmom naziva praksa raznih društveno-političkih sistema, počev od one u Sovjetskom Savezu pod Staljinom, pa do brojnih posleratnih, takozvanih, istočno evropskih i inih. Moram priznati da sam neposredan povod za ove redove našao u članku Nikole Samardžića “Kontinuitet srpske politike”, objavljenog u broju 115–116 *Helsinške povelje*. E, u tom napisu on reč “komunizam” koristi 26 puta, kako bi njome označio razne pojave koje nijednom nemaju nikakve veze sa tom rečju, hoću reći, sa komunizmom. I za gospodina Samardžića, i za tolike pre njega, mogu za njihovo takvo ponašanjem da dokučim samo dva objašnjenja: ili oni nemaju pojma šta se označava rečju “komunizam” ili, što mi je mnogo bliže, znaju, ali njome namerno krste najgore oblike izopačavanja tog predivnog ideala ne bi li ga kompromitovali, naružili, ogadili i Bogu i ljudima. Zato mi izgleda deplasirano da objašnjavam tim ljudima, gospodinu S. posebno, da do sada nigde, ni u jednoj zemlji na svetu, nije bilo takvog društveno-političkog sistema koji se u “Komunističkom manifestu” (najkompetentnijoj knjizi u tom pogledu)

naziva tim imenom. Ne verujete. E, pa evo jednog Marksovog objašnjenja, inače autora “Manifesta”, o tome šta valja podrazumevati pod “Komunizmom”: “Komunizam kao pozitivno ukidanje privatnog vlasništva kao čovjekova samootudjenja, te stoga, kao zbiljsko prisvajanje čovjekove suštine od čovjeka i za čovjeka jest stoga, potpun, svjestan i unutar cjelokupnog bogatstva dosadašnjeg razvitka nastali povratak čovjeka sebi kao društvenog tj. čovječnog čovjeka. Taj je komunizam kao dovršeni naturalizam–humanizam, kao dovršeni humanizam–naturalizam, on je istinsko rješenje sukoba između čovjeka i prirode, između čovjeka i čovjeka, istinsko rešenje borbe između egzistencije i suštine, između opredmećivanja i samopotvrđivanja, između slobode i nužnosti, između individuuma i roda. On je riješena zagonetka historije i zna da je on to riješenje.” (Marks/Engels, “Rani radovi”, “Naprijed”, šesto izdanje, str. 275). Uz to još samo ovaj dodatak iz “Manifesta”: “Namjesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa asocijacija, u kojoj je slobodni razvitak svakog pojedinca uvjet slobodnog razvitka svih!” A šta to vi, gospodine S. bez ikakvih navodnika, i bez ikakve neugode što to radite, nazivate komunizmom, kad, u pomenutom

stamenog i jedinstvenog političkog i filozofskog sistema koji ima odgovor i rešenje na sva pitanja. Vrlo se dobro sećam razgovora koji sam polovinom sedamdesetih vodio sa jednim dosta uticajnim ("prosvetćenim") generalom koji me je naprosto preklinjući pitao: zar stvarno više ne postoji ni jedan jedinstveni filozofski sistem. Nema jedinstvenog odgovora, nema centralnog filozofa, nema univerzalnih rešenja. Dolazi vreme kada ćemo sami morati o svemu da odlučujemo.

Naravno, ni to nije baš tačno. O svemu sami i dalje ne možemo da odlučujemo. (Osim u onim najintimnijim metafizičkim i emotivnim pitanjima.)

Jugoslovensko, odnosno srpsko uverenje da je „naš“ komunizam izvoran i prirodan, da u potpunosti odgovara našem karakteru i tradiciji, bilo je, naravno, običan mit koji je stvaran zajedničkim snagama raznih službi, kulturnih i javnih radnika, uz zdušnu podršku medija i obrazovnog sistema. U tome je bilo i instiktivne, nagon-ske, odbrane sistema koji je za četrdesetak godina stvorio sopstvenu srednju klasu koja je branila svoj položaj i

članku, pričate o "transformaciji komunizma", "o padu istočnoevropskog komunizma", "o real-komunističkom miljeu", itd, itd. Gde je tu ono što obično nazivamo intelektualnim obzirom, da ne kažem poštenjem? Ali, uzalud se trudite, zajedno sa stotinama drugih. Komunizma još nigde nije bilo, ali sam ja duboko ubeđen da će ga biti. (Neokapitalistički svet po mom dubokom ubedjenju ne može biti budućnost čovečanstva.) Pitate, kada? Valja imati strpljenja, čovek nema vremena, ali ljudi ga imaju.

I na kraju, neka vam je na znanje: mene često nazivaju "komunjarom antistaljinističkog i antimiloševićevskog tipa", čak mi je taj naziv osvanuo i u mom "Danasu". Naravno, nemam ja ništa protiv toga što ste vi beskrajno daleko od ideja komunizma, čak imam sve dužno poštovanje za vaše političke i ideološke stavove, ali napisah ovo da vam dam do znanja da ne dozvoljavam ni vama ni drugima da kaljate ideju komunizma koja, nadam se, čeka svoj trenutak. To sam jedanput ovako napisao negde u štampi: "Sahranjujete Marksa, a on se još nije ni rodio!". Sve je ovo, dragi moj gospodine Samardžiću, vrlo dobronamerno, i u ime neke istine, pa vas molim da se ne ljutite.

 RADOSLAV ĐERIĆ

budućnost svoje dece onako kako to rade pripadnici svakog establišmenta.

Za razliku od drugih zemalja istočnoevropskog komunizma u Jugoslaviji nikada nije stvoren snažan, jedinstven i dosledan pokret otpora. Ono što je od otpora postojalo to je bio mini arhipelag pojedinaca koji su se povremeno širio i aktivirao, posebno u periodima većih ekonomskih i društvenih kriza. Najznačajniji jugoslovenski disident bio je bez sumnje Milovan Đilas. O njemu se znalo sve i ništa. On je bio primer nemilosrdnosti režima ali i njegove „obzirnosti“. (Nisu ga ubili!) U Jugoslaviji nikada nije stvoren snažan nezavisni sindikalni pokret, niti su crkve imale značajniji uticaj na formiranje javnog mnjenja. (U tom pogledu su, očigledno, pravoslavne crkve bile mnogo kooperativnije sa komunističkim sistemima od katolika i protestanata.) O žrtvama komunističkog terora tokom rata i neposredno posle oslobođenja u zemlji se nije govorilo. Ta tema je bila isključivo u posedu jugoslovenske emigracije. Komunistička vlast se veoma trudila da razbije svaku ideju o tome da uopšte postoji nešto kao što je jugoslovenska emigracija. Umesto nje postojala je nacionalistička emigracija, pre svega ustaše i četnici. Njihova saradnja sa Nemcima i uopšte okupatorima u potpunosti ih je politički diskvalifikovala. Znalo se da Služba, s vremena na vreme, likvidira ponekog istaknutog emigranta. O tome se pričalo ne bez izvesnog divljenja. Istoriju su pisali pobednici bez stvarnog razumevanja stvarnosti i vremena koje dolazi.

Adam Mihnjik je rekao da je od komunizma jedino gori antikomunizam. Ovo nije metafora – reč je o konstataciji. Ni jedan drugi „antizam“ nema tako široke i raznovrsne osobine i manifestacije kao antikomunizam. Komunističke partije koje se protive parlamentarnim demokratijama i zagovaraju nasilne promene i diktaturu proletarijata svakako nisu nešto što normalan čovek može da simpatije. No, zagovornika takvog političkog sistema sve je manje. Kad govorimo o antikomunizmu, bar u Srbiji, ne bavimo se, u stvari, fundamentalnim raspravama o mestu i ulozi komunističkih pokreta i partija u istoriji već o isključivosti i progonu svega onoga što nema oblik tradicionalnog klerikalnog i konzervativnog sistema vrednosti koji počiva na snažnom autoritetu države, nacionalističkoj tradiciji i istorijskom mesijanizmu. Današnji antikomunisti ne bez određenog ušičenja povlače znake jednakosti između proleterskog internacionalizma i globalizma (mondijalizma). Kao što je na početku Miloševićeve ere često bilo govora o zaveri Vatikana, Kominterne i masona protiv Srbije i srpskih nacionalnih interesa danas se bajka o komunističkoj zaveri razvila do paradoksalnih razmera. Posebno je popularan žanr pozajmljen iz naučne fantastike – tzv. paralelne istorije, u kojima se sasvim legitimno izlažu razne teorije i pretpostavke sa izvanrednom sigurnošću i preciznošću. Dušan Kovačević, dramski pisac, poznat po ►

svome snažnom postkomunističkom antikomunizmu, između ostalog tvrdi da bi Srbija, da nije bilo 27. marta 1941. i propasti Trojnog pakta, danas sigurno bila bogata i razvijena zemlja, jer bi bila poražena kao i Nemačka i posle toga obnovljena, potpuno isto kao Nemačka i Austrija. To isto je mislio i Nikolaj Velimirović jedan od stubova srpskog arhiantikomunizma. Filip Dik, moj omiljeni autor, napisao je pre dosta godina jedna roman pod naslovom „Čovek u visokom dvorcu“. U tom romanu je opisana Amerika koju su okupirali Japanci posle pobe- de sila osovine. Nemci su, naime, prvi napravili atomsku bombu i uspe- li sa Japanacima da osvoje svet.

Ideja da bi istorija bila drukčija da Srbi nisu naseli engleskoj podmetačini koju su pragmatično iskoristili komunisti danas je deo trivijalnog antikomunističkog kli- šea u kojem se tako lako izjednačavaju fašisti i antifrašisti, pripadnici Obraza i LDP, psihopate i male verske zajedni- ce. Antikomunizam u Srbiji oslanja se na kritiku i izjed- načavanje političkih ekstrema i veličanje liberalnih tra- dicija koje za netoleranciju proglašavaju svaki zahtev da se nasilje, pretnja i govor mržnje zakonski sankcioniše. „Ozbiljni“ političari u Srbiji odbijaju da se oglase povod- om najdirektnijih pretnji u ime pokazivanja demokrat- skog potencijala zemlje. Svaka vrsta ograničavanja lako se proglašava za relikv komunističke. Osim, naravno, u slu- čaju Adema Demaćija i njegovih dvadesetak godina pro- vedenih u zatvoru. (Čudno je kako srpski antikomunisti gaje nežnu ljubav prema Aleksandru Rankoviću.)

Moderni srpski antikomunisti, naravno, ne znaju go- tovo ništa o samom komunizmu, a još manje o tome kako funkcionišu savremena demokratska društva. Zbog toga ćete među njima naći veliki broj obožavalaca Dimitrija Ljotića i Fidela Kastro, Vladimira Putina i Noama Čom- skog. Srpski antikomunisti se dive kineskom putu, po- državaju oštre mere protiv secesionista na Tibetu, ima- ju razumevanja za iranski nuklearni program, istovreme- no podržavaju pravednu borbu palestinskog naroda, ali su i fascinirani efikasnošću države Izraela u borbi protiv

muslimanskih fundamentalista. Toliko o pogledu spo- lja. Unutra: liberalni kapitalizam uz poštovanje interesa trudbenika i srpskih nacionalnih interesa. Srpski antiko- munisti bi u kapitalizam, ali tako da ne dovede do ugro- žavanja srpske tradicije i povećanja nezaposlenosti. (I da, naravno, oni iz toga izvuku najveću korist.) Posebno su protiv prodaje najvećih kompanija pohlepnim zapadnim moćnicima.

Moderni srpski antikomunisti smatraju da su Sjedi- njene Američke Države plod komunističke i masonske zavere. Zbog toga se u srpskoj Skupštini tako lako usva- ja deklaracija podrške Kubi koju ugrožava najveća komu- nistička sila na svetu. Nedavno je objavljena vest da je na Kubi upravo dozvoljena upotreba ličnih mobilnih telefo- na i da Kubanci mogu da letuju u svojim hotelima i da ko- riste divne kubanske plaže. Ta vest je ostala skroz neza- paženo. Srpski antikomunisti su, očigledno, veoma slabo informisani o promenama koje ugrožavaju njihovu stra- nu sveta.

Emir Kusturica je antikomunista. Istovremeno, on je i veliki protivnik globalizacije i diktata američke kulture. I Nebojša Pajkić je antikomunista. I Isidora Bjelica je anti- komunista. A tek što je Hadži Dragan Antić antikomuni- sta! Svi su oni pod komunizmom grozno patili i stradali. Kad pogledate sav taj svet nekako vam dođe da se zapita- te: kako to da Desimir Tošić ili Vane Ivanović nikada nisu postali antikomunisti, a proživeli najveći deo svoga živo- ta obeleženi kao emigranti izvan svoje zemlje.

Ja o komunizmu mislim sve najgore. Pa ipak se ne osećam antikomunistom. Srce mi je, istina, i dalje na levoj strani, ali zbog toga ne padam u amok kad čujem „Podmoskovske večeri“. Više volim Bulgakova i Peljevina od Dostojevskog. Antikomunizam je u Srbiji često neka vrsta univerzalne isprike za sve gadosti i nepodobnosti. Posebno su u tome glasni salonski antikomunisti čiji se antikomunizam, gle čuda, potrefio sa uzdizanjem Srpske radikalne stranke.

Staro Sajmište i sećanja na Drugi svetski rat

Prostori selektovanih memorija (2)

PIŠU: ALEKSANDAR IGNJATOVIĆ
I OLGA MANOJLOVIĆ PINTAR

(nastavak iz prethodnog broja)

1937–1941: IZLOŽBA

U junu 1937. godine započela je izgradnja Sajmišta u Beogradu, kao mesta prikazivanja privredne moći Kraljevine Jugoslavije. Međutim, i samu ideju podizanja "Sajma uzoraka" natkrila je senka razdvajanja i utvrđivanja *granica*: bio je to prvi "osvojeni prostor" Novog Beograda u čijem su planiranju mogli učestvovati samo arhitekti iz Beograda. Uprkos činjenici da su vlasti odbacile prvonagrađeno rešenje na konkursu za sajamski kompleks i nametnule arhitekta Tehničke direkcije beogradske opštine kao autore, projektovanje i građenje odvijalo se munjevitom brzinom.

Već u septembru 1937. godine priređen je Prvi beogradski međunarodni sajam u nekoliko tematskih i nacionalnih paviljona (Italije, Mađarske, Rumunije i Čehoslovačke); naredne godine podignut je paviljon Turske, kao i pompezno monumentalni paviljon Nemačke, istovremeno sa preimenovanjem čehoslovačkog u paviljon "Češko-moravskog protektorata". Nije samo upadljivi nedostatak paviljona drugih velikih država svedočio o političkoj dimenziji čitavog kompleksa. Ograđeni prostor, čija je pozicija *naspram* Beograda koji ga je gledao kao na dlanu bila esencijalna u politici reprezentacije politike poznih tridesetih godina, nalazio se u senci nadolazećeg rata; ne samo da je, na primer, „u odlično uređenom paviljonu Italije postavka kombinovala poljoprivredne mašine sa protivavionskim mitraljezom, rovovskim topom ili gasnim maskama", već je Sajmište postalo operativni mehanizam propagandne industrije promocije rata. Tako je najznačajniji događaj u istoriji Sajmišta, koji je privukao najviše posetilaca i bio pod neposrednim pokroviteljstvom režima, bila velika izložba *Neue deutsche Baukunst*, održana oktobru 1940. godine.

1941–1944: LOGOR

Iako je od oktobra 1941. godine prostor Sajmišta postalo deo Nezavisne države Hrvatske, istog meseca doneta je odluka da se nekadašnji SaJam uzoraka pretvori u "Jevrejski logor Zemun" pod neposrednom upravom

beogradskog Gestapoa. Adaptacija Sajmišta podrazumevala je umetanje nove ograde od bodljikave žice, kao i unošenje drvenih skela na nekoliko spratova unutar prostora izložbenih paviljona; na skele su potom zakucavane daske koje su služile kao podloga za spavanje logoraša.

U logor je tokom zime 1941/42 smešteno sedam hiljada Jevreja - većinom žena i dece, kao i preostali muškarci koji nisu likvidirani u logoru Topovske šupe na Autokomandi. U uslovima stravične zime u logoru je umiralo oko 100 ljudi dnevno. Svakodnevno su logoraši bili u prilici da se približe Beogradu kada bi preko zaleđene Save prenosili tela svojih mrtvih rođaka kako bi bila sahranjena na jevrejskom groblju. Kao u "Trećem čoveku" za stanovnike Beograda oni su bili tako daleko da su predstavljali samo crne tačkice na zaleđenoj površini reke. Potpuna otvorenost logora pogledima Beograda, tog mesta „koje ne ponižava samo svojom neljudskošću, već i potpunom izloženošću Beogradu koji ih, sa druge obale reke, nemo posmatra" (David Albahari) posebno je bila indikativna, kao što je i potiskivanje sećanja na ovo mesto.

Užas genocida započeo od marta meseca 1942, kada je u Beograd stigao kamion marke Zander u pratnji dva SS potporučnika – Geca i Majera. Pokretna gasna komora u jeziku stanovnika zapamćena kao dušegupka svakodnevno je prevozila logoraše sa Sajmišta u Jajince, gde su njihova tela ugušena ugljenmonoksidom sahranjivana u masovne grobnice.

Kada je u proleće 1942. godine završena operacija egzekucije Jevreja logor je promenio ime u *Anhaltslager Semlin*, postavši prihvatni logor za smeštaj zatvorenika sa prostora čitave Jugoslavije, koji su potom upućivani na prinudni rad u Nemačku i poslednjih meseci postojanja prešao u nadležnost ministarstva unutrašnjih poslova NDH.

1945–1951: BARAKA

Odmah nakon oslobođenja, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača donela je Saopštenje (br. 87 od 11. januara 1946. godine) u kome je Sajmište označeno kao "mučilište naroda Jugoslavije". Time je započela složena i duga istorija interpretacije ►

ovog prostora kao mesta sećanja. Kao i druga mesta mučenja i egzekucije, i Staro sajmište – iako stidljivo – bilo je upisano u ekonomiju revolucionarne i komunističke žrtve, čime je činjenica o stradanju civila – nekadašnjih žitelja Beograda i Srbije zbog “rasne nepodobnosti” – zapravo bivala permanentno supstituisana.

Naime, sedište omladinskih radnih akcija organizovano je upravo tu, u paviljonima koji nisu srušeni tokom savezničkog bombardovanja logora 1944. godine. U idealima novog sistema vrednosti socijalističkog društva koje je promovisalo koncept savremenosti kao nečega što prevazilazi i transcendiraju istoriju, važnu instancu predstavljao je upravo prostor Sajmišta. *Podizanje* novog grada podrazumevalo je *rušenje* uspomena i *građenje* svojevrsne ideologije zaborava: „Ovaj prostor i ove reke, koji su nekad razdvajali, počće da spajaju. Zaboraviće se dani ratni, užasi Sajmišta (...) i graditi na dotada močvarnom, peskovitom i *praznom prostoru*“ – plastično je bilo izraženo u jednom od manifesta Omladinskih radnih akcija početkom pedesetih godina. Najpoznatije delo jugoslovenskog socijalističkog realizma – ulje na platnu Bože Ilića „Sondiranje terena na Novom Beogradu“ (1948) čitano iz ovog ugla dobija svakako nova značenja koja „grandioznu epsku narativnost“ u prikazu radnog entuzijazma u izgradnji socijalističke otadžbine i problematizuju i redefinišu. Od nekadašnjeg prinudnog mučenja tela, ovaj topos je transformisan u paradigmu voljnog žrtvovanja tela i izgradnje kulture zaborava.

U junu 1959. godine, na Republičkoj konferenciji sekcije bivših političkih zatvorenika NR Srbije, utvrđeno je da je logor Sajmište po broju ljudi koji su kroz njega prošli bio najveći nacistički logor na području Srbije, uz konstataciju da mesto, na kome je bio ovaj veliki logor, ničim nije obeleženo. Iako je potom, u martu 1965, pri SUBNOR pokrenuta inicijativa da se podigne spomenik “svim Jugoslovenima stradalim u nacističkim logorima u zemlji i inostranstvu”, sve do poznih osamdesetih godina zid ćutanja opkoljavao je ovo mesto.

Međutim, o činjenici da je društvo bilo svesno mesta Starog sajmišta u topografiji horora u Beogradu svedoči čitav niz simptomatičnih akcija koje su doticale ovaj prostor. Promena političkog i društvenog uređenja i ustoličavanje novog režima, kao i potreba markiranja diskontinuiteta u odnosu na Kraljevinu Jugoslaviju, zahtevali su prostornu, arhitektonsku i vizuelnu reprezentaciju. Ideja Novog Beograda kao prestonice nove, socijalističke Jugoslavije zasnovane na novom sistemu vrednosti tada je postala centralna politička fikcija i glavna urbanistička ideja. Međutim, niti u jednom od brojnih planova Novog Beograda prostor Starog sajmišta uopšte nije tretiran. Ova lokacija bila je svojevrsna *terra incognita*, prazno područje bez značenja i memorije na kome se slobodno moglo graditi. O tome svedoči podatak da je upravo za taj prostor bilo raspisano niz arhitektonskih konkursa koji

su predviđali da se tu podigne Moderna galerija (1948), Vojni muzej (1949-1950) ili Beogradska opera (1971).

1951- 1990: ATELJE

Međutim, *horror vacui* Starog sajmišta potaknuo je potrebu da se, u prolongiranom vremenu odlučivanja o njegovoj pregradnji u okviru urbanističke celine Novog Beograda, taj prostor nadomesti i revalorizuje novom funkcijom. Početkom 1951. godine preostali paviljoni postali su, aktom Gradske uprave, umetnički ateljei. Sve do danas, brojni umetnici, među njima i najznačajniji slikari i skulptori, koristili su prostor Starog sajmišta kao mesto stvaralačkog rada – od Miće Popovića do Olge Jevrić.

Kao svojevrsan ideološki zahvat “stavljanja sećanja u zagrade” i njegovog odvajanja od svakodnevice, ovaj čin “poumetničenja” prostora Sajmišta imao je zapravo ulogu amortizovanja traumatične prošlosti putem projekta umetnosti kao autonomije. Kao diskurs neutilitarne i izuzetne prakse u socijalističkom društvu, umetnost je reinterpretirala sećanje na užase Sajmišta, smeštajući ih u izuzetan prostor estetskog. Bio je to način da se “očaj istorije preobražava u poziv na autonomiju umetnosti” (H. Baba) i da se i dalje, permanentno, vrši egzekucija prava na memoriju i njeno javno prikazivanje.

Kada je, krajem osamdesetih godina na talasu plime restitucije srpskog nacionalnog identiteta u svetlu mita o martirskoj naciji i njenoj identifikaciji sa drugim mučeničkim nacijama u istoriji, iznenada došlo do zanimanja za mesto bivšeg koncentracionog logora kao mesta holokausta, Skupština grada Beograda donela je odluku da se prostor logora Sajmište proglasi kulturnim dobrom, kao i da se “trajno obeleži podizanjem spomenika” (Odluka od 9. jula 1987). Tada je u neposrednoj blizini centralnog paviljona postavljena standardna spomen-ploča sa tekstom posve simptomatičnog sadržaja koji najbolje ilustruje mehaniku selektovanog istorijskog pamćenja. S druge strane, “Spomenik sećanja na masovna stradanja i otpor jugoslovenskih naroda”, koji je trebalo da označi pijetet žrtvama koncentracionog logora Staro sajmište, umesto 1990, otkriven je tek u aprilu 1995. godine. Sam spomenik, delo skulptora Miodraga Popovića, zapravo je sasvim odsečen od prostora Starog sajmišta i ni po čemu ne korespondira sa njim izuzev što, govoreći u ime autonomije umetnosti, dodatno potvrđuje ulogu umetničkih ateljea koji već pet decenija naseljavaju prostor nekadašnjeg koncentracionog logora. Štaviše, ne postoji niti jedna informacija koja bi spomenik dovela u vezu sa idejom holokausta i stradanjem gotovo celokupne jevrejske populacije Beograda.

OD 2000. GODINE: IZMEĐU REALNOSTI SLAMA I UTOPIJE EUROPOLISA

Kao i tokom proteklih decenija, prostor Starog sajmišta sada je sasvim marginalizovan, danas naseljen ljudima s margine društva – siromašnim stanovništvom koje

je, poput nekadašnjih žitelja koncentracionog logora, postalo sasvim nevidljivo. Zbog opšte zapuštenosti i potrebe da se i taj deo integriše u urbani prostor grada, Skupština grada Beograda usvojila je još 1992. godine Detaljni urbanistički plan spomeničkog kompleksa kojim se "postiže vraćanje celovitog izgleda prostoru Starog beogradskog sajmišta, kakav je bio u momentu pretvaranja u logor i istovremeno pruža mogućnost da se kompleks obnovi i u funkciji sajma uzoraka". Tako ambivalentna formulacija, u kojoj se zapravo ne može razlučiti šta je prioritet rekonstrukcije u pogledu vrednosti, ponovljena je u Generalnom urbanističkom planu Beograda 2021, koji je Skupština grada Beograda usvojila u septembru 2003. godine. Prema tom planu, u čijoj su izradi učestvovali brojni stručnjaci i političari, naglašeno je da "Staro beogradsko sajmište podleže pravilima za područja opšte obnove [...] usaglašenim prema obimu i nivou vrednosti *graditeljskog nasleđa*". I kao što je polovinom pedesetih godina potreba izgradnje novog beogradskog sajma, na suprotnoj obali Save, opravdavana činjenicom da "Ratno pustošenje nije poštedelo ni [Staro sajmište] tako da je Beograd posle svršenog rata ostao opet bez sajmišta", tako je i "vrednost graditeljskog nasleđa", ali ne i sećanje na žrtve, postala imperativ rekonstrukcije ovog prostora.

U isto to vreme i Spomen park Jajinci doživljava svojevrsnu fizičku i ideološku metamorfozu, iznova potvrđujući činjenicu da je sećanje na Drugi svetski rat fundamentalno važan sadržaj kolektivnih predstava identifikacije u srbijanskom društvu. U neposrednoj blizini jajinačkog spomenika žrtvama fašizma, izvedenog po projektu skulptora Vojina Stojića 1988. godine – spomenika koji je dopunio dotadašnje skromno obeležje na ulazu u memorijalni kompleks – određeno je mesto za spomen-crkvu. Tim činom trebalo je konačno "ispuniti istorijski dug prema žrtvama, pa komemorativnim objektom *označiti mesto* ove prevashodno srpske pogibije" – kao da je, sve do tada, prostor ostao neobebežen kao spomenička celina. U maju 1993. godine Skupština grada Beograda donela je odluku kojom dozvoljava izgradnju pravoslavnog hrama u Spomen parku Jajinci, uz sledeće obrazloženje: "Jajinci su, posle Jasenovca, najveća srpska kolektivna grobnica - daleko veća od Kragujevca, od Kraljeva... od Kosova."

Spomen crkva posvećena sv. Ćirilu i Metodiju počela je da se gradi 2005. godine. Kao povod za podizanje crkve oficijelna glasila države i crkve isticala su da je ovo "mesto na kojem su okupatori streljali, zatrpavali, spaljivali na lomačama i dovozili u kamionima sa gasom – dušegupkama, uglavnom srpsku mladež zatočenu u logoru

Banjica danas je u očajnom stanju. [...] Nigde krsta, nigde nijednog imena, nigde vodiča niti bilo kakve reči o takvom i tolikom stratištu!"

Građenje spomen-hrama u Jajincima, ali ne i potreba određivanja prema žrtvama logora Staro sajmište, okupilo je celokupnu političku, crkvenu, kulturnu i vojnu elitu u Srbiji. Paradigmatična je bila upitanost akademika Matije Bečkovića, koja dobro ilustruje opštu atmosferu oko podizanja spomen crkve. Uprkos tome što je Spomen park Jajinci već godinama bio uređena memorijalna celina, obeležena spomenikom i opremljena celokupnom infrastrukturom (travnjaci, cvetne aleje, pristupne staze, klupe, stolovi, spomen-kuća i suvenirnica, parking za motorna vozila itd.) – Bečković nije razumeo "tu koprenu tame kojom su već šezdeset godina obavijeni Jajinci", zapitavši – "Ko je, zašto i kada na ovo mesto bacio veo ćutanja". Ta neobična upitanost, zapravo, ukazuje na fenomen reinterpretacije sećanja na Drugi svetski rat kao glavni mehanizam u savremenom građenju obrisa srpskog nacionalnog identiteta.

Nacionalizacija žrtve konstituiše nacionalni korpus, a intervencije na mestima sećanja – podizanje spomen crkve u Jajincima i plan rekonstrukcije nekadašnjeg "sajma uzoraka" na Starom beogradskom sajmištu – iznova svedoče da su granice podobnog identiteta isuviše tesne da uljkuče i one čija su prava na javno prikazivanje kolektivnih sećanja u najmanju ruku osporena.

EPILOG

U romanu Davida Albaharija "Gec i Majer" (1998) glavni junak odlazi na Sajmište mnogo godina posle završetka Drugog svetskog rata: "Na drugoj strani reke počivao je Beograd. Nije to, naravno, bio isti grad kao onaj u kojeg su nekada gladno zurili logoraši, ali ćutao je na isti način. Ne, nije tačno, ne govorim istinu: postojale su slutnje, nagađanja, kružile su glasine, osećalo se odsustvo, viđeni su leševi umotani u čaršave, ali niko nije ništa uradio, niko nije ni pokušao nešto da uradi. A šta su mogli da urade?"

Možda je sada prilika da, priznanjem prava na sećanje horora Starog sajmišta, društvo napravi iskorak iz ćutanja koje decenijama obavija ovo mesto. Sudeći po sve glasnijim zahtevima da se ovaj prostor obnovi kao mesto sećanja na žrtve Drugog svetskog rata i, posebno, na hiljade Beograđana koji su u njemu stradali samo zbog toga što im je identitet bio nepodban, prilika da se sloboda sećanja na holokaust i pravo na njegovo javno prikazivanje u Srbiji konačno ostvari sve je izvesnija.

O šteti istorije po život

PIŠE: TATJANA JOVANOVIĆ

“... na kraju ću se obratiti društvu onih koji se nadaju, kako bih im kroz jednu parabolu ispričao tok njihovog lečenja, njihovog spasavanja od istorijske bolesti, a time i njihovu vlastitu istoriju do određenog časa **kada će opet postati dovoljno zdravi da se ponovo bave istorijom** i da se koriste prošlošću pod vlašću života u onom trostrukom smislu: *nai-me monumentalno ili antikvarski ili kritički,*”
—FRIDRIH NIČE¹

NEKE ŽIVOTINJSKE VRSTE dnevno pojedju količinu hrane koja je jednaka ili čak nadmašuje njihovu telesnu masu. Nacija nije takav organizam i ne može tako uspešno i svakodnevno preživati salo svoje istorije, od nečeg sadašnjeg i stvarnog mora se živeti. Srbija je već dugo u stanju prejedanja legendama o vlastitoj istoriji, zavisnosti od koje teško izleći čak i nužda opstanka. U knjizi *O koristi i šteti istorije za život* Niče daje neka uputstva za upotrebu istorije. Prošlost se, kaže on, obično posmatra na jedan od tri načina: antikvarno, monumentalno ili kritički. Društva i pojedinci biraju da li će se umrtviti (čak usmrtiti) istorijom, paralizovati delima prošlosti ili, što je najređe, preterati u samokritičnosti. Jedini protivotrov za to je određena doza zaborava koji ohrabruje današnji život da sam postaje neka buduća istorija, ne kao plagijator i imitator, već kreator i inovator.

“...postoji izvestan stepen nesanice, preživljavanja, smisla za istoriju, usled koga život biva oštećen i na kraju propada, bez obzira da li je reč o pojedincu, narodu ili kulturi.

Da bi se odredio taj stepen a njime i granica na kojoj se prošlost mora zaboraviti ako ne treba da postane grobar sadašnjosti morali bismo tačno znati koliko je velika *plastična moć* nekoga čoveka, nekog naroda, neke kulture; mislim na onu moć da se iz sebe izrasta, da se ono što je prošlo i strano preobražava i asimiluje, da se rane izvidaju, da se izgubljeno zameni, da se razbijeni oblici iz sebe ponovo uobličie.”²

Robovi istorije mogu postati pacijenti sadašnjosti, ali kasnije teško i apstinenti. Političari koji računaju sa tim gaje unosan intelektualni hobi – rad na prisilnom sećanju nacije. Njihov mračni predmet želja je da, proizvodnjem “starije i lepše prošlosti”, sami postanu veliki, a misija je uspela kada je većina toliko anestetizirana i umrtvljena istorijskim da joj danas nije ni do čega. Ipak, gotovo niko ne uvida kako su patriote istorije takvim krivotvorenjem postale najveće nepatriote: ne verujući da je istorija “u redu”, da je dovoljno dobra, oni joj se svete, rekreiraju je, ulizuju joj se da bi ih nacija, koja je postala zaviznica, za svaki novi turbo-mit odlikovala još jednim ordenom patriotskog reda.

ANTIKVARNA I MONUMENTALNA ISTORIJA

Čak i degenerativni procesi u istoriji nacije predmet su slave u antikvarnoj istoriji. Sve je slavno i nepovredivo, ni na jedan detalj ne sme da padne ni tračak današnje sumnje. Patriotski je da je istorija večna, pojedinac ništavan - ali nije potpuno ako pristane na njenu večnost. Kada je prošlost besmrtna, najveća je drskost i izdaja biti kritičar.

Realno je, ipak, da se aktivista današnjice “ogrešuje o neke pijetete”: “...ako istorija služi proteklom životu tako što upropašćuje život i upravo viši život, ako smisao za istoriju više ne konzervise život nego ga mumificira: onda umire drvo, neprirodno, postepeno odozgo nadole do korenja, i konačno, obično propada sam koren.”³ Istorija za koju treba umreti traži podanike, a ne podatke; podanike, a ne junake. Ma šta govorili epski argumenti. Zato mentalna higijena traži da se pojedinac povremeno oslobađa istorije, da se restaurira onim što nije bajato.

Patriotski (pre)forsirano “mi” briše individualnost, privatnost talenata, emocija, duševnosti, strasti, čak i sam zdrav razum. Neko ko mi, bez ikakvih konsultacija sa mnom, nameće “mi” unapred me u svakom individu-

1 Fridrih Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, Grafos, Beograd, 1986, str. 83. Naglašavanja kurzivom u citiranom tekstu su Ničeova, a masnim slovima, autora ovoga teksta.

2 Ibid., str. 9

3 Ibid., str. 24.

alnom izboru proglasio izdajnikom nacije i nacionalizma, pa tako i lakom metom za odstrel.⁴

Antikvarna istorija je podsticaj za oklevanje. U svetu u kome danas svi negde žure, treba dati viši smisao nacionalno osmišljenoj letargiji. Prevlast ove istorije vodi kliničkoj smrti današnjice. Ipak, postoji bajalica: antikvarni čovek je pacijent koji može da se probudi kada umesto parole *memento mori* (seti se smrti) u sebi izgovori lozinku *memento vivere* (seti se da živiš). Za to mu treba "ja". Tako je, bar, govorio Niče.

Patriotizam istorije i patriotska istorija su rudimenti, zaostali od paganskog straha pred slobodom. Kolektivna sreća je prividna – sama antikvarna nacija na sebe gleda kao na "praktičnog pesimistu" (još jedna pozajmica od Ničea). Izgleda kao da je u pitanju genetska predispozicija za ropstvo jednoj mogućoj prošlosti, ali radi se o čistoj samorefleksiji – svaka nacija svoju beslovesnost stiće svesno, odlukom trbuhozboraca njene istorije.

S druge strane, Srbija, duboko u svom srcu, gaji i monumentalnu istoriju, monumentalno proučavanje najsvetlijih primera. Pod geslom da je sve veliko već viđeno, sadašnja generacija se samodiskvalifikuje u pukog naslednika, bez vlastitih inicijativa, ideja, strasti. Izborom danas najprofitabilnijih nacionalnih junaka, oštećuje se, falsifikuje prošlost, preziru cele gromade istorije. Monumentalnost konsternira današnje motive, strasti i nade. Običan čovek, prepadnut od "analogija", postaje uškopljenik, biće na samrti. Adrenalin monumentalne istorije ne donosi entuzijazam, a nacija važno kunja u senci odabranih velikana. "Monumentalna istorija vara analogijama: zavodljivim sličnostima ona odvažnog čoveka bodri na smelost, oduševljenog na – fanantizam."⁵ Odvažnih je malo, oduševljenih previše. Istorijski fundamentalizam sledbenika monumentalne istorije je čudan oblik rasizma prema samom sebi. U njemu, potomci zauvek ostaju niža rasa, a njihovi gospodari ih nikada neće osloboditi iz jednog trivijalnog razloga – već odavno nisu među živima. Oni mogu doživeti jedino samooslobodjenje, a to ovi čudni letargični fanatici neće. Brižljivo su napravili državu u državi: imaju svoje izmišljene investitore i stvarne tajkune, dežurnu naricaljku (državnog pesnika), lude, jurodive, izdajnike; nemaju: psihijatre (pri zdravoj pameti), lekare, menadžere države (ili bar astrologe), strance. "Zanesenjački zlikovci" (Niče), prisvojenim državnim aparatom, ili čak i golim rukama, pljačkaju "zanesenjačke naivce", podstiču sukobe, ubijaju svoje liberalnije vladare. "Toliko za podsećanje na štete, koje monumentalna istorija jakim i aktivnim ljudima, bili oni dobri ili zli, može pričinuti: ali šta tek ona postiže kada njom

ovladaju i kada je pokušaju iskoristiti slabi i neaktivni!"⁶ Najslabiji su najgnevniji. I u gnevu najkreativniji. Poješće ih istorija, a svete se životu. U paganskoj radosti istoricizma, ili čak istorijskom kanibalizmu, oni osvećuju bitke "dobijene u ratu, a izgubjene u miru".

"U stvari to veliko koje je već tu isto ih se toliko malo tiče kao i ono što nastaje: o tome svedoči njihov život. Monumentalna istorija je prerusavanje u kome se njihova mržnja prema jakim i velikim ljudima njihovog vremena izdaje kao zasićeno divljenje jakim i velikim ljudima proteklih vremena, u kome prikriva stvarni smisao onog istorijskog načina posmatranja da se okrene u suprotni..."⁷ Za patriote korumpirane istorijom (prethodno prilagođenoj njihovoj sopstvenoj slavi) solista je večiti izdajnik.

KRITIČKA ISTORIJA

Njene dobre namere su da bude "u službi života" i zato je nepoželjna u vremenima ekspanzije istorije. Kada bi oni koji pate od istorijske nesаницe i neprekidnog sećanja prihvatili dozu kritičkog sedativa u vidu samodistanciranja, primetili bi da ih greju pogrešna sećanja. Kao i da ih njihovo neprekidno sećanje, upravo suprotno njihovim očekivanjima, vodi Alchajmerovoj bolesti. Jer: "Čovek mora imati snage i povremeno je primenjivati, razbijati i rasturiti neku prošlost kako bi mogao živeti..."⁸

U "istorijskim nacijama" ne može se kritikovati dok istorija gori i pale se najznačajniji toponimi duševne patetike. Naravno, istorija uvek gori kada je potpaljujete, druge ne možete prevariti da ste Samarićani. Zato po samosvesnom aksiomu građanskog postojanja pakao ne postoji, uvek ga *neko* stvara.

U svojim najvišim izrazima kritička istorija je dobro nameran, ali pomalo rizičan poduhvat - grubo je tek tako prelaziti preko svih pijeteta. Niče i sam priznaje da je to "za sam život opasan proces" jer: "...kako smo eto rezultati ranijih pokolenja, tako smo i rezultati njihovih pometnji, strasti i zabluda, pa čak i zločina; od toga lanca ne možemo se potpuno osloboditi kada otuđujemo te pometnje i smatramo da smo se od njih oslobodili, tada nije otklonjena činjenica da mi od njih potičemo..."⁹ Ali u vremenima strahovlade antikvarne i monumentalne istorije ovakve opasnosti su mentalno i praktično još daleko, tek perspektivna, alternativna opasnost. Pre svega, zbog puke činjenice da sloboda (kritičkog) izražavanja o istoriji baš i ne spada u rado dozvoljene nacionalne slobode, svakako ne u patriotski popularne. Sama pomisao da neko kritikuje makar gležanj usrećujuće istorije, unesrećuje. Imali smo velike ljude, nacionalne delatnike, ne tre- ➤

4 „Samo predsednici, urednici novina i ljudi zaraženi pantljičarom s pravom govore 'mi,'" napisao je Mark Tven. Iako je treća grupa anonimna, nemoguće da je toliko pantljičara u stomacima koliko zahteva za „mi.“

5 Ibid., str. 20.

6 Ibid., str. 20.

7 Ibid., str. 21.

8 Ibid., str. 26.

9 Ibid.

baju nam “veliki mislioci” da ih (pr)osuđuju i dovode u pitanje.

Posle velikih aktera istorije, kao posle velikih poplava, ostaju samo veliki i mali sledbenici: veliki slede, mali dovode u pitanje. Jedino prvi su nacionalno profitabilni.

ISTORIJA I BOLESTI PROBAVNIH ORGANA

Uslovno rečeno, monumentalnoj istoriji su sklone anoreksične, antikvarnoj gojazne, a kritičkoj bulimične nacije. Srbija je, opet, komplikovan slučaj, sa dve, inače međusobno isključive, dijagnoze. Živi anoreksično, na nekoliko svetlih primera: nacija, konstantno na ivici gladi, živi na nekoliko veličanstvenih analogija, povremeno ih varirajući. S druge strane, kao istorijski svaštojed antikvarno-istorijske provincijencije, boluje od gojaznosti, halapljivo gutajući sve do i poslednjih mrvica nacionalne istorije i mita. Današnja Srbija je gojazna i anoreksična: neprobirljiva, jer veruje da je cela njena istorija sveta, ali živi i umire od jednog jedinog mita, koji je odavno izgubio hranljivu vrednost.

Za bulimične kritičare istorije ovde nema posla, iako ima puno gradiva. Bulimija je, inače, njihova profesionalna deformacija, posledica mešanja saznavalačkog elana i zgražanja nad istorijom: proždrljivosti saznavanja što više gradiva iz objektivni(ji)h, korektini(ji)h istorija i suočavanja sa toliko počinjenih zlo-dela od kojih normalan um prirodno mora da ustukne.

Malo je regresije u bulimiju, iako je puno muke i razloga za povraćanje.

NAŠA OTADŽBINA

“Jednoga će dana suze presušiti, mržnja će utihnuti, poprišta bitaka biće zaravnjena, ali će ostati naša otadžbina!” – citira danas mitska Srbija francuskog predsednika Šarla de Gola na srpskim plakatima, po srpskim ulicama, autobusima, stubovima. Suze još nisu presušile, leševi su se zbili, tonući u mrak novije istorije, a oni se i dalje pozivaju na staru. Srbija je izdala sopstveni mit kada je on ogrezao u krv devedesetih, ostalo su, uglavnom, pokušaji (samo)obmanjivanja. Doduše, uz veliki doprinos “nespretnosti” međunarodnih faktora. Ponekad se desi da moralni razlozi prevagnu u međunarodnom pravu, oni su danas (možda uz još neke druge motive) zadesili Srbiju. Ako skorašnja krvava prošlost ne postoji za one koji se igraju antikvarne i monumentalne istorije (govoreći o prastarim, a hodajući po svežim anonimnim leševima), drugi ne zaboravljaju. Mitska istorija je alibi sa kojim se pokušalo i nije uspelo: oni koji žive u *onoj* istoriji, u godini 1389. (ili već po potrebi), misle da ne mogu biti odgovorni za sukobe “devedesetih”, pošto duhom i nisu bili ovde. Drugima, naročito žrtvama, ali i svedocima i međunarodnim voajerima, oni su (bili) i te kako opipljivi, delotvorni i odgovorni savremenici.

Isplakativni elokventni stranci, iz nekog drugog, davnog konteksta, u današnjoj Srbiji još više pojačavaju činjenicu njene neartikulisane. Tj. artikulisanog lice-merja. Ono što *mi* stavimo u naše preambule, amandmane, ustav(e), čime plakatiramo naše gradove i autobuse jedina je istina. Srbija nikada nije dobila sertifikat za istorijsku istinu, a samouverena je da se vodi istorijskim aksiomama.

Montenj je pisao da ko uči ljude da umiru, uči ih i da žive. Nazovimo to individualističkim humanizmom. Nasuprot Montenju, po onima koji se kolektivistički busaju u prsa predaka treba jednostavno umreti za mrtve. Umesto, kada dođe čas, umreti mirno, individualno, za sebe, eventualno i za pokolenja, ne za pretke, imati svoju smrt - umire se za odavno mrtve. Oni (preci) umiru dva puta, “mi” nijednom. Oni žive dva puta, “mi” ne živimo. Nijednom.

Ako je iko ijedan od onih plakata zalepio suzama za svojim sunarodnicima i, istovremeno, sa poštovanjem za onoga sa plakata (Amerikanca, Francuza i inog), a ne mržnjom prema njemu, Srbiji je već bolje, a takav zaslužuje da se unapredi u pravednika. Koliko je pravednika među onima koji su isplakativno Srbiju?

MORAL VS. ISTORIJA

Država (nacija) koja zahteva da zaboravim pravo i moral zarad istorije siluje me kao moralno biće. To državno (nacionalno) nasilje najviše je slično silovanju iz posledičnih razloga - nasilje koje *državna istorija* može činiti nad svojim građanima, nad njihovom slobodom, slično je nekažnjivo kao nasilje silovanja: niko vam ne veruje, traže se posebni dokazi, posmatraju vás, a ne vinovnike koje ste, kažu vam, svojim izazovnim individualizmom, isprovocirali.

Ako *memento vivere* leči od previše istorije, da li oni koji nisu osudili brojne zločine iz sopstvene skorije prošlosti smeju, naročito sa jakom dozom, da se prisećaju svog *memento vivere*, nije li to previše samoindulgencije? Možda i smeju ako je to manje zlo. Ko se nikada ne seća smrti svojih skorašnjih žrtava, već samo smrti svojih prapredaka, spreman je na svaki terorizam samouništenja ako će njime, usput, odneti i svoje istorijske neprijatelje. U tom slučaju, njegovo *memento vivere*, koje ga odgovara od samouništenja, daje šanse da ljubavlju prema životu, za početak sopstvenom, povrati poštovanje i svakog drugog života. A onda i odgovornost prema njemu.

Kada istorija počne da jede cele generacije, Sokratovo: “Spoznavaj samoga sebe” instinkt samoizlečenja preformuliše u: “Zavoli samoga sebe”. *Memento vivere*. “Usluge koje istorija može pružiti životu” potrebnim poznavanjem prošlosti treba staviti u službu života, upozorava Niče. Srbiji je, konačno, potreban makijavelizam koji radi za život a ne nasuprot njemu, koji uvodi zaborav istorije kao gospodarice zdravog razuma, ljubavi i energije života.

Kura tim zaboravom efikasno je sredstvo protiv: “razuzdanosti smisla za istoriju”, “prekomernosti istorije”, “glupih egoizama”, “istorijskog nagona” kao ubice “gradilačkog nagona”, “urođene osedelosti.”¹⁰

Jedno od takvih najidiotskijih egoizama, u vrhu antologije zločinačkih umova pripada Himlerovom triku, nameri da sažaljenje sudaca okrene od žrtava na sebe samog: “Kakve sam užasne stvari morao da gledam vršeći svoju dužnost, koliko me je taj zadatak opteretio!”¹¹ Škole patriotske istorije podučavaju istom triku: naša nacionalna dužnost je da vršimo “svoju dužnost” i što nam teško pada učinićemo zarad Istorije. Ustvari, iz ludila zbog istorije, prejedanja istorijom (novokomponovanom, “starijom i lepšom”), istorijske dosade, istorijskog ludila. I odbacivanja terapije zaboravom.

Oni koji žele dobro svojoj istoriji ne koriste je da zaborave budućnost. Dosta zavisi i od toga da li će “ikonoborci budućnosti” (Niče) u narednoj partiji povući dobar potez protiv “pokolenja potomaka”. Jer bez slobode da se živi i neistorijski, nema slobode. Nije moguća moralna istorija - ima samo moralnih individua koje se, danas i ovde (tj. danas i svuda u ovako povezanom svetu), *ne* zavetuju istoriji koja ih smatra mrtvorodenima.

“Verovatno da mi bolesnici od istorije, imamo da bolujemo i od protivsredstava. No to što mi od njih bolujemo nije još nikakav dokaz protiv ispravnosti izabrane terapije.”¹² Onaj ko Srbiji želi dobro ne treba da se zavodi poslovice: “Od viška glava ne boli”. Od viška prošlosti glava i te kako može da boli, takva *nesanica od sećanja* preta da se razvije u tumor. Zabluda je da je ta odanost lekovita, višak izmišljene, današnjim zahtevima prilagođene prošlosti radi sadašnjosti o glavi.

Niče... Niče je želeo da misli nadistorijski. Umesto pasivnog prihvatanja istorijskih likova (i karikatura), aktivan otpor sa nadistorijskim nagonom za epopeju. Danas i ovde, ipak, treba umeriti apetite i, za početak, zaustaviti ekspanziju istorijske bolesti u naše živote. Nasuprot istorijskim tabloidima, povesti građansku “epsku inicijativu” za (samo)izlečenje svakog pojedinca od viška istorije. U ovom istorijskom momentu! – kažemo, preuzimajući njihov nacionalni patos. ■

10 Ovde čak – urođene “preklanosti”. Niče nije imao bolesne vizije kao neki ovdašnji pesnički “vizionari” koji svoje sugrađane, a ako su sasvim iskreni i sebe, vide kao ostatak povorke “preklanog naroda”. Njegova psiha nije išla do tih “uzleta” bolesti, zaustavio se u svom individualnom očajanju zbog tuđih ludila. Bio je Ja. (Inače, svi izrazi sa navodnicima u ovoj rečenici su Ničeovi.)

11 Hana Arent, *Ajhman u Jerusalimu*, Samizdat B92, Beograd, 2000., str. 99. Isti indulgencijski trik praktikovao je i Ajhman, kao i još neke njihove „kolege“.

12 Fridrih Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, str. 82.

Evropa u stupici populizma i (neo)nacizma

PIŠE: MILE LASIĆ

NIŠTA NOVO NEĆEMO reći ako kažemo da su desničari raznih boja, populisti ili desni ekstremisti, u svojevrstnoj najezdi diljem Evrope, kako “stare” tako i “nove”, što bi kazao kleti Rumsfeld. Ne bismo htijeli potvrditi, pak, iako se mnogima tako kod nas čini, da su to i glavna obilježja političkih procesa u Evropi. Problem je u tomu što se na ove ružne pojave i procese navikava kao na normalne i što se na njih nema pravih odgovora. Uostalom, o tomu govore česte, ako već ne i svakodnevno manifestacije antisemitizma i mržnje prema susjedima i strancima ne samo u Švicarskoj, nego i u Poljskoj, Italiji, Austriji, Njemačkoj, Mađarskoj i Danskoj, da ne nabrajamo dalje. Opunomoćnik Komisije EU za pravosuđe Franco Frattini je nedavno upro prstom samo u pet članica EU, među kojima su i Njemačka, Italija i Francuska, a mogao je pomenuti i druge. Pokušaj Evropljana da sankcioniraju markar najružnije manifestacije – poput negiranja genocida ili isticanja i mahanja nacističkim simbolima – doveo je samo do prihvatanja minimuma standarda, pa se neonacisti nemaju čega bojati niti ubuduće...

Balkanizacija Evrope: Kada su prije nekoliko godina Haiderove “slobodne demokrate” postale prihvatljive za bečke salone i kabinete, dakle, kada su po prvi put od lokalne političke sile postali i sveaustrijski politički faktor, digla se kuka i motika u cijeloj Evropskoj uniji, zamalo da nije došlo do suzpenzije jedne članice EU na određeno vrijeme. U međuvremenu se mnogo toga promijenilo, takvi kao Haider i njegove “demokrate” su u raznim koalicijama i u Italiji, i u Poljskoj, i u Slovačkoj, i u Poljskoj, gdje su nedavno, i srećom po Poljake i EU, dobili “crveni karton” na tamošnjim izborima, na kojima su Poljaci “povratili čast”, što rekao Lech Walesa...

Izgleda da se i Evropi na početku XXI stoljeća “dogodio narod”, što bi, pak, rekao nesretni Milovan Vitezović, dobar pjesnik i satiričar sve dok nije postao sluga velikosrpskog nacionalizma i Miloševićevog projekta poniženja Srba i susjeda. Hoćemo reći, eksplicite, da nije problem u nekom “nacionalnom stroju”, bio on u Novom Sadu, Mostaru ili Budimpešti, to jest, onima koji su spremni obući crnokošuljaške uniforme, nego u tomu koliko ▶

su neprosvjetaljske, nehumane ideje pustile maha u glavama i dušama običnih ljudi i njihovih predstavnika u parlamentima, od BiH, preko Hrvatske i Srbije, pa do Mađarske, Poljske, ili Italije i Švicarske, Njemačke, Francuske i Velike Britanije. Nije, naime, glavni problem u neonacistima i drugim desnim ekstremistima, niti, pak, samo u populistima, koji prakticiraju ugađanje lošem ukusu, problematičnim resantimanima i katastrofalnim političkim opcijama. Nego je problem što EU i Evropa u cijelosti nije u stanju realizirati principe u koje se bezbroj puta zaklela o prosvijećenom i tolerenatnom društvu, u kojem ima mjesta za ljude svih boja i svih ubjeđenja. Kao da se u cijeloj Evropi pravi korak unazad u pravcu etnonacionalnih država? U najkraćem, izgleda kao da su se i EU i Evropa zarazili "balkanskim virusom" iz devedesetih godina prošlog stoljeća. Ne reče li Boris Dežulović nedavno da je pobijedio kod svih koncept Velike Srbije?

A zlo i naopako je zarazno, za razliku od dobra, koje se, ako uopće, s mukom probija. Pri čemu ne igra, kako izgleda, neku veliku ulogu je li neka zemlja s tzv. demokratskim tradicijama ili bez njih. Niti, koliko je bogata, o čemu zorno svjedoči "švicarski slučaj". Iza ove alpske zemlje obilja su, naime, najburniji izbori u njenoj povijesti. Tijekom predizborne kampanje se, pak, nisu birale riječi, zemlja je bila u svojevrsnom izvanrednom stanju, u kojem se nije štedjelo na govoru mržnje na račun stranaca, koji čine petinu švicarske populacije i ovoj zemlji čine samo dobro. Plakati Blocherove "Švicarske narodne partije" (SVP) su bili ružniji nego ikada u povijesti, to i nije bio više populizam, nego (neo)nacizam, na njima su stranci označeni kriminalnim i nepoželjnim elementima, koje treba prvom zgodom istjerati iz zemlje. Najgore od svega je, pak, što je to bio promišljen (pred)izborni folklor, kako bi se švicarski narod probudio iz drijemeža. A još gore od toga je što se time nitko nije uzbudio u Evropi, koja kao da je svjesna da su "švicarski šešeljevci" i evropska tamna podsvijest.

Najoštrija izborna kampanja u švicarskoj povijesti je rezultirala, inače, pobjedom desnih konzervativaca, SVP Christoph Blochera, koji su osvojili gotovo 30 odsto glasačkog tijela. No, SVP neće moći sama upravljati zemljom, nego će se morati osloniti i na umjerenije snage u zemlji – kršćanske demokrate, socijaldemokrate i liberale. U najkraćem, od ove alpske zemlje je već odavna nastala tzv. konzensualna republika, pa se već sada može konstatirati da će Švicarskom i dalje vladati sedmočlana vlada (Savezno vijeće) u kojoj će biti dva nacionalna konzervativca, jedan kršćanski demokrata, dva liberala i dvojica socijaldemokrata. Stanje redovito, dakle, ništa nova s ovu stranu Alpa...

Nažalost, i u Švicarskoj, kao i u nekim zemljama EU, odavna je postalo prihvatljivo ono što se s razlogom osuđuje, pa i prezire na Balkanu. Ovdášnji "šešeljevci" ili "đapicevci", a kako se oni kliču na bosanskom, prepuštamo

čitateljima da razmisle, sudjeluju nesmetano u vlasti ili nekažnjeno demonstriraju moć u mnogim evropskim zemljama.

Kako Benedikt XVI slavi falangiste, a Tito završi među 10 najvećih zločinaca: Na sve strane se, ustvari, redefini- ra povijest, pri čemu nije samo riječ o postrojanju "nacionalne garde" u Budimpešti, i sličnim nostalgičarskim manifestacijama drugdje.

Zar nije svojevrsni evropski pomak udesno i nedavno spektakularno proglašenje "svecima" čak 498 katoličkih svećenika ubijenih od strane "crvenih" u španjolskom građanskom ratu (1936-1939)? U Vatikanu se tom zgodom upriličilo veliko slavlje, iako je njihovo proglašenje "svecima" sporno makar za polovicu Španjolaca, jer se Katolička crkva svojevremeno nekritički svrstala uz Franca i njegove falange. Ni na kraj nam pameti nije, naravno, da opravdamo ova ili bilo koja ubojstva, pogotovo duhovnika u Španjolskoj, kod nas, ili bilo gdje. Ali ovo jednostrano miješanje Vatikana je za svaku osudu, ono je indikacija za stanje duha u Evropi. Benedikta XVI je, pak, ovaj čin samo popratio riječima da ovdje nije riječ o politici. Ali, o čemu se, do đavola, radi? Šta bi mu falilo da je nadišao sopstvenu sjenku i u "krug svetaca" uključio makar nekolicinu žrtava Francovih falangi? *Par excellence* zlikovcu Francu se, inače, odmah poslije rata progledalo kroz prste, jer su ga SAD uključile u svoj antikomunistički blok u borbi protivu tadašnje "crvene opasnosti"...

Nekoga će ova situacija podsjetiti i na naše bivše i aktualne tragedije, uključiv i na nedavna otkrivanje masovnih grobnica u Sloveniji. Uzgred, tim povodom je njemački tabloid "Bild", kojemu je istina posljednja briga na svijetu, uvrstio i Tita u skupinu 10 najvećih zločinaca u povijesti, u kojoj nema, naravno, Franca, o Paveliću da i ne govorimo. Našim domaćim revizionistima idealan vjetar u jedra! No, ostavimo se i španjolskih i naših rana, konstatirajmo samo da se iz njih nije ništa naučilo do danas. Posljedica neučenja ogleda se, nažalost, u tomu da ekstremizmi - a i komunizam i fašizam jesu to, kao i svi oblici terorizma - žive do danas i pripremaju neke buduće obračune. Pogotovo je fašizam zamamna iluzija, jer nam je nekako mio ako je "naš", pa se mnogima čini prihvatljivim modelom ponašanja.

Čak i u jednoj izrazito prosvijećenoj zemlji kao što je Njemačka, gdje se ponajdalje odmaklo u kritičkom prevladavanju prošlosti, se još i danas svakom četvrtom Nijemcu čini da je Hitlerova diktatura imala i dobrih strana (izgradnja autocesta; masovna zaposlenost, navodno nizak kriminalitet, uzorit položaj familije...). Tako govore rezultati jedne aktualne i egzaktne ankete instituta za javno mnijenje "Forsa".

O tomu i govori "slučaj Eve Hermann", bivše tv-voditeljke i bestseler autorice, koja je nedavno hitno udaljena s Prvog kanala njemačke televizije (ARD), nakon što joj se otelo da se Nijemci i danas voze dobrim Hitlerovim

autocestama, da nacistička familijarna politika i nije bila tako loša, *et cetera*. U raskrinkavanju njenog veličanja fašističke familijarne politike je potom magazin "Stern" (43/2007) citirao i jednu SS-okružnicu nacističkog krvnika Heinricha Himmlera iz 1939. godine, u kojoj se, između ostalog, kaže: "Nikada nećemo zaboraviti da bi pobjeda mačom i prolivena krv naših vojnika bili bez smisla ako nju ne bi slijedila pobjeda naše djece i naseljavanja nove tla".

Dakle, u ovoj zemlji, srećom, vrijede stroga pravila za vođenje debate o nacističkom vremenu, a tko ih povrijeđi mora biti udaljen iz javnog života. Naravno, da naglašena politička korektnost ima i svoje sjenke. Ali bez nje ne bi ova zemlja bila ono što je danas – ugledna članica međunarodne zajednice i po mnogo čemu zemlja za uzor. I to sve poslije katastrofe planetarnih razmjera.

Naravno, ostaje problem s onom četvrtinom nacističkih simpatizera, koji u Hitlerovoj politici i dalje vide problem samo u tome što je "zaratio s cijelim svijetom" i, ergo, "što je izgubio rat". No, za nas bi bilo važnije uočiti da se time ova četvrtina Nijemaca samo približava vladajućoj mustri na Balkanu, po kojoj su naše vođe dobre,

a tuđe su zločinci, pa su, ergo, i naši zločini manje loši, a naši zločinci manje zločesti od onih drugih...

I za sami kraj, ovih je dana njemački nobelovac Günter Grass ponovo u središtu pažnje, jer mu je 80. rođendan, pa mu je prošle subote u Luebecku, gdje stanuje, priređen "državni akt", na kojem je o Grassovom djelu govorio njemački predsjednik Horst Koehler. Tako to rade Nijemci, dakle, za svoje prvake iz kulture, jer su naučili da bez kulture nema ni povijesti. No, ostavimo se i toga, želimo samo citirati jednu svečarsku Grassovu misao, onu, naime, da sebe razumije kao "angažiranog građanina", koji je shvatio svoje greške u mladosti. To vam je, pak, ono, o čemu je pisao u umjetničkoj autobiografiji "Pri ljuštenju crnog luka", o tome kako je u mladosti bio "nacistički klippan". A jedan od laudatora na ovoj proslavi je kazao da je Grass ovu zemlju učinio civilnijom i demokratskijom, pa time i nastanjivom, za normalne ljude, valjda. E, to već možemo posvjedočiti, s obje ruke u vatri. U tome je, vrlo je moguće, sav zamislivi smisao svakog poželjnog civilnog i demokratskog angažmana, kako u Evropi tako i kod nas...

Kikinda: Živo telo

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

"ĐIKI DA, PUTIN NE!"

(Grafit koji se pojavio na zgradi SO Kikinda 12. marta 2008. godine, ujutro i koji je odmah uklonjen. Điki: Zoran Đinđić)

POLITIČKI ŽIVOT KIKINDE u posljednje vreme se odvijao po principu *dvonedeljnih preskoka*. Prvo je na izborima u januaru pobedio Nikolić, pa, za tačno dve nedelje, Tadić, a za tačno još dve nedelje – u dan precizno i kao naručeno! - krenula su divljanja zbog Kosova. Bilo je to upravo onda kad je goreo kafić "Laundž" u Novom Sadu, i kad je među postradalim mladim ljudima bilo i dvoje Kikinđana. Bilans užasa za grad: poginula Marija Gavrančić i teško povređeni Aleksandar Antin, oboje dobri studenti, kako su javljali dnevni mediji, a što i nije najbitnije u ovakvim slučajevima. Svejedno, umesto da protestuju zbog nečijeg nemara koji je odneo mlade živote, ili zbog nasilja koje se završilo smrću grupe mladih, Kikinđani, i to mladi, izašli su na ulice da učestvuju u već mnogo puta viđenom performansu "Ne damo Kosovo". Pojavili su se u velikim povorkama, sa zastavama i parolama, izvikujući poznate slogane i dobacujući uvrede prolaznicima koji im se nisu pridružili. A, niko im se nije pridružio, osim organizatora i vrlo malobrojnih odraslih pripadnika SRS i DSS.

Kasnije smo tek čuli nekoliko zanimljivih detalja: a) direktori srednjih škola u Kikindi poslali su čak na te proteste spontane kao abortus, b) đacima je izostanak sa časova zbog izlaska na protest bio opravdan i c) zastave su đaci dobili iz SO Kikinda, od visokog radikalnog funkcionera, Save Marojke, veterinarskog tehničara i patriote.

"Mene je mama zvala telefonom, kad je moja škola išla na taj protest, i rekla mi: 'čim krenete, ti idi kući, ja ću da ti pravdam časove ako treba'. I, otišao sam kući čim je povorka iz škole krenula. Ne volim buku, a i dobro mi je došlo da se malo nađem sa mojim drugarima i da odemo na koka kolu dok su ostali bili tamo pred Opštinom i vikali *to o Kosovu*. Posle nas niko nije pitao gde je ko bio, i za taj dan uopšte nismo dobili neopravdane časove", poverava učenik kikindske srednje škole, inače poznate upravo po velikom broju bežanja sa časa, zbog čega mnogi od upisanih i ne završe školovanje. Profesori su jedan od narednih dana, tog znamenitog februara 2008. godine, iskoristili da odu do Beograda, ovog puta na performans "Ne ►

damo patike – zadržavamo ih za sebe, ili, eventualno, za prodaju”. Ni tada nisu beležili neopravdane časove, ni đacima, ni sebi, a kikindskim školarcima je baš dobro došao jedan onako slobodan četvrtak, da ga provedu kako žele. Direktori koji nisu organizovali zaposlene da putuju u Beograd su posle ribani i kažnjavani. Svi koji su lupali izloge u glavnom gradu Srbije i odnosili robu iz njih, bez plaćanja i fiskalnih računa – nisu kažnjeni. Jer, shvatićete, bio je to “spontani izraz narodnog gneva”, a mažnjavanje patika je došlo onako uzgred, eto, desilo se. Recimo da se ja jako razgnevim na poslu (plate nema, računi stigli), pa usput polupam neki izlog i odnesem malo garderobe, čisto spontano, da li bih bila uhapšena u roku od deset minuta? Sve mi se čini da bih, a isto važi i za moje prijatelje koji su već ostali bez posla ili upravo ostaju. Zato i nemamo naviku da razbijamo tuđu imovinu niti da je *krademo*: ko nema da kupi, može da gleda. Barem je takav red *ovde kod nas* u Kikindi. Sve češće samo gledamo.

A dok su srednjoškolci išli Kikindom u povorkama, sve uz pratnju policije, nekako se desilo da su razbijeni izlozi na pekarama i poslastičarnicama čiji su vlasnici Albanci. Izlozi su polupani, veoma indikativno, bez obzira na prisustvo policije. Pitanje bi moglo da glasi: zašto sugrađani koji itekako uredno plaćaju sve poreze i ostale dažbine na te svoje radnje nemaju zaštitu od razbijača? Ljudi su posle popravili prozore, kao i mnogo puta do sada, maltene po navici, jer im se već mnogo puta događalo da budu na meti raznih mrzitelja i uništitelja, i nastavili sa svojim poslom, veoma tiho, ne žaleći se i ne dajući nikakve izjave novinarima.

“U nekoj vrsti ankete za svoju dušu, proverila sam da mnogi od mojih poznanika *ne znaju gde se Kosovo nalazi!* Našli smo jednu geografsku kartu bivše SFRJ iz nekog starog školskog atlasa, pa sam im pokazivala gde je to Kosovo u koje se kunu naši političari. Bilo je to malo smešno, a malo žalosno, jer smo kroz školovanje svi učili geografiju! U životu sam na Kosovu bila jednom, i to slučajno: deonica puta Beograd – Bar, kuda smo godinama išli na more, bila je zatvorena zbog popravke, pa smo putovali zaobilaznim putem, i sat ili dva se vozili kroz Kosovo, još krajem osamdesetih. To je moj jedini stvarni kontakt s tim krajem, a mnogi od mojih prijatelja nisu Kosovo ni videli”, kaže nastavnica u osnovnoj školi.

Onda je došao 12. mart, a radikali koji drže većinu mandata u SO Kikinda su baš za taj dan zakazali sednicu, poslednju u ovom sazivu, sa dnevnim redom na kome se nalazilo i proglašenje Vladimira Putina za počasnog građanina Kikinde. I tema i datum izazvali su reakciju predstavnika opozicije - jer zašto bi se baš na dan pogibije Zorana Đinđića zakazivala sednica SO, pa još sa takvim dnevnim redom – i onda je opozicija napustila sednicu, a radikalska većina mirno odlučila o svemu što je naumila. Da se nadamo da im je to poslednja uvreda koju nanose gradu Kikindi i stanovnicima. Sankcije zbog

ponašanja opozicije usledile su odmah (uostalom, kud bi društvo i dospelo da nije tih tako efikasnih i brzih radikalnih sankcija!): Magdolna Komarek, odbornica SVM, jedna od odbornika koji su napustili sednicu, zaposlena u Domu kulturno umetničkog društva “Edšeg” (Jedinstvo), čula je od svog sunarodnika Ota Kišmartona, radikala i predsednika SO Kikinda, krajnje jasno objašnjenje zašto “Edšeg” neće dobiti - barem još neće dobiti! - već dodeljeni novac za manifestaciju folkloru vojvođanskih Mađara koja se ove godine održava u Kikindi. “To je zbog tvog ponašanja na sednici”, rekao je popularni Otika, toliko popularan, da je čak i magazin “News” posvetio jedan članak pojavi da vojvođanski Mađari postaju srpski radikali, a strani novinari se ovome čudom čude i ne mogu da se načude. I mi se čudimo, ali, ko nas pita. Oto Kišmarton zauzvrat uopšte nije reagovao kad je na kući Tereze Tot, 75-godišnje Kikindanke, osvanuo uvredljiv i bezobrazan grafit mržnje prema Mađarima i Jevrejima. Tereza Tot je dospela i u bolnicu jer joj je pozlilo kad je ujutro izašla pred svoju kuću i videla grafit. A taj, ili ti koji su pisali grafit, znali su da u kući sama živi starija žena, jer, kako se nisu usudili da pišu grafite na kućama gde žive brojnije mađarske porodice? Koliko god bili spremni na sve kad treba povrediti drugog, mrzitelji su ipak i u osnovi najobičnije kukavice, koje udaraju tamo gde nema opasnosti za njih, a tamo gde bi moglo da bude nezgodno, ne smeju ni da se pojave. Kad osete da neće proći s nasilnim metodama, odmah postaju jako fini, i organizuju razne dane međunacionalne tolerancije.

Sad se oštrimo za izbore na svim nivoima, a biće i novih iznenađenja, jer kikindsko biračko telo je vrlo živahno i heterogeno, sa neočekivanim reakcijama, simpatijama i antipatijama, takođe i vrlo sklono izbornoj apstinenciji, ali i isto tako nenadanim pedantnim masovnim izlascima na izbore, koji zapanjuju čak i najhladnokrvnije analitičare i članove izbornih komisija. Po redovnosti izlaženja na izbore prednjače penzioneri oba pola, ali, imali smo slučajeve i da sve generacije stižu na biračka mesta. Opet ne treba gubiti iz vida ni da je to biračko telo u Kikindi nezadovoljno, nezaposleno, siromašno i veoma *besno*. Kako biti simpatičan i interesantan takvom biračkom telu? Političari bi mogli da se zapitaju, šta uopšte da kažu gnevnom dezorijentisanim ljudima koji 11. maja treba da glasaju. I nije *živo biračko telo* samo gnevno i neprijemčivo na većinu upotrebljenih izbornih slogana – ono je sada, čak više nego u toku devedesetih, s pravom i s razlogom, uplašeno. Snebiva se da kaže čime je uplašeno, ali, često ponavljanje rečenice “samo da ne bude još jedan rat” među pripadnicima svih generacija, oba pola i svih obrazovnih *profila* pokazuje da se ljudi boje – iako ne umeju to baš najbolje da formulišu - radikalizacije društva i parapatriotskih političkih poteza, koji su se uvek završavali samo još gorim siromaštvom. Tu je šansa za stranke proevropske orijentacije, da ponude program

koji podrazumeva normalan život: malo mira i sigurnosti, za promenu, umesto daljeg propadanja.

Ispred SO Kikinda, neko je odneo kandelabr. Kome treba odvaljen kandelabr, za šta će da ga koristi, izuzev da ga proda kao staro gvožđe? Sa radikalskog parkinga ispred moje kuće neko je jedne noći odneo – priča se - *radikalnog pauka*, bez obzira na tri smene radikala koji dežuraju. Naravno *za platu* (da niste možda pomislili kako drežde u onoj kućici na praznom parkingu, piju po sto kafa dnevno i gledaju televiziju - za džabe?). Pauk je posle pronađen i vraćen na mesto na kome inače stoji i vreba žrtve. Radikali su na istom parkingu nedavno osnovali i auto pijacu, koja se održava nedeljom, da parking ne bi stajao prazan, samo nisu predvideli ko će da sprema sav onaj nered koji ostaje kad se auto pijačari razidu. Tako, spremamo i čistimo mi koji stanujemo blizu parkinga, i vidimo svoje dobro jutro, jer je nered u najstrožem centru grada sve veći, mogli bismo da čistimo tri puta na dan. A ne vidi se da smo čistili, jer nove najlon kese, papiri i sav ostali otpad začas zamene otpad koji smo uklonili. Nema više ko da šizne, svi smo prolupali. Samo da tako *prolupani* ne zaboravimo osnovnu računsku radnju,

naime, sabiranje: kad se sabere dovoljno glasova onih koji *ne glasaju* za radikale, ali zato glasaju za nekog drugog, eto nama neke normalne lokalne i *ostale* vlasti. Što znači da su na pomolu nove koalicije. Nešto slično DOS, barem po sistemu, to jest, da se okupi što više stranaka koje se zalažu za evropsku opciju; samo, ako može, bez onih slabosti koje su razarale i razorile DOS, bez onih golova koje su okupljene različite stranke davale jedne drugima i autogolova koje su davale same sebi. Više glasova za takvu koaliciju – manje mesta u vlasti za radikale. Jednostavno. Koalicije su u Kikindi ovog predizbornog proleća nastajale i pucale takvom brzinom, da ih ne bi stigao ni mlaznjak, a pitanje je kako su birači shvatali i prihvatili toliko oprečnih podataka za tako kratko vreme. Prekratko za bilo kakav *popravni*.

Prozori na Pentakostalnoj crkvi u Kikindi polupani su tokom poslednjeg vikenda u martu. Policiju su pozvali ljudi koji stanuju u susedstvu. Da li je motiv pljačka, ili je napad bio izraz mržnje, pokazaće, verovatno, istraga, koja je, kako se obično kaže, u toku.

Normalan svet je opet tako blizu, a koliko je daleko, biće nam uskoro jasno. Ako ne bude jasno, biće *kasno*. ■

Najbolnije je – poređenje

PIŠE: IVAN MRĐEN

U TEKSTOVIMA U ovoj rubrici retko se bavim propagandističkim doprinosom urednika i novinara u sportskim redakcijama ovdašnjih radio stanica. Dva su osnovna razloga za to: prvo, retko kad slušam radio program i drugo, ako to i činim, onda je to pretežno Radio Nostalgija (FM 105,2), stanica koja pušta “staru dobru”, da baš ne kažem “muziku moje mladosti”. U poslednja dva meseca, koliko traje ova agresivna i prljava predizborna kampanja, to je praktično jedina frekvencija na kojoj nisam čuo tzv. “politički marketing”, koji se u ovdašnjoj radio produkciji najčešće svodi na zvučnu matricu spotova koji se vrte po televizijskim programima.

Čak je i među beogradskim ljubiteljima kladenja na sportske rezultate (a time se u Srbiji bavi više od dve trećine muške populacije, što je fenomen koji zaslužuje posebnu pažnju) omiljena radio stanica Spot FM (na talasnoj dužini 100,4) poklekla i deo svojih najboljih termina, kad se “lome” rezultati u velikim evropskim ligama, ustupila političarima i njihovim predizbornim džinglovima. I tako, dok neko sedi kod kuće i “čeka Ipsvič” (kladionci znaju šta to znači) odjednom krene ono da se “čeka pobednik” ili se na pet minuta po završetku prvog

poluvremena, kad je važno da li “Damferlajn ide iz iksa” – kao iz nekog bureta začuje dernjava premijera sa namontiranom zvučnom pozadinom da izgleda kao da on govori pred milion ljudi.

Nisu, međutim, tema ovog teksta predizborna radio ostvarenja, ni priča o kladenju, iako je u oba citirana kladioničarska izraza dat sjajan “šlagvort” za razmišljanje o trenutnoj situaciji u ovdašnjem fudbalu, ako se uopšte ono što se zbiva u toj organizaciji i na ograđenim livadama koje samo još zagriženi propagandisti nazivaju stadionima može posmatrati kao savremeni fudbalski sport. Otuda nije čudno što više ljudi u Srbiji bolje zna sastav i rezultate druge engleske (a tu je i Ipsvič) ili škotske lige (Damferlajn), nego što se uopšte bavi zbivanjima u nečemu što propagandisti po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama nazivaju “Super ligom Srbije”. Tu se zapravo vraćamo na pravi povod za pisanje ovog teksta.

U četvrtak pred Uskrs (Vaskrs, ako se nekome tako više sviđa) slušao sam nešto pre podneva emisiju “Bez cenzure” na Radiju B92, u kojoj su voditelji, uz pomoć slušalaca koji su se direktno ili telefonskim porukama uključivali u program, pomalo neobavezno časkali o ►

fudbalskim sudijama i njihovom doprinosu sveopštoj mizeriji, kad je reč o fudbalu u Srbiji. Niz opštih mesta i primera iz vremena kad je i tzv. običnim ljudima bilo veoma važno da li je u nekoj prvoligaškoj utakmici dosuđen penal ili poništen "gol čist k'o suza" prekinuo je jedan slušalac iz Kruševca, čije ime, na žalost, nisam zapamtio. Međutim, taj čovek koji se predstavio i kao "nekadašnji vođa navijača Napretka" uspeo je da čitavu emisiju učini gotovo ozbiljnom sociološkom analizom prilika na fudbalskim terenima i oko njih.

Počeo sam pažljivo da ga slušam kad sam shvatio da taj Kruševljanin, za razliku od ogromne većine koja je potpuno batalila odlaske na fudbalske utakmice, ima nešto što je u sretna vremena bio normalan životni kontinuitet, kad se ljubav prema fudbalu manifestovala stalnim odlaskom na stadion, u mladosti u nekom "kopu" na stajanju, a potom uz postepeno pomeranje ka središnjem delu tribina. "Nekadašnji vođa navijača Napretka" znao je da ispriča ponešto o Zoranu Simoviću, Dragoljubu i Novici Kostiću, Jovici Škoru i svim ostalim fudbalerima one sjajne kruševačke ekipe, koja je igrala i u Kupu UEFA, a za neke od njih je rekao "tu je, dođe subotom na stadion, pa zajedno tugujeemo".

Poređenje je najbolnija tačka fudbala u Srbiji i na njega propagandisti uglavnom nemaju odgovor, bilo da je reč o poređenju sa slavnim danima ovdašnjih klubova ili sa onim što se trenutno zbiva u fudbalskim ligama širom Evrope. Zato sam to kruševačko "tugujeemo" razumeo kao najoštriju i najjasniju kritiku prilika u fudbalu od Subotice do Vranja, koje karakterišu prazne tribune, primitivizam i siledžijstvo funkcionera i otuđenih navijačkih grupa i loš kvalitet same igre. Uz sve to ide i korumpirano suđenje, koje se često namerno gura u prvi plan, ne bi li se pričom o nekom poništenom голу sakrila poražavajuća činjenica da je dva poslednja susreta "večitih rivala" (jedan u prvenstvu i jedan u polufinalu Kupa) posmatralo ukupno 25.000 gledalaca.

"Imam sina od dve i po godine, ali neću da ga vodim na utakmice. Prvo, nema šta da vidi, a drugo neću da se navikne pa da strepim da li će negde da strada, jer više ni do Lučana ne može da se ode, bez straha od incidenata" - rekao je ovaj navijač Napretka.

Da se zlo raširilo i da fudbal više nije dovoljan okvir za njegovo manifestovanje svedoči futoška tragedija, kad je

polovinom aprila u dogovorenoj tuči" huligana koji sebe nazivaju "navijačima" Vojvodine i Partizana ubijen 27-godišnji Dejan Dimitrijević iz ovog mesta. Obezglavljena i više nego posrnula fudbalska organizacija nije imala dovoljno autoriteta ni da osigura pristojan minut ćutanja na prvim narednim utakmicama, već se sve opet svelo na prozivku organa reda i priču o opštem bezakonju.

Kad nadležni reaguju mlako i neadekvatno, onda se nekome može učiniti kao "prava stvar" to što su navijači Crvene zvezde uoči kup utakmice sa Partiaznom raširili tri transparenta sa porukama "Dokle više da se ubijamo", "Nijedan srpski život nije vredan navijačkog rivalstva" i "Večna ti slava, DeJane". Kakvi su efekti ovakvih poteza najbolje se videlo odmah posle iste te utakmice, kad je policija imala pune ruke posla da razvadi huligane iz oba tabora, a na Voždovcu je bilo i nekoliko razbijenih glava. I nekim propagandistima se učinilo da ove poruke treba pozdraviti, pa je manje više nezapaženo i bez jasnije ograde prošla neumesnost sa drugog transparenta, koju je moguće čitati i "u redu je da oduzimamo druge, ali čuvajmo srpske živote".

Nešto od te pameti pokušao je da kristalizuje neimenovani "profesionalni navijač", čiju su ispovest "Večernje novosti" objavile preko pune dve strane svog dodatka "Vikend", u subotu 19. aprila. "Ta ista murija i ta ista javnost zaboravlja da smo ove mi doveli na vlast. Kad smo im valjali, svi su nas pazili, sad se digla hajka. I zaboravljaju da bi stadioni bili potpuno prazni da nije nas. Ko će drugi da gleda ovaj jad od fudbala? I šta sve navijači rade za našu zemlju, za naš narod. Baci pogled na većinu tribina - samo ćirilica, srpstvo, patriotizam. Ali i o tome se nigde ne piše, jer je mnogo lakše kad su ti navijači neprijatelj broj jedan" - deo je te "ispovesti" koji nabolje svedoči o potpuno pomerenom shvatanju sopstvenog mesta i značaja u društvu i odsustva spremnosti da se prihvati sopstvena krivica što su stadioni prazni i što se na njima igra ovaj "jad od fudbala".

Kad neko veruje da je snaga koja je izvršila "državni udar" i za to očekuje pravo da u nekom svom zabranu može da radi šta hoće, kad se neko samoproglasi zaštitnikom nacionalnih interesa i čuvarem tradicije, onda je jasno da i njima fudbal treba samo kao okvir gde će manifestovati svoje postojanje i da im na tribinama najmanje trebaju navijači iz boljih vremena i njihova deca.

Kako je Strahinja postao Nebojša?

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

PISAĆU O MNOGOČEMU, mnogočemu kao jedna reč, u ovom broju ovog umesto eseja, čija je struktura na izvestan način sama po sebi paralaktička. Ovo "gledište paralakse" pominje Slavoj Žižek koji je nedavno boravio u Beogradu i Novom Sadu i možda ovde treba staviti tačku, kako bi rečenica bila preglednija i lakše čitljiva. Uvek imam ovaj problem sa tačkom i prekidima. Nedavno je Rade Kuzmanović objavio zanimljivu knjigu, zbirku eseja, pod ovim naslovom: "Težina tačke", jer je veli u jednom od ovih eseja i Kafka imao ovaj problem sa tačkom. Da kažem još ovo, juče sam, 19. aprila bio u Vršcu na skupštini "KOV", koji će do kraja godine objaviti autentičnu Kafkinu verziju njegovog romana "Proces", pošto poznajemo samo verziju Maksa Borda a verzije naravno nikada nisu autentične. Videću u čemu je razlika, ja koji inače volim razlike, pošto su one paralaktičke. Ponovo ova zagonetna paralaksa, o kojoj – kao što sam rekao Žižek piše u "Ispitivanju Realnog", ogleđima iz 2006. godine koji su predstavljani u Beogradu i pre Beograda u Novom Sadu, verovatno zato što je i izdavač iz Novog Sada. "Paralaksa" inače znači promenu perspektive koja omogućuje ne rešenje nego uvid u drugu, po pravilu, tamniju stranu problema, u "prostoru u kome nedostaje pozitivan identitet", kako na jednom mestu piše Žižek. Osećam izvesnu nervozu pišući ovaj "umesto esej" koji izgleda u potpunosti paralaktičan, iako Žižeka poznajem tolike godine i pratim koliko mogu njegov rad koji danas ima međunarodnu reputaciju i to u toj meri da ga neki zlonamerno nazivaju ikononom popkulture, pa možete da birate Žižek ili Madona, kako vam drago. Tačno je, međutim, da se on sjajno snalazi u svetu medija kao što, uostalom, filozofija danas neminovno ima i ovu medijsku dimenziju, tako da se čitave međunarodne filozofske debate mogu pronaći na Internetu.

Hteo sam zatim da vam govorim o svom prvom susretu sa Žižekom u Domu omladine, kada je na nekoj staroj pisačkoj mašini jednim prstom i neverovatnom brzinom otukao nekoliko stranica, a i sam kucam jednim prstom ali sporije, i sam sam onda u toj istoj kancelariji napisao recenziju za njegovu prvu knjigu objavljenu u Beogradu u jednoj od edicija "Ideja". "Birokratija i uživanje", to je bio naslov i jedna od njegovih opsesivnih tema do danas, mislim, na empirijsku birokratiju i empirijsko uživanje, iako takvo "uživanje" prema psihoanalizi, kako je vidi Žižek na Lakanovom tragu ne postoji, pošto je "uživanje" zabranjeno u jeziku, "uživanje je zabranjeno onome ko govori, jer je naš konstitutivni zadatak da "držimo otvorenim ovaj jaz želje". Tako sam i sam paralaktičan i menjam

paralaksu dok pišem ili perspektive držeći tako svoju paralaksu otvorenom.

Jer, evo hteo sam da pišem o mobingu kome sam ponovo izložen i pored operacije, ali je i on paralaktičan i ima više lica kao i sve ljudske stvari, pa ću to odložiti za neku drugu priliku ako je bude. Jer, znate kada govorimo, govorimo zato što nam je zabranjeno da "uživamo" i zato držimo želju otvorenom. Kako je ova zabrana simbolička ona svedoči ili govori o tome da se smrt, odlaganje, nedostatak, jaz, *Unheimlich* (ono strano), što su sve imena za ono što Lakan naziva jednostavno Realnim (sa velikim R), da se dakle smrt ili paralaksa ne može simbolizovati. I to je izgleda razlika između Frojda i Lakana (Žižeka sa Lakanom), koji još poteže Hegela koji kaže "duh je kost", ili "pocepana čarapa je bolja od zakrpljene", što je naravno suprotno zdravom razumu i zdravoj pameti, ako takva postoji a ne postoji, pošto je naš označitelj lud (Lakan govori o "ludom označitelju"), ili o trome da je "nesvesno strukturisano kao jezik", da je "nesvesno jezik" i tako dalje. Nije prema tome ludilo na jednoj a razum ili zdravlje na drugoj strani, nego je ovaj "nedostatak", "rascep", ili "paralaksa", ovo kretanje iz jedne perspektive u drugu, ova promena perspektive, što znači paralaksa, konstitutivna za našu prirodu koja i ne postoji kao "priroda", nego je referencija ili odnos bez referenta, što je naša *diferentia specifikum*. Tema Žižekovog predavanja je zato i bila: "Boj se bližnjega svoga ka samoga sebe", što je očigledna paralaksa ili promena perspektive u odnosu na ono poznato hrišćansko načelo: "Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe!"

Ustvari, gledište paralakse i govori o tome da nema jedne strane i jedne "istine", nego je naša "istina uvek bar dvostrana i paralaktička, kao Bog i Jov, kao ja i moj mober, Antigona i njena želja koja nije nešto negativno nego pozitivno, pošto učinak smisla ili govora i nastaje iz ove paralakse koja se ne može prevladati i zato nije "dobitak" ili "gubitak" nego sam učinak smisla ili "Realnog". "Boj se bližnjega svoga kao samoga sebe" zato nije druga strana nego sam rascep ili "Realno" onog "Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe! "Zato i nije moguća neurologika ili fiziologija pošto "učinak smisla" nije rezultat nekog referenta nego samog odnosa ili perspektive, samog gledišta paralakse.

Hteo sam, najzad, da vam pišem o drami Tomasa Bernharda "Pred penzijom", a možda i jesam, ja koji sam toliko pisao o Bernhardu. "Naš kancelar je nacionalsocijalista", urla usahićeno bivši ssovac, *sturmoberführer* Rudolf "pred penzijom" u današnjoj Austriji, jer "preko svega poraste trava", piše ovde Bernhard, dragi Bernhard, preko svega ali ne i preko paralakse

Jer, kako bi inače "Strahinja postao Nebojša" što je poruka ohrabrenja za šticećenike Instituta za mentalno zdravlje koji naravno možda ne čitaju ni Žižeka, ni Lakana, ni Bernharda, ni Boru Ćosića ili Nenada Dakovića, a i zašto bi, pošto je njihova paralaksa živa a ne mrtva kao Rudolfova i tako dalje do one "trave".

Taj mračni predmet želja

Fragmenti iz istorije srpskog zamišljanja Rusije

PIŠE: VLADIMIR PETROVIĆ

“NAS I RUSA trista miliona, a bez Rusa četiri vagona”, čuje se sve češće, u ritmu u kojem Srbija hramlje na putu evropskih integracija i ide u susret novim izborima. Brzina sa kojom je zemlja raspletom statusa Kosova uletela u ruski zagrljaj praćena je predlozima o njenoj gubernizaciji, kao i njihovom konkretizacijom kroz favorizovanje Rusije u energetsom polju Srbije, nadmetanjem u zahvalnosti ruskom predsedniku i isticanjem njegovih slika na mitinzima i bilbordima. Strast sa kojom pretežni deo političke elite upire oči ka Istoku nadmaša čak i rusofiliju Miloševićevog perioda i pokazuje da je ovaj fenomen, kao i mnogi drugi nadživeo njegov režim. Nadživeo ga je jednostavno zato što je bio i stariji od njega. Odnos prema Rusiji je predstavljao kamen kušnje za političke elite Srbije od početaka njene državnosti, i za njega se vezuju neke od najpromašenijih politika srpske istorije. U srži ovog odnosa nalazi se shvatanje čitavih generacija srpskih političara o bliskosti, pa i sudbinskoj povezanosti Srbije sa Rusijom. Ova se veza objašnjavala mešavinom neodređene svesti o zajedničkoj prošlosti, rasnoj povezanosti, verskoj sličnosti i bratskoj solidarnosti. Uspešno je obnavljala svoje prisustvo u srpskoj politici, metamorfzirajući od Srbije i Rusije preko Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, pa ponovo do Srbije i Rusije. Živ uprkos događajima koji su ga iznova i iznova demantovali, mit o sudbinskoj povezanosti sa Rusijom jedan je od iracionalnijih, ali zbog toga nikako manje važnih segmenata političkog košmara savremene Srbije.

Kao i drugi mitovi, i ovaj se u velikoj meri održava na zabludama. Međutim, pogled dva veka unazad, otkriva da je neobaveštenost o Rusiji, praćena nerealnim očekivanjima i teškim razočarenjima u “najboljoj” tradiciji srpske diplomatije. Na ovim je osnovama, na neki način, ta diplomatija i nastala, prvim velikim iskorakom ustaničke Srbije na međunarodnoj sceni. Septembra 1804, ustanička Srbija je organizovala jednu od prvih diplomatskih misija, poslavši protu Mateju Nenadovića upravo u Rusiju, sa ciljem da obavesti imperatora o namerama ustanika i obezbedi rusku podršku i pomoć. Ustanici su od Rusije imali ogromna očekivanja, ali vrlo malo znanja o njoj. Ukravajuci se kod Rama u čamac na Dunavu, prota Mateja je održao svojim saputnicima interesantan govor: „Ovako se navezao Kolumbo sa svojom družinom na

sinje more da nađe Ameriku i upozna je sa Evropom; a mi se navozimo danas na tihi Dunav da nađemo Rusiju, za koju ništa ne znamo gde je, no samo što smo u pesni čuli da je ima, i da Srbiju upoznamo sa Rosijom.“ Tako je svoju misiju, Srbiju i Rusiju doživljavao jedan od najbolje obavještenih srpskih vođa.

Preko Bukurešta i Jaša, kroz Kamenec Podolski, gde ih kao interesantnu atrakciju primio carev brat, veliki knez Konstantin, srpski poslanici su tajno prošli kroz Kijev i Moskvu. Sastajući se sa raznim ljudima, bitnim i nebitnim, agitovali su za srpsku stvar ne birajući sredstva. U diplomatskom koferu Nenadovića nalazio se i interesantan primer kontinuiteta manipulacije ljudskom patnjom, kakvih smo i danas svedoci: „Načinimo prošnja kako smo umeli, popišemo od svake nahije gde gode ima kakvih zidina, razvalina ili gomila kamenja od crkve i manastira, i kažemo da su to sve Turci sad porazovali, da bi s otim Rusa na veći gnev podigli i ražalili, da za tolike crkve osvetu učini.“ Naposljetku ih je u Petrovgradu, budući da se do cara nisu mogli probiti, primio knez Adam Čartoriski, koji je upravljao spoljnim poslovima Rusije. Skupa uzev, delegacija se u Srbiju vratila sa nešto novca i mnogo saveta iz kojih se jasno videlo da će rusku politiku odrediti ruski interes, rukovođen odnosima prema drugim velikim silama.

Ipak, kako se ustanak razvijao, Srbija se sve više priklanjala Rusiji, koja je i sama nastojala da u njoj ojača svoje prisustvo, pa se tako ovaj uticaj u punoj meri ogledao u unutrašnjoj politici Srbije. Tako u nju 1808. stiže Konstantin Konstantinovič Rodofinikin kao ruski predstavnik koji je trebao da uredi prilike u zemlji. Isprva je Rodofinikin imao uspeha, izradivši čak nacrt državnog uređenja Srbije. Karađorđe je otišao toliko daleko da je čak ponudio da svaki zakon koji potpiše postane važeći tek kada ga potpiše i ruski car. Ovaj entuzijazam je morao da ohladi sam imperator, koji nikako nije mogao da pristane na ovaj predlog bez međunarodnih komplikacija, pa tako Srbija, uprkos volji svojih vođa, nije ni tom prilikom postala ruska gubernija. Ubrzo se ovaj polet ohladio. Karađorđe je, vidno razočaran što Rusi umesto vojske, džebane i novca šalju upravitelja, kvario odnose sa Rodofinikinom, koji je dve godine docnije pobegao iz Srbije, ostavivši iza sebe priličan razdor. Ustaničke

vojvode su se podelile na „rusofile“ i „rusoskeptike“, i dalje nemoćni da shvate da su krivulje ruske spoljne politike određene promenljivom situacijom na evropskom kontinentu, potresanom Napoleonovim ratovima.

Naime, Rusija je 1809. zaključila mir sa Napoleonovom Francuskom u Tilzitu, što joj je dalo određene ruke za sukob sa Otomanskim carstvom, u kojem je Srbija predstavljala dragocenog piona. Otud i pritisak da se primi ruska pomoć, i dolazak ruske vojske, i podsticanje ustanika da istraju u sukobu. Karađorđa su vojvode, pre svega Jakov Nenadović i Milenko Petrović, optuživali da sprečava dolazak ruske vojske i rusku pomoć. Pritisnut, Karađorđe se nevoljno saglasio sa njihovim zahtevom, ali nije krio svoj revolt i razočaranje ruskom politikom: „a kad svi hoćete cara, hoću ga i ja, i ti gospodaru Milenko, i ti kume Milane, i ti gospodine Melentije idite u Karavlašku te tražite cara i dovedite Ruse u Srbiju, pa, kojekude, neka najprije ... moju ženu.“ Ovaj Karađorđev skepticizam se pokazao opravdanim. Kada je 1812. Napoleon pretio da napadne Rusiju, koja je stoga nastojala da pošto-poto zaključi mir sa Otomanskim carstvom, što je i učinila u Bukureštu 1812. Odredbe ovog sporazuma jedva da su i pominjale Srbiju, ostavljajući je izloženu napadu turske vojske, kojim je ustanak slomljen.

Tako je nastala i nestala prva srpska država. Međutim, sa njom nije nestalo i uverenje u pomoć koja „samo što nije“ stigla iz Rusije. Ako nas je istorija ičemu naučila, kako veli Džordž Bernard Šo, naučila nas je da se iz istorije malo šta može naučiti. Ovaj ciklus očekivanja, razočarenja, frustracija i novih nada ponavljao se od Berlinskog kongresa do Prvog svetskog rata. Neuspesi ga nisu obeshrabrivali. Emotivni naboj je potirao realnosti, a iracionalna očekivanja se prelivala iz politike u društvo. Kulturna elita je umela čak da sa osobitim uživanjem ističe odsustvo logike u sopstvenom obožavanju Rusije. Tako se, recimo, putopis iz Nemačke Ljubomira Nenadovića, sina prote Mateje i jednog od prvih Srba školovanih na Zapadu završavao rečima: „Lepa Germanijo! Idealima - na koje svi narodi u budućnosti glede - ti si najbliža; veštini tvoga uma i tvojih ruku divi se svet. Tvoj napredak, to je napredak celog čovečanstva. Ti si ono sunce što od zapada istoku putuje da svetlost donese udaljenim narodima; dok dopiru zraci tvoje prosvete, dotle je videlo. Ko

god ljubi pravo razviće ljudskoga roda, treba da ti želi svako dobro. Zato i ja – tvojom svetlošću obasjan i od detinjstva grejan – svršavajući ovo pismo, ustajem na noge i sa nekom pobožnošću vičem: Živela Rusija!“ Takav kulturni model se pokazao izvanredno dugotrajnim, pa ga nalazimo gotovo nepromenjenog čitav vek kasnije u razmeni mišljenja iz filma *Tri karte za Holivud*, u kojem emigrant iz Amerike kaže informbiroovcu Bati Živojinoviću „Ti si Rusiju gledao samo na slikama, ja u Americi živim!“, a ovaj mu odgovara: „Ja Rusiju sanjam svake noći. Ja znam šta je Rusija, budalo jedna!“

Pokušaji da se ovaj ciklus prekine koštali su Milana Obrenovića prestola, a Aleksandra Obrenovića glave. Njegovo znavljanje je, međutim, predstavljalo dobar recept za dugovečnost u politici, koji je patentirao Nikola Pašić, nevoljno oponašao Slobodan Milošević, a u njemu se potpuno politički pronašao Vojislav Koštunica. On je postao deo taktike vladanja, koji više nema mnogo veze sa Rusijom. Stoga su uglavnom promašeni pokušaji da se ciklus ospori kontraargumentima poput „Šta je Rusija ikada učinila za nas?“ ili „Rusi su uvek više podržavali Bugare.“ Takve emotivne reakcije odišu izneverenim očekivanjima i njima se zapravo drvlje i kamenje osipa na pogrešnu adresu. Nije Rusija, ili nije cela Rusija, ili nije samo Rusija, krivac za fascinaciju koju njeno ime izaziva na Balkanu uopšte, a posebno u Srbiji. Nije Rusija, već vizija Rusije koja se priviđala lokalnim moćnicima. Plenila ih je čak i samim imenom, pa bila ona caristička ili komunistička. To je Rusija knute, Ohrane, Čeke i Enkavedea. To je Rusija Nikolaja i Staljina, a ne Lomonosova i Solženjicina. To je Rusija sabornosti i grube moći. Pa otud ta fascinacija najtamnijim stranama ruske istorije, praćena ne jezum, već identifikacijom i potrebom da se izazove njena naklonost i zaštita? Teško je oteti se utisku da je reducirana Rusija kakva se ovde zaziva odraz potreba srpske političke elite. Samo takva Rusija ide na ruku održavanju represivnih režima i zaustavljanju modernizacije Srbije. Od drugačije Rusije naši upravljači nemaju koristi i rado je previđaju, stavljajući društvo pred lažan izbor između rusofilije i rusofobije. Guraju zemlju dalje od Evrope, ali ne bliže Rusiji, već čvršće ka sebi, što je istinski mračni predmet njihovih želja. ■

(Autor je član Instituta za savremenu istoriju, Beograd)

Tamnica

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

UZ “PRINOVU” ZATVOR, s dobrim razlogom opstajavaju i dalje naša stara reč tamnica i arapskoturska (h)aps, (h)apsana, a u njima su i dalje zatočeni sužnji.

Tamnica (tavnica) - već ime joj ne obećava ništa dobro – je u srpskom Srednjem veku mesto zatvaranja i izdržavanja kazne; bivale su obično po tvrdjavama, kula-ma, u sklopu manastirskih kompleksa, pa i po kućama. Tamnicom je nazvana i pećina u koju su braća zatvorila Nemanju. Bio je širok krug onih koji su raspolagali tamnicama, ali Dušanov zakonik zabranjuje vlasteli i kefalijama (najviši predstavnik lokalne uprave) da prime nečijeg čoveka u tamnicu “bez pisma careva” (čl. 184). Još je širi krug uzroka zbog kojih se moglo dopasti tamnice; od nevere (tj. neposlušnosti i uskraćivanja dužne službe) do dugovanja privatnom kreditoru. Ipak, tamnica u srednjem veku nije bila institucija za dugotrajno izdržavanje kazne; najduža predviđena kazna tamnice bila je tri godine.

Lica zatvorena u tamnici mogla su biti vezana; sužanj (od uza kojim je bio vezan) ili okovana u gvozdje (bukagije). U položaju tamničara mogao se naći svaki čovek, od zarobljenog vladaoca do seljaka uhvaćenog u vreme vojnog pohoda (za razliku od Starog veka kada su čitavi narodi odvođeni u ropstvo). Gospoda i ugledni ratnici držani su u sužanjstvu dok se za njih ne bi platila otkupnina, a mali ljudi su neretko postajali robovi, odvlačeni u daleke zemlje i prodavani (naročito u vreme turskih provala). U vizantijskim ratovima sa balkanskim hrišćanima uhvaćeni protivnici nisu zarobljavani već su, zbog pripadnosti istoj veri, samo svlačeni do gole kože i puštani. Pitanje zarobljenika potezalo se u svim mirovnim ugovorima Dubrovnika sa susedima. Po pravilu se ugovorom o miru predviđjalo puštanje zarobljenika. Birga o utamničenima spadala je među dužnosti pobožnih hrišćana. Pa su članovi crkvene hijerarhije, pre svega episkopi, obilazili mesta tamnovanja, zauzimali se za to da se sužnjima sudi u određenom roku, ili su o tome obavestavali vladara. Na Veliki petak sam vizantijski car posećivao je tamnice i prao noge sužnjima. Srpsko srednjovekovno zakonodavstvo računa

sa bežanjem zatvorenika i predviđja pravo azila na carevom i patrijarhovom dvoru (čl. 113).

O turskim zatvorima – (h)aps, (h)avs, (h)avst, uz koje i dalje “koegzistira” stara tamnica, najviše svedoče narodna pesma i kasniji narativni izvori. Tamnica je tu kuća “mračna”, “tamna”, “prokleta”, “jama bezdanica” (“Nikad sunca, a nikad mjeseca”). A pošto su sužnji bili okovani u bukvalnom smislu reči, u tamnicu bi ih “bacili”, pa frazi “baciti u tamnicu” odgovara fraza “vaditi” ili “izvaditi iz tamnice”. Ukoliko nije postojala želja da “ostanu kosti u tamnici”, sužnjima se obično davao hleb i voda, jer tamnica je, pre svega, bila kazna i osveta. U mirnim vremenima, međjutim, u državnim tamnicama bilo je nešto bolje; Marko Miljanov kazuje kako su Turci dozvoljavali narodu, i srpskom i arbanaškom, naročito o praznicima, da donosi sužnjima hranu i djakonije.

Roblje se moglo osloboditi tamnice prelaskom na islam (kao što su učinili čuveni hajduci braća Sočivice), otkupom – novcem, oružjem, nakitom, odelom, konjskom opremom, konjem – ili zamenom. Neotkupljeni sužnji bi skončali u tamnici ili su prodavani kao roblje.

Još Dušanov zakonik dvoji batinjanje od telesnih kazni: “Pijanica otkuda ide i izaziva koga, ili poseče, ili okrvavi, a ne dosmrti, takovomu pijanici, da mu se oko izvadi i ruka odseče. Akoli pijan zadere, ili kapu komu skine, ili drugu sramotu učini, a ne okrvavi, da ga biju, da se udari štapovima sto puta, i da se vrgne u tamnicu, i potom da se izvede iz tamnice, i da se opet bije i pusti” (čl. 166).

I turski zakoni su jasni; batinjanju, uz novčanu kaznu ili samo novčanoj kazni podležu lakši prestupi; s tim, što se telesna kazna – kod kradje konja, na primer, mogla ponekad zameniti novčanom. Teži prestupi podlegali su telesnim kaznama – sijasetu. Postoji i poslovice: “Zlo činio sijaset primio”. A drugo značenje ove reči - mnoštvo, dolazi, smatra se, otuda što su telesne kazne izvršavane javno (što se čak i danas čini u pojedinim zemljama) na “sijaset – mejdanu”, u prisustvu mnoštva ljudi.

U savremenom turskom, reč *sijaset* znači politika, diplomatija odnosno spretnost.

Emanacija nacionalnog egoizma

(nastavak iz prethodnog broja)

PIŠE: BRANKO PAVLICA

5. NACISTIČKA PRAKSA ZLOČINA U SVETLU ISTORIJE I MEĐUNARODNOG PRAVA

Drugi svetski rat, koji su započeli nacistička Nemačka, fašistička Italija i militaristički Japan zahvatio je skoro sve zemlje sveta, a po materijalnoj šteti i ljudskim gubicima ostao je zabeležen u istoriji kao najmračniji i najtragičniji period u razvoju čovečanstva. Naročito će ostati zabeleženi, po svojoj stravičnosti i zverstvima, zločini koje su počinili nacisti prema nedužnom civilnom stanovništvu okupiranih zemalja Evrope, pre svega, SSSR, Poljske i Jugoslavije. Zločini počinjeni u Drugom svetskom ratu, po svojoj svireposti i masovnosti bez prese-dana u istoriji civilizacije, postaću neobjašnjiv fenomen rata, izraz nerazumne ljudske agresivnosti i "pobede" iracionalnog nagona u službi destruktivnosti ljudskog uma.

Aristotel je još u svojoj "Politici" teorijski anticipirao "mogućnost" takve destruktivnosti, istakavši da se "čovjek rađa naoružan razumom i vrlinom koje može da upotrebi u prvom redu protiv onoga što je tome suprotno. Stoga je... čovek bez vrline najizopačenije i najdivljije biće i najgore od svih u zadovoljavanju polnog nagona i gladi".¹

"I kao što je čovek", ističe dalje Aristotel, "kada dostigne svoj puni razvoj, najbolje od svih živih bića, tako je bez zakona i pravde najgore od svih, jer je naoružana nepravda nešto najstrašnije".²

U tom okviru izgleda da je tačna konstatacija da je rat u ljudima budio snažne nagone agresivnosti i rađao demonske rušilačke snage, koje po masivnosti, destruktivnosti i zastrašujućim posledicama ne mogu da spreče pravila međunarodnog ratnog prava i svesna politička akcija progresivnih društvenih činilaca.

Nemački kulturni život ima bogatu prošlost. U muzici: Bah, Mocart, Betoven, Brams i Vagner; u književnosti: Gete, Šiler, Klajst, Hauptman i mnogi drugi umetnici (kompozitori, pesnici, slikari, vajari – klasičnog, romantičnog i novijeg doba) imaju, zahvaljujući svom delu, istaknuto mesto u svetskoj kulturnoj baštini.³

Nameće se istorijski imperativ, otkuda to da Nemačka, u kojoj su ponikli divovi svetske kulture i umetnosti, čije dhovne tvorevine predstavljaju univerzalne vrednosti, odgaji i zločince kao što su Hitler, Himler, Gering,

Hajdrih, Ajhman i dr. Da bismo to objasnili, potrebno je osvrnuti se na društveno-istorijske uslove neposredno posle Prvog svetskog rata, kada je nastajala ideologija nacionalsocijalizma.⁴

Istoričari se uglavnom slažu da je istorija Nemačke u XIX veku istorija jedne ekonomski i politički zakasnele nacije. Dok se u međunarodnoj zajednici, Engleska, SAD, Francuska, pojavljuju kao imperijalističke sile, u smislu ekonomskog razvoja i političkog uticaja, dotle nemačka buržoazija teži ka razvoju građanskog društva autoritativnog tipa. Porođajne muke buduće snažne buržoaske države, opterećene klasnim i socijalnim protivrečnostima, režim nastoji da zamagli na unutrašnjem planu: glorifikacijom nacije, isticanjem nacionalnih interesa i imperativom imperijalističke ekspanzije. Tek početkom ovog veka Nemačka nastoji da se uključi u imperijalističku podelu sveta, i baš ta zakasnela ekspanzija nemačkog "industrijskog feudalizma" dovodi i do Prvog svetskog rata. Upravo ta agresivnost germanskog imperijalizma oličena je strateškom formulom "Drang nach Osten".

Ako je Bizmark ujedinio nemačke državnice i snažno artikulisao germanski nacionalizam, car Vilhelm II ojačao je nemačke pozicije, ali i uveo Nemačku kao agresora u ratnu avanturu.⁵ Vojno-politički poraz Nemačke u Prvom svetskom ratu doveo je do pada monarhije i stvaranja demokratske republike. Naime, Ustavom od 31. jula 1919. godine, proglašena je Vajmarska Nemačka republika. Posle tragičnih revolucionarnih događaja, demokratski politički sistem i život Nemačke bio je kratkog veka – nepunih 14 godina – jer, kako ističe Lj. Radovanović: "Miroljubivost nije odlika takve politike i vera u snagu bila je snažnija od vere u pravo".

Međutim, bez obzira što Nemačka ima centralni položaj u Evropi i što je bila kružena zemljama sa kojima dobrosusedski odnosi nisu bili tradicija, ipak latentne opasnosti kroz istoriju tradicionalnog nemačkog militarizma i agresivnosti autoritarnih vlada ne mogu se pravdati ►

1 Aristotel, *Politika*, Beograd, 1960, st. 7.

2 Isto, st. 6-7.

3 Savezna Republika Nemačka, Izdanje Ureda za štampu i informacije Savezne vlade SRN, Bon, 1959, st. 69.

4 Na primer: "Psihopatološke crte velikih ljudi tako su česte da ne može biti posredi slučaj. Bez njih, kaže Lenc (nemački psiholog), nisu bila ni ona tri čoveka koja važe za najveće nemačke duhove: Kant, Gete i Bizmark..." Cit. po: V. Jojkić, *Problemi genija i Gete*, "Nova Evropa", 1932, br. 3-4, st. 228.

5 Vidi: R. Hauser – R. Kuhn, *Deutschland zwischen Demokratie und Faschismus*, Zur Problematik der burgerlichen Gesellschaft seit 1918, Carl Hauser Verlag, Munchen, 1969, st. 46-47.

navedenim geopolitičkim položajem i determinantom istorijske prošlosti. Treći Rajh je predstavljao prvi put jedinstvenu unitarističku Nemačku, koja u toku Drugog svetskog rata dostiže vrhunac u razvoju vojne sile i germanskog imperijalizma ali istovremeno tu je i njen kraj i krah nacionalističke mašte, pobjedničkog duha i vizije svetskog gospodstva. Pobjedom nacionalsocijalističke partije i dolaskom Hitlera na vlast, započinje "tragedija nemačkog naroda", ali istorija će to pokazati, tragedija i čitave svetske zajednice.

Već Hitler u svom delu "Mein Kampf" razvija teoriju o rasnoj borbi. Pri tom, apsolutizuje ulogu i značaj u istoriji arijevske rase, kao "više" u odnosu na sve nearijevske narode u koje je, "ubrajao" i Slovene.⁶ Ove teorije o dominaciji arijevske rase, koje su razvijali i dugi teoretičari, naročito nalaze pogodno tle kod nižih slojeva nemačkog naroda.⁷ Ovdje se, s obzirom na društveno-ekonomske i političke prilike i militarizaciju nemačkog društva dokazuje, naravno u svom negativnom i regresivnom istorijskom značenju, marksistička istina da kada "ideje zahvate mase postaju materijalna snaga". Ove ideje u supremaciji arijevske rase ozakonjene su u Nemačkoj 1935. godine, donošenjem Zakona o zaštiti nemačke krvi i nemačke časti, i o građaninu Rajha. Razvijena je teorija "Lebensraum", po kojoj je nemački narod životno zainteresovan za širenje svog prostora, naročito na račun teritorijalnog integriteta slovenskih naroda, pre svega, Poljaka i Rusa, kako bi se sprečio "dalji porast slovenskih naroda kao niže rase". Politička implikacija ovih teorija bio je neminovno teritorijalni ekspanzionizam.⁸ Ovo se,

praktično, ogledalo u nastojanjima nemačke spoljne politike (politički pritisak, ekonomska penetracija) da već u periodu posle 1933. godine, od većine podunavskih i balkanskih zemalja stvori tzv. Veliki privredni prostor nemačkog Rajha.⁹

U samom nemačkom političkom životu bio je do krajnosti izražen antikomunizam, a dolaskom Hitlera na vlast komunisti se gone, kažnjavaju, pa se čak osnivaju "koncentracioni logori za ... progresivne Nemce, potom Jevreje". Vlast nad nemačkim narodom ostvarivala se putem ekonomske prinude, uz "pomoć demagogije i surovih represivnih mera brutalnog terora i koncentracionih logora".¹⁰

Teror i zločin, zasnovan na rasističkim i antikomunističkim teorijama, započinjanjem Drugog svetskog rata, prenosi se na okupirane teritorije. Masovne represalije prema civilnom stanovništvu nacisti najpre vrše u Poljskoj i Čehoslovačkoj, zatim Jugoslaviji, pa SSSR. Nacistička praksa poprima dimenzije genocida, kao varvarskih pokušaja istrebljenja čitavih naroda.

Teorijski, možemo istaći da je nemačka spoljnopolitička orijentacija u toku Drugog svetskog rata emanacija nacionalnog egoizma situiranog u kontekstu društvenog odnosa potpuno militarizovanog buržoaskog sistema. Autoritarni nacionalizam i filozofski iracionalizam su zajednički imenitelj buržoaske političke svesti koja se u stvarnosti potvrđuje fašističkom praksom.¹¹ Ovakva

6 Recimo, Viljem II, Bizmarkov naslednik, ovako navodi potrebe (spoljnopolitičke prioritete) Nemačke: tropske kolonije, sugurna tržišta za nemačku industriju, osiguran uvoz sirovina i životnih namirnica i po mogućnosti zemlje za naseljavanje nemačkim zemljoposjednicima. Nemačka spoljnopolitička doktrina ovo obrazlaže: "Podloga spoljne politike Rajha je (i) nacionalno-jezička i ekonomska dijaspora, tj. sistematski razmeštaj nemačkih naseobina..." M. M. Kosić, *Moderna Germanija*, Velika Kikinda, 1912, st. 76.

7 U jednom svom govoru Hitler, na primer, ističe da je "Ideja o borbi stara kao sam život, jer život se održao samo zbog toga što su druga živa bića propadla u borbi... Borba je otac svega... čovek ne živi i nije u stanju da se održi u životinjskom svetu pomoću nekih principa čovečnosti, već on u tome uspeva jedino pomoću najbrutalnije borbe". Cit. po: A. Bulok, *Hitler, slika tiranije*, Beograd, 1954, st. 28.

8 Ili, Niče je iznenadio čovečanstvo svojom tezom da su verska i filozofska propovedanja o Dobru, Lepom i Istinitom samo metafizička legenda kojom slabi (koji su uvek u masi) teže da postanu jači od jakih, da potčine heroje i nadljude, i da je u stvari pravo sve ljudske istine i pravde sila. Faktičko merilo svih religijskih, filozofskih, moralnih i uopšte životnih vrednosti jeste sila iznad koje ne može biti nikakve sile. Vidi: F. Nietzsche, *Jenseits von Gut und Bose, Klassiker Ausgabe*, Band VII, S. 69-90.; Der Wille zur Macht, *Ergänzungsband*, s. 120-125.

9 "Ostaci apsolutizma koje je Bizmarkov 'bonapartizam' istovremeno kozervirao i modernizovao imaju poseban oslonac u političko-moralnoj duhovnoj kulturi činovničke duše: birokrat smatra svojim posebnim 'staleškim ponosom' da naredjenja više instance izvršava tehnički potpuno i onda kad se sa njima sadržajno ne slaže. Ova tendencija se u vilhelmovskom periodu izrodila u spolja hvalisavu, a iznutra gmizavu servilnost najširih narodnih slojeva". Đ. Lukač, *Razaranje uma*, Beograd, 1966, st. 62-63; Još ranije, Niče je konstatovao: "zadobijanje sile skupo se plaća: sila zaglupljuje... Nemci – nekad su ih zvali narod mislilaca: misle li oni uopšte još i danas? Nemcima je danas duh dosadan, Nemci su sada prema duhu nepoverljivi, politika guta svu ozbiljnost za odista duhovne stvari – 'Nemačka, Nemačka iznad svega', a bojim se da je tu kraj nemačke filozofije..." Cit. po: M. Trivunac, *O Nemcima*, Zemun, 1912, st. 152.

10 Vidi: R. Pavić, Hitlerovi govori: 1922-1939-1943, "Politička misao", 1984, br. 4, st. 103-120; R. Pavić, Hitlerove geo-političke koncepcije 1922-1939-1943, "Politička misao", 1985, br. 1-2, st. 87-104.

11 Istorijska veza Nemačke sa jugoistokom obrazlagala se njenim doprinosom "razvitku jugoistočne Evrope kroz vekove..." Jer, "nemstvo"... (je) igralo važnu ulogu u kulturnom životu naroda na jugoistoku". "Onoliko dugo koliko postoji nemački narod, toliko će u njemu živeti želja za pokretnom ka istoku..." Sredstva kojima se ova težnja ostvaruje kroz istoriju jesu: "Schwert, Glaube und Kultur" (Mač, Vera i Kultura). Tradicija habzburških odnosa sa Jugoistokom, s jedne strane, i priključivanje Austrije, odnosno njenog nemačkog plemena, s druge stranke, daju nemačkom Rajhu istorijsko pravo da se bavi jugoistočnom Evropom. Etničku vezu Nemačke sa jugoističnom Evropom čine folksdojčeri "raseljeni

praksa, glorifikujući svoje ciljeve u smislu ostvarenja "carstva slobode", nastoji da se opravda pseudonaučnom argumentacijom: rasnom čistotom, životnim prostorom, arijevsom suprematijom. Suština fašističke tehnike "sazdana je iz životinjske filozofije prava jačeg u svet-skoistorijskoj borbi rasa koja je dostigla vrhunac u ratnoj ekspanziji.¹² Materijalna osnova ovog "imperijalističkog nacionalizma" kao suštinskog izraza sveukupnog spolj-nopolitičkog ponašanja u istoriji jedne "zakasnele" nacije, postaje krupni kapital, ekonomsko-finansijska oligarhija, vojno-politička vrhuška i drugi činoci iz domena vojno-industrijskog kompleksa, čija inkarnacija postaje vođa (Firer), a njegova harizmatička moć otelotvorenje nacionalnog identiteta.¹³

Kao imanentan odraz ove činjenice manifestuje se u društvenoj svesti konzistentna težnja ka ostvarenju "uzvišenih" istorijskih ciljeva, čija se utopistička grandioznost o "moći duha" transformiše u mon-

struoznu praksu".¹⁴ Kontinuiranost ovakvog delovanja – posmatrano u kontekstu interakcije najrazličitijih društveno-istorijskih faktora – započinje rađanjem nacionalne mržnje i egoizma, a što se u okviru pseudonaučne artikulisanje "rasne suprematije", i u duhu "razjarene tradicije" transponuje u agresivnu nacionalističku euforiju, potom postaje nacistička vojno-politička praksa, čija se "animalna kreativnost" pretvara u "histerično varvarstvo inspirisano idejom o porobljavanju sveta", o tzv. svetskoj hegemoniji ("Grossraumordnung").

Otuda, H. Markuze je u pravu kada određuje fašizam kao društveni poredak koji je izgubio svoje istorijsko opravdanje pred umom. Destruktivnost Nemačke, koja je po drugi put u istoriji bila vinovnik "užasnog rata", K. Jaspers je okarakterisao kao aktivnost nacističke države – zločinaca (Verbrecherstaat).¹⁵

Istaknimo i neke suštinske stavove o pravnom aspektu nacističke prakse zločina.

Iako na okupiranoj jugoslovenskoj teritoriji, fašistička Nemačka pravno izgrađuje "vlastiti politički sistem". Stoga posedovanje političke moći omogućuje "bogatstvo" nacističke prakse zločina, iako je ona s one strane svakog legitimiteta. Sveukupni društveni odnosi "postaju" politički odnos, a njegova suština "odnos prijatelj-neprijatelj". Krajnja konsekvencija toga je ra, odnosno fizičko uništavanje neprijatelja.

Primenjujući masovne represalije kao najstravičnije i najzverskije, sistematski planirane i pedantno izvršene metode i postupke uništavanja, nacisti nisu poštovali pravila međunarodnog ratnog prava, kao i opšta načela "koja prizlaze iz utvrđenih običaja civilizovanog sveta, iz zakona čovečnosti, i iz potreba koje nameće javna svest.

Pripadnici NOP Jugoslavije, ne samo što nisu priznani kao ratujuća strana, već su tretirani kao banditi, a u svojstvu ratnih zarobljenika bili bi odmah streljani ili odvođeni u koncentracione logore. Nakon prvih, ozbiljnih akcija jedinica NOV i POJ, nacisti su sukrivcima za to proglasili celokupno stanovništvo okupirane jugoslovenske teritorije i vršili tokom rata masovni teror i zločine. Da se sistematski tome rišlo i da su izuzetan značaj tome pridavali govori i Hitlerove reči da "psihičko zastrašivanje ima svoje značenje za mase isto kao i za pojedince, jer uspeši koji se ovako postižu, pristalice smatraju kao znak pobeđe pravičnosti njihove stvari, dok pobeđeni vrlo često gubi veru u korisnost svakog daljeg otpora".

Iako odnoseći ogromne žrtve, mere represalija u narodu su izazivale mržnju i otpor prema fašističkom okupatoru, tako da se smisao zločina od početne "demorali-

---

šiom srednjeg Podunavlja". U tom pogledu, nemački teoretičari su isticali: "Nemačka poljoprivreda je dala većini zemalja Jugoistoka mnogo od najdragocenijih svojih rezervi, izričito kazano, mnogo hiljada nemačkih seljačkih familija. Seljaštvo je osnovni stub jednog naroda, ukoliko postoji zdravo seljaštvo onda su prelazilazivi svi udarci sudbine, kaže veliki vođa nemačkog naroda Adolf Hitler". Folksdojčeri su presadili "radinost, marljivost, štedljivost i pojam rada". Oni u Jugoslaviji, Mađarskoj i Rumuniji, i kao saplemenici i kao prenosioci nemnačke kulture, imaju, istorijski gledano, izuzetan značaj u politici nemnačkog Rajha prema tim zemljama. Vidi: W. Hoffmann, *Sudost-Europa: Bulgarien, Jugoslawien, Ramanien*, Munchen, 1934, s. 61-62; W. Schneefuss, *Deutschum in Sudost-Europa*, Leipzig, 1939, s. 3; W. Hoffmann, *Donauraum Volkerschicksal*, Leipzig, 1939, s. 166.

12 E. From, *Bekstvo od slobode*, Beograd, 1964, st. 190.

13 Treba navesti, na primer, "Uputstvo" koje je nemački vojnik nosio sa sobom dolazeći na balkansko ratište: "Sine Nemačke! Ne sažali se ni prema ženama ni prema deci: sin pobeđenog bio je često sutra pobedilac. Šta vredi pobeđa, ako sutra dođe osveta? Kakav bi otac ti bio ako bi, ubijajući tvog neprijatelja, ostavio u životu neprijatelja svog sina? Sine Nemačke, koji si pod oružjem: gmi, lom, obaraj, provaljaj, pustoši, pali, ubijaj, ubijaj". *La Voče d'Italija*, od 11. decembra 1917. donela je veran prevod ovog dokumenta nađenog kod nemačkih zarobljenika. Cit. po: D. Vasić, *Karakter i mentalitet jednog pokolenja*, Novi Sad, 1919, st. 142. Vredno je pomena "i objašnjenje koje Hajne daje Francuzima o nemačkoj mržnji". "Mi Nemci, ne mrzimo se zbog spoljašnjih stvari kao vi, recimo zbog uvređene sujete, zbog kakvog epigrama, zbog posetnice na koju nije odgovoreno, ne, mi mrzimo kod svojih neprijatelja najdublje, najbitnije što je u njima, njihovu misao. Vi, Francuzi, laki ste i površni, kako u ljubavi tako i u mržnji. Mi, Nemci, mrzimo temeljno, istrajno, kako smo više poštene, a i suviše nespretni, da se osvetimo brzom perfidijom, mi mrzimo do poslednjeg daha..." I dalje, dr. M. Trivunac prenosi dijalog: "Znam vi, Nemci, upotrebljavate istu reč za oprostiti i otrovati", "I odista ima pravo, reč 'vergeben' znači i jedno i drugo" – završava Hajne. Cit. po: M. Trivunac, *O Nemcima*, Zemun 1912, st. 142.

14 Fašizam je otvorena teroristička diktatura krajnej reakcionarnih, krajnje šovinističkih imperijalističkih elemenata finansijskog kapitala. Cit. po: P. Toljati, *Lekcije o fašizmu*, Treći program, 1970, st. 357.

15 T. Kuljić, *Fašizam*, Beograd, 1977, st. 10.

zacije pretvarao u mobilizaciju za narodnooslobodilački pokret”.

Do Drugog svetskog rata jedino je Četvrta haška konvencija iz 1907. godine predviđala prava i dužnosti oružanih snaga zaraćenih strana u odnosu na civilno stanovništvo, gde je izričito precizirano da “nikakva kolektivna novčana ili druga kazna ne može biti izrečena protiv civilnih lica zbog individualnih akcija u kojima nisu učestvovali niti se sa njima saglasili”.¹⁶ Ipak ni Haškom konvencijom nije predviđena individualna krivična odgovornost za povrede međunarodnog ratnog prava koje će kasnije biti obuhvaćene terminom – ratni zločini, a što će posle rata nemački zločinci “uzeti” kao opravdanje za izvršena “najstrašnija masovna uništenja u istoriji”.

Nepreciznost Haške konvencije i nepostojanje bilo kakvog međunarodnog akta koji bi sankcionisao ratne zločine, navelo je Saveznike da još u toku rata donesu niz dokumenata kojima će biti istaknut „međunarodni karakter nacističkih zločina“.

Kao prvi takav akt treba istaći „Deklaraciju o nemačkim zverstvima“ koja je doneta 30. oktobra 1943. godine, na Moskovskoj konferenciji. Deklaracijom je precizirano da će se nemačkim zločincima suditi u državama gde su svoja zločinačka nedela izvršili, a oni zločinci čija se fašistička nedela ne mogu geografski locirati, biće kažnjeni „zajedničkom odlukom Saveznika“.¹⁷

Od drugih međunarodnih akata to su odluke Jaltske i Potsdamske konferencije. Od izuzetnog značaja, u tom međunarodno upravnom domenu je i Londonski sporazum o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropske osovine od 8. avgusta 1945, kao i Statut Međunarodnog vojnog suda, koji je tom sporazumu priključen. Posle rata, bitna je Nirnberška presuda o kažnjavanju glavnih nemačkih ratnih zločinaca.¹⁸ Najzad, za utvrđivanje međunarodnopravnog karaktera nacističkih zverstava relevantne su i Rezolucije UN br. 95. od

11. decembra 1946, i br. 488 od 12. decembra 1950, kojima su odredbe Statuta Međunarodnog vojnog suda i Nirnberške presude određene kao integralna načela pozitivnog međunarodnog prava.¹⁹ Da bismo upotpunili ovaj pregled međunarodnih akata, treba pomenuti i Zakon br. 10 koji su donele okupacione sile o „kažnjavanju lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i protiv čovečnosti“.²⁰ Doduše, tim zakonom inkorporirana su u nemačko unutrašnje pravo načela i odredbe ranije navedenih međunarodnih akata. Tako je, recimo, članom 25 Ustava SR Nemačke određeno da „opšta pravila međunarodnog prava predstavljaju deo saveznog prava“ i da ona „stoje iznad zakona i proizvode neposredno pravo i obaveze za stanovnike saveznih oblasti“.

Posle Drugog svetskog rata, krupan doprinos razvoju međunarodnog ratnog prava bilo je i donošenje Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kojima su definisana sledeća pitanja: postupci prema interniranim licima i njihova zaštita, zabrana uzimanja talaca, pitanje kolektivne kazne i zabrana svih mera zastrašivanja civilnog stanovništva.

U kontekstu ranije navedenih odluka Saveznika i proklamacija o kažnjavanju ratnih zločinaca, bila je i aktivnost jugoslovenske Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.²¹

Odmah posle donošenja Moskovske deklaracije o nemačkim zverstvima, na Drugom zasedanju AVNOJ doneta je odluka o formiranju Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača,²² da bi kasnije bile formirane i slične komisije po svim republikama.²³

nastavak u sledećem broju

16 Često se ističe da su Nemci narod romantične kontrarevolucije protiv filozofskog intelektualizma i racionalizma prosvetćenosti, narod pobune muzike protiv književnosti, mistike protiv javnosti. Pošto romantik veliča iracionalnost i rošlost, ona se udružuje s mrakom protiv duha. Romantizam visoke tehnike pretvorio se pod fašizmom u histerično varvarstvo inspirisano idejom o porobljavanju sveta, a idealno geteovsko nemačko biće preobrazilo se kroz prizmu romantike, kroz vilhelmsko carstvo i, najzad, za Hitlerova vremena u tragičnu parodiju. Cit. po: T. Kuljić, nav. delo, st. 153.

17 Vidi: E. From, *Bekstvo od slobode*, Beograd, 1964; M. Clemene, *Gesellschaftliche Ursprünge des Faschismus*, Frankfurt/M, 1960; S. M. Lipset, *Politički čovek*, Beograd, 1969, str. 165–221; O. Schulmeister, *Werdende Grossraumwirtschaft, Die Pfafen ihrer Entwleklung in Sudost-Europa*, Berlin, 1943.

18 Vidi: Der Faschismus in der Gegenwart, Grundlagen – Erscheinungsformen – Aktivitäten – Organisationen, in *Faschismus Forschung, Positionen, Probleme, Polemik*, Akademie – Verlag, Berlin, 1980, S. 224–225 und witer.

19 Baš u tom kontekstu treba istaći da je Leist u svojoj istoriji grčko-italaskog rata tačno zapisao: “Od svih pravnih pitanja, skoro da je najvažnije pitanje ubistva. Na tom pitanju čovečanstvo je prvi put proverilo protivrečnost dobra i zla, prava i neprava”. Cit. Po: Kilian, *Der politische Mord*, Zurich, 1936, s. 5.

20 Polovinom septembra 1941. godine, Kajtel izdaje naredbu čija se važnost prostirala na sve okupirane zemlje. U njoj se prvi put utvrđuje kvota za odmazdu; za jednog ubijenog nemačkog vojnika streljati sto, a za ranjenog pedeset lica sa okupirane teritorije. Na okupiranoj teritoriji Srbije general Berne 10. oktobra 1941. izdaje naredbu: “Munjevitim akcijama treba u svim garnizonima u Srbiji najhitnije pritvoriti kao taoce sve komuniste, sve muškarce na koje pada sumnja, sve Jevreje i izvestan broj nacionalnističkih ili demokratski nastrojenih stanovnika. Taocima i narodu treba predočiti da će u slučaju napada na nemačke vojnike ili ‘folksdojčere’ taoci biti streljani: a) Za svakog ubijenog nemačkog vojnika ili ‘folksdojčera’ (muškarca, ženu ili dete) 100 zarobljenika ili talaca; b) Za svakog ranjenog nemačkog vojnika ili ‘folksdojčera’ 50 zarobljenih talaca”. Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslovenskih naroda, tom I, knj. 1, str. 502–503.

21 B. Zlatarić, *Haške konvencije od 1907. i individualna krivična odgovornost za ratne zločine*, JRMP, 1958, br. 2, str. 34.

22 Ujedinjene nacije – Zbirka dokumenata 1941–1945, Beograd, 1947, str. 17–18.

23 Isto, str. 46, 104.

Rascijepljeno srce Bosne i Hercegovine

PIŠE: RADE VUKOSAV

SARAJEVO JE GRAD dragulj, na Balkanu, u Evropi i šire. Grad-mučenik, bez krivice kriv, četiri godine najsurovije ubijan. Nije lako opisati ovaj Grad dragulj i njegove patnje. Grad je vjekovima multietnički i multikonfesionalno naseljen. Grad u kome jedna uz drugu vjekovima postoje bogomolje svih monoteističkih religija: islamske, pravoslavne, katoličke, protestantske i jevrejske, što još ima samo u Jerusalemu. Među njima je i Stara pravoslavna crkva, podignuta 1538 (dakle u doba Osmanlija), sa Crkvenim muzejom u kome se čuvaju stari rukopisi iz XIV i XV vijeka.

Prostire se Sarajevo na rječici Miljacki, podno Trebevića. Miljacka se uljeva u rijeku Bosnu, čije je vrelo kod Sarajeva. Poznata je najstarija neolitska naseobina Butmir. Pri kraju brončanog doba javljaju se ilirska naselja (Debelo Brdo, Zlatište, Sobunar). 9. godine nove ere Ilire pokoravaju Rimljani, podižu na Debelom Brdu utvrdu, zatim veliku ciglanu i lončarske radionice. Sjedište rimske vlasti bilo je na današnjoj Ilidži. U bosanskoj državi se ovaj kraj spominje kao dio župe Vrhbosna. Dolaskom Turaka polovinom XV vijeka Turci osnivaju novi grad *Saraj-ovasi*, tj. „polje oko dvora“. Turci su razvili naselje. Izgrađene su mahale i razvilo se zanatstvo i trgovina. Stanovništvo je vrćinom islamizirano. Po osnivanju Bosanskog sandžaka 1463, Sarajevo je jedna od njegovih nahija. 1480, grad je opustošio odred koga je uputio ugarsko-hrvatski kralj Matija, a 1697. do Sarajeva je prodro odred Eugena Savojskog. (Izvor, Opća enciklopedija, izdanje Jugoslovenskog leksikografskog zavoda, 5. tom, Zagreb 1969)

Krajem XV vijeka se, prognani iz Španije, doseljavaju Jevreji Sefardi, koje su Sarajlije i vlasti primile kao ravnopravne građane, tako da jedino u Evropi, Jevreji u Sarajevu nisu živjeli u getu. U Sarajevu, u njegovoj historiji, nikad niko nije getoiziran.

Nakon ustanka kapetana Gradaševića protiv sultana Huseina i njegove pobjede nad sultanovom vojskom 1831. na Kosovu kod Lipljana, sultan podiže veliku vojsku na Bosnu i u bici na Palama, kod Sarajeva, 1832. godine, izdajom hercegovačkog paše, Husen kapetanova je vojska poražena.

Berlinskim kongresom 1878, Austro-Ugarska dobiva mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu. Nakon žestokih okršaja i žestokog otpora stanovništva austrijskoj okupaciji diljem Bosne, dolazi red i na Sarajevo, na koje napada 13.000 moderno naoružanih i opremljenih vojnika s teškim naoružanjem. Sarajlije, slabo naoružani, razoružavaju turski garnizon i daju, uz velike žrtve, izuzetno žestok otpor okupaciji.

Pukovnik Dragutin Dimitrijević Apis, šef obavještajne službe srbijanskog generalštaba, zloupotrebjava patriotska osjećanja pripadnika Mlade Bosne i organizuje atentat na austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda, koga iz pištolja ubija Gavrilo Princip, pripadnik Mlade Bosne, 28. juna 1914. godine u Sarajevu. Nakon sarajevskog atentata Austro-Ugarska objavljuje rat Srbiji, što uzrokuje lančani ulazak drugih država u rat i izaziva Prvi svjetski rat u kome gine oko milion Srba i milioni drugih.

Aprila 1941, Nijemci bombarduju i okupiraju Sarajevo u kome uspostavljaju ustašku vlast poglavnika Ante Pavelića, koju Sarajlije nikad nisu priznale. Ustaška vlast i Nemci, za sve vrijeme rata, vrše žestoki teror sve do oslobođenja Sarajeva 6. aprila 1945. od strane Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije. U toku fašističke okupacije, zbog otpora okupaciji, su stradali brojni građani Sarajeva.

Prema popisu stanovništva 1991. godine, u Sarajevu je živjelo 525.980 stanovnika od toga: Hrvata 6,6 odsto, Muslimana 49,3 odsto, Srba 29,9 odsto, Jugoslavena 10,7 odsto... Svi su ti ljudi, od oslobođenja do velikosrpske, a nakon toga i velikohrvatske agresije na BiH živjeli zajedno, radili i podizali Grad zajedno, veselili se zajedno, tugovali za umrlima zajedno i ženili se jedni sa drugima... Nakon *Memoranduma* Srpske akademije nauka (SANU) i dolaska Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji, krajem osamdesetih godina XX vijeka, počinje populističko i ratnohuškačko ludilo, narastanje nacionalizama i ratovi. Prvo su BiH Srbe političari zastrašili „islamskim fundamentalizmom“ i „spiskovima“ Srba određenih za likvidiranje, koji su tobože otkriveni kod „muslimana“. To je raspirivalo i strah i mržnju i želju za oružjem koje im je JNA izdašno dala. Niti jedan ►

faksimil takvih „spisakova“ nikad nije prikazan ni u štampi niti na tv, jer ih nije ni bilo.

April 1992. godine za Sarajevo će vijekovima u sjećanju ostati apokaliptički surov. Uslijedila su teška razaranja i još teže patnje koje su trajale četiri godine.

„5. aprila 1992. počeo je napad na glavni grad Republike Bosne i Hercegovine – Sarajevo. Na planine i brda koje ga okružuju i ispod kojih se, u dolini rijeke Miljacke prostire Sarajevo, postavljeno je 260 tenkova, 120 minobacača, i nebrojeno mnogo ostalog oružja manjih kalibara. Snage Jugoslavenske narodne armije uz pomoć domaćih terorista, opkolile su grad i sve jače počele stezati обруч oko 500.000 građana, tako da je već 2. maja 1992. godine bio u potpunosti blokiran. Dio grada je okupiran, a po dijelovima koje agresor nije mogao osvojiti otpočele su strahovite topovske kanonade, pucnjaava iz mitraljeza i snajpera. Po gradu je dnevno padalo po 4.000 granata, a među ciljevima su se pored civila našle i bolnice, škole, džamije, crkve, sinagoge, porodilišta, biblioteke, muzeji, mjesta na kojima su se građani skupljali u redovima za hljeb i vodu. Agresor je zapalio gradsku Poštu i grad je ostao bez telefonskih komunikacija, prekinut je dotok vode, gasa i električne energije u grad. Zalihe hrane su nestajale velikom brzinom. Groblja su se širila.

26. februara 1996, otvaranjem sjeverozapadnog izlaza, odnosno oslobodjenjem gradskih općina Vogošća i Ilijaša, Sarajevo je proglašeno otvorenim gradom. Poslije Dejtonskog sporazuma i intervencije IFOR-a agresor počinje napuštati okupirane teritorije oko grada. Pljačka, pali i uništava sve iza sebe, ostavljajući miniranim stanove i sve travnate površine. 19. marta 1996. agresor napušta i okupiranu teritoriju unutar grada – Grbavicu, koja je posljednji dio grada koji je po Daytonskom sporazumu predat u ruke legalnim Bosansko-hercegovačkim vlastima. U Sarajevu je ubijeno 10.615 osoba od kojih 1601 dijele. Ranjeno je preko 50.000 građana od kojih je velik broj trajnih invalida. Opsada grada trajala je od 2. maja 1992. do 26. februara 1996. ili 1395 dana. Sarajevo drži rekord najduže opsade u novoj ljudskoj historiji.” (Citat iz posebne publikacije FAMA, Sarajevo, 1996. godine). Nije poznato zašto je autor ovih podataka o naoružanju agresora previdio veliki broj topova i višecijevnih raketnih bacača.

Savezničko bombardovanje u Drugom svjetskom ratu: Sarajevo je, zbog prisustva jakih okupatorskih snaga, u više nevrata bombardovala saveznička avijacija, uz razaranja i žrtve. Okupator je ovdje držao jake vojne snage zbog velikog otpora stanovništva i partizanskih jedinica. BiH je bila zemlja koja je tada davala najveći otpor fašizmu u Evropi tokom Drugog svjetskog rata.

U agresiji na BiH 1992–1995, granatiran je svaki kutak Sarajeva granatama 82, 120 i 150 mm, naselja, pijace, ustanove, bolnice rodilište, željeznička stanica, autobusni terminal, skupine građana koji su čekali u redovima za hljeb, vodu, groblja i prisutne građane na sahranama, takoreći sva površina grada i okoline. Sahrane su se zbog toga morale obavljati noću. U divljanju agresora opremljenog do tada neviđenim arsenalom naoružanja i opreme – sve je bilo meta. Agresor je koristio i navođene rakete tipa „maljutke“ i teške aviobombe „krmače“, lansirane sa improviziranih lansera, trocijevne automatske protivavionske topove, protivavionske mitraljeze po gradu i građanima. Agresor je bio iznenađen žilavim otporom Sarajlija. Pripremajući napad, agresor je izjavljivao: “Ko ima da brani Sarajevo, buregdžije i sladoledžije” i “Dva šamara i gotova Bosna”. Na njegovu žalost nije tako bilo.

Vijećnica, sagrađena 1894, u mavarsko-vizantijskom stilu, gađana je zapaljivim projektilima kojom je prilikom izgorjelo više od milion knjiga, pregledi prateće štampe i neprocjenjiva dokumentacija.

Zgrada dnevnog lista “Oslobođenje” je razorena granatama. List je svakodnevno, bez prestanka, štampan u bunkeru protivatomske skloništa, a sami novinari su ga raznosili po gradu, za šta je dobio međunarodno priznanje “Medalju časti” Univerziteta Kolumbija u Ohaju. Zgrada RTV je često granatirana, ali je zbog čvrste gradnje izdržala.

Željeznička stanica je granatiranjem teško oštećena i onesposobljena.

Snajperisti su bili dnevno-noćna mora koji su građane pa i djecu i majke sa bebama, gađali sa nebodera, sa drveća, kroz u zidu probušene puškarnice, iz rovova, iza drvaća, iz žbunova... Do polovine 1995. godine ranili su 1030, a usmrtili 225 ljudi, žena i djece.

Pijace su bile oskudno snabdjevene jestivim biljem, domaćim čajevima. Bila su jedina mjesta na kojima se moglo nešto nabaviti, a na kojim, a se najviše ginulo. Ne zaboravimo masakr na Markalama, za što je agresor sve činio da krivicu svali na žrtve.

Parkovi su korišteni za sahrane poginulih, a drvo sječeno za ogrjev, jer je kubni metar drva koštao 350 DEM. Ložene su i klupe iz parkova. Centralnog grijanja nije bilo.

Zetra, u kojoj su 1984. zatvorene Zimske olimpijske igre, granatama je potpuno skršena, odslikavajući zastrašujuće tužnu sliku razorenog divnog sportskog objekta.

Tunel, objekat Dobrinja – Butmir, rupa širine 1,20 m, visine 1,60 m i duga 760 m. Tunel, na čijem je izlazu flomasterom, na jednoj tabli, bio ispisan putokaz: PARIZ: 3765 km, bio je jedina prometnica grada sa svijetom, kako za civile tako i za vojsku, jer je agresor čvrsto držao vatreni обруč oko grada, kako bi u njemu uništio život ili ga bacio na koljena. Tunel je služio i za dopremu najnužnijih životnih namirnica, pronošenje ranjenika... Kroz tunel su se provukli i članovi Igmanske inicijative, koji su došli iz Srbije u prijateljsku posjetu Sarajlijama.

„Nebo, sarajevski crvenkasto, je posebna boja neba noću. Pojavljuje se u noćima bez struje kada požari bacaju duge plamenove ka nebu ili ga osvijetljavaju svjetleće rakete i svjetleći meci. ... Četiri godine sarajevsko nebo je bilo zabranjeno za civilni saobraćaj. Ptice koje najčešće lete iznad Sarajeva su vrapci, golubovi i vrane“. (FAMA, Sarajevo, 1996).

Posjeta Beograđana i Novosađana: Dva autobusa puna Beograđana i Novosađana sa piscem ovog teksta, odmah nakon rata su posjetili grad. Prolazeći kroz Sarajevo, Beograđanke i Novosađanke su plakale kad su vidjele žalosnu sliku ubijanog grada. Toliko žalosnu da je nisu mogle ni sanjati. Nisu do tada vjerovala koliko veliko zlo je učinjeno i koliko je agresor bio surov.

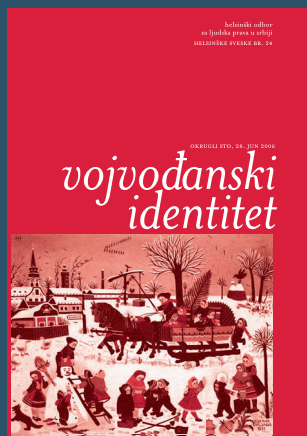
Manifestacije za mir: Uoči agresije na Sarajevo, Sarajlije su, u više navrata, masovno, po 80.000 do 100.000 ljudi, demonstrirali za mir, zajedništvo i Jugoslaviju, a protestovali protiv rata.. Prije toga su Bosnom i Hercegovinom divljali Miloševići mitingaši sa njegovim slikama i parolama “Ovo je Srbija”. Te su parole “krasile” mnoge zidove sela i gradova u BiH. U to vrijeme je razarana Hrvatska,

pa je Radovan Karadžić javno Bosni prijetio zlosretnom sudbinom Hrvatske. Hercegovačko selo Ravne već je bilo sravnjeno sa zemljom. Žrtve u BiH su već padale. Karadžić je i javno prijetio da će “muslimana” nestati, ako se ne povinuju njegovoj i Miloševićevoj opciji. Narod je masovno protestovao i zahtijevao mir. To je projektante rata jako iritiralo da se Sarajlijama osvete. I svetili su im se žestoko. I još im se svete, jer Sarajevo je još i sad praktično nasiljem podijeljeno na “Istočno Sarajevo” i ostalo Sarajevo, što od neolita do tada u BiH nije činjeno! Time su i Sarajevo i Sarajlije kažnjeni. Kažnjeni, poniženi i uvrijeđeni. Srce BiH je rascijepljeno. Sa kojim pravom? Da zadovolje agresora, šta li? Pitamo međunarodnu zajednicu: je li nam izbljedilo ružno sjećanje na Istočni i Zapadni Berlin, Istočnu i Zapadnu Njemačku, Sjeverni i Južni Vijenam, Koreju i slično? Zar opet iste greške? I dokle tako? Dodite, gospodo, uveče na sarajevski korzo da vidite mladež i sliku Evope. Vratite Sarajevu njegovu humanu sliku koju je uvijek imalo.

Podijeljeno i saobraćajno blokirano Sarajevo. Između „Istočnog“ Sarajeva i ostalog većeg dijela grada saobraćaju samo taksisti koji dobro deru putnike visokim cijenama prevoza. Posebno one koji nose prtljag i koji su stariji, pa ne mogu prepješčiti do okretnice gradskog trolejbusa i autobusa, udaljenog oko 400–500 metara od autobuske stanice „Istočno Sarajevo“, da bi stigli u ostale dijelove grada, ili na glavni autobusni terminal za dalje putovanje po BiH i Evropi. Autobusi iz Srbije prođu kroz grad, ali ne staju na glavnom terminalu. Željezničke veze između Srbije i Sarajeva još nema, iako Beograd Bosnu i Hercegovinu, kao fol, priznaje, a u Republici Srpskoj se ponašaju kao u svom dvorištu. Sve su te podjele sada “kamen temeljac” nakaradnoj entitetskoj podjeli BiH na “entitete”. Nevidljive vještačke barikade koje drže Miloševići, Karadžići i Mladići suborci i nasljednici još nisu uklonjene. Visoki međunarodni predstavnici za BiH mlako foliraju svoje zadatke u BiH. Kriva je za to međunarodna zajednica, čiji se glavni cilj još ne zna.

I ovaj ovogodišnji april nam je još jedna žalosna godišnjica stradanja jednog evropskog grada i Republike BiH.

24. OKRUGLI STO:
Vojvođanski identitet

25. LJUDI NA DRUŠTVENOJ
MARGINI: *Ljudska prava u
psihijatrijskim bolnicama
u Srbiji*

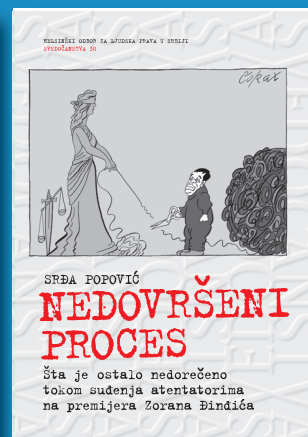
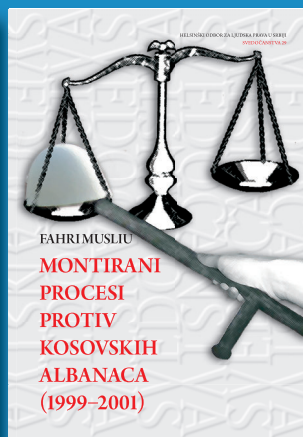
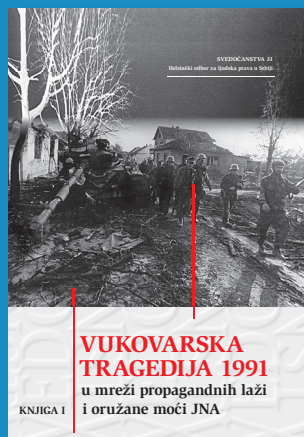

26. KA IZGRADNJI ODRŽIVOG
KOSOVSKOG DRUŠTVA

da li imate ostala izdanja Helsinškog odbora?

SVEDOČANSTVA

13. Ilija Đukić, KOSOVO: REALNOST I MIT
14. Slobodan Beljanski, HRONIKA UZALUDNOG OTPORA
15. Marko Nikezić, SRPSKA KRHKVA VERTIKALA
16. Laslo Vogel, ISPISIVANJE VREMENA, U MEĐUVREMENU
17. Srđa Popović, POSLEDNJA INSTANCA
18. Sonja Biserko, SRBIJA NA ORIJENTU
19. Živorad Kovačević, SRBIJA I SVET: IZMEĐU AROGANCIJE I PONIZNOSTI
20. MILOŠEVIĆ VS. JUGOSLAVIJA
21. IZBEGLICE – ŽRTVE ETNIČKOG INŽENJERINGA
22. SREBRENICA – OD PORICANJA DO PRIZNANJA
23. Aleksandar Bošković, ETNOLOGIJA SVAKODNEVNOG ŽIVOTA
24. DUBROVNIK: “RAT ZA MIR”
25. ZORAN ĐINĐIĆ: ETIKA ODGOVORNOSTI
26. KOVANJE ANTIJUGOSLOVENSKE ZAVERE I I II
27. BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA
29. Fahri Musliu, MONTIRANI PROCESI PROTIV KOSOVSKIH ALBANACA
30. Srđa Popović, NEDOVRŠENI PROCES
31. VUKOVARSKA TRAGEDIJA 1991 I I II

NARUČITE OVE KNJIGE NA TELEFON 011/263-94-37

OGLEDI

1. Olivera Milosavljević, U TRADICIJI NACIONALIZMA, Stereotipi srpskih intelektualaca XX veka, o “nama” i “drugima”
2. Miodrag Marović, “POLITIKA” I POLITIKA
3. Todor Kuljić, PREVLAĐAVANJE PROŠLOSTI, Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka
4. Mirko Đorđević, SRPSKA KONZERVATIVNA MISAO
6. Jovan Byford, POTISKIVANJE I PORICANJE ANTISEMITIZMA, Sećanje na vladiku Nikolaja u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi
7. Olivera Milosavljević, POTISNUTA ISTINA, Kolaboracija u Srbiji 1941–1944.
8. Latinka Perović, IZMEĐU ANARHIJE I AUTOKRATIJE, Srpsko društvo na prelazima vekova (XIX–XXI)